

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

СА Д Р Ж А Ј :

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ, МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ: УВОДНА РЕЧ

Инж. МИЛОСАВ ВАСИЉЕВИЋ: ИСТИНА И ЗАБЛУДА

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ: ПРАГМАТИЗАМ

Д-р МИЛУТИН БОРИСАВЉЕВИЋ: УВОД У АРИСТОТЕЛОВУ
ЕСТЕТИКУ

Д-р СВЕТОЗАР РАНЧИЋ: ШКОЛСТВО НА ПРЕЛОМУ

ЂОРЂЕ МАНО-ЗИСИ: СПОМЕНИЦИ НАШЕ КУЛТУРЕ

Д-р ВЕСЕЛИН ЧАЈКАНОВИЋ: СВЕТИ НИКОЛА У СРПСКИМ ЛЕГЕН-
ДАМА И КУЛТУ

Д-р БРАНИМИР МАЛЕШ: ПОЧЕТАК ГОДИНЕ У ПРАСТАРОЈ КУЛ-
ТУРИ НАШЕГА НАРОДА

МАГА МАГАЗИНОВИЋ: РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋОЈ ЖЕНСКОЈ
СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

БРАНКО ДИВЉАН: ГРАЂАНСКА ШКОЛА И ШКОЛСКА РЕФОРМА

ТОДОР ЛИЛИЋ: ОГЛЕДНЕ ШКОЛЕ

СВЕТИСЛАВ ШУМАРЕВИЋ: НАЦИОНАЛНА УЛОГА СРПСКЕ ШТАМПЕ

МИЛОРАД МАРЧЕТИЋ: РАДНА СЛУЖБА

Д-р ЈОВА ВУКОВИЋ: НЕШТО О ЈЕЗИКУ ПРЕВОДА ИЗ ПСИХО-
ЛОГИЈЕ

БОШКО БОГДАНОВИЋ: УЛОГА КОЛАРЧЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ НА ДЕЛУ
ОБНОВЕ И ПРЕПОРОДА СРПСКОГА НАРОДА

Б Е Л Е Ш К Е

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА”

Уредништво „Просветног гласника” скреће пажњу претплатницима на ове напомене:

- 1) Претплата за „Просветни гласник” износи 180 динара годишње.
- 2) Претплата важи само за календарску годину, тј. од 1 јануара до 31 децембра сваке године, и шаље се за целу годину.
- 3) Претплату достављају све установе Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник”.
- 4) Рекламације за непримљене свеске треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска, а не на неколико месеци или коју годину доцније.
- 5) Појединачне свеске продају се по цени од 20 динара.

САДРЖАЈ

ЗА 1942 ГОДИНУ

	Страна
Андријашевић К. Душан: <i>Кратка методика природописа</i>	329
” ” : <i>Заједница дома и школе</i>	402
Арачић-Вук Миливоје: <i>Државни спортски одбор</i>	487
Богдановић Бошко: <i>Улога Коларчеве задужбине на делу обнове и препорода српскога народа</i>	29
Борисављевић Милутин др: <i>Увод у Аристотелову естетику</i>	14
” ” : <i>О лепом</i>	461
Ванлић Милорад: <i>Педагошки институт — средње школе</i>	196
Васиљевић Милосав инж.: <i>Истина и заблуда</i>	2
” ” : <i>Марксизам као економска доктрина</i>	244
” ” : <i>Социолошка схватања српскога народа</i>	683
Витезица Винко др: <i>Проблем српског уметничког стила</i>	629
Вуковић Л. Јован др: <i>Нешто о језику превода из психологије</i>	94
Вуловић Данило: <i>Васпитавати за радостан творачки рад кроз моралне навике и вршење националних дужности</i>	228
Велмар-Јанковић Владимир: <i>Историски идеализам српскога народа</i>	101
” ” ” : <i>Стојан Новаковић као просветни реформатор</i>	526
Гајслер Хајнрих др: <i>Васпитање за позив у Немачкој</i>	280
Гранић Филарет: <i>Монаштво у служби ближњег у старом и средњем веку</i>	607
Грбић Миодраг др: <i>Археологија Србије</i>	298
Дивљан Бранко: <i>Грађанска школа и школска реформа</i>	66
Ђисаловић В. Р. др: <i>Стојан Новаковић као путописац</i>	615
Иванић З. Стеван: <i>Хигијена у васпитању</i>	186
Јонић Велибор: <i>Уводна реч</i>	1
” ” : <i>О уметности</i>	225
” ” : <i>Говор на прослави 100-годишњице рођења Стојана Новаковића</i>	513
” ” : <i>Проблем наше духовне оријентације</i>	587

Ковачевић Дамњан: <i>Како треба предавати књижевност у нашим гимназијама</i>	722
Лилић Тодор: <i>Огледне школе</i>	70
Љубинковић Радивоје: <i>Основни проблем српске ликовне уметности</i>	412
Магазиновић Мага: <i>Размишљања о будућој женској средњој школи</i>	58
„ „ : <i>Тешкоће при оцењивању ученика</i>	202
„ „ : <i>Просвећивање народа у данашњој Немачкој</i>	395
Малеш Бранимир др: <i>Почетак године у прастарој култури нашега народа</i>	43
„ „ : <i>Испосница и пештера св. Саве више Студенице</i>	164
Мано Зиси Ђорђе: <i>Споменици наше културе</i>	33
„ „ „ : <i>О српским фрескама</i>	306
„ „ „ : <i>Уметност наше прве обнове — Сликарство XIX в.</i>	560
„ „ „ : <i>О значају примењене уметности код нас</i>	636
Манојловић Коста: <i>Корнелије Станковић</i>	316
Манојловић Тодор: <i>Мистично пролеће Доситија Обрадовића</i>	143
„ „ : <i>Стеријин велики потез</i>	701
Марковић Радосав др: <i>Задужбине кнеза Милоша</i>	121
Марчетић Милорад: <i>Радна служба</i>	90
Матавуљ Ђ. Бранко: <i>Штетни и добри обичаји у подизању дече на селу</i>	418
Медић Филип др: <i>Прагматизам</i>	5
„ „ : <i>Моћ духа</i>	448
Месершмит Густав: <i>Начела националсоцијалистичког погледа на свет</i>	441
Милићевић К. Александар: <i>Ружне навике у нашем народу и у нашој школи</i>	208
Милојевић Милоје др: <i>Народно музичко благо и његова уметничка обрада</i>	555
Милутиновић К. др: <i>Осећање одговорности према нацији</i>	665
Митриновић Драгутин: <i>О лепоти књиге и њене обраде</i>	494
„ „ : <i>Нешто о нашем ћилимарству</i>	642
„ „ : <i>Основни закони примењене уметности</i>	711
Митровић Радиша др: <i>Светосавска школа</i>	599
„ „ : <i>Комунистичка акција код Срба</i>	697
Младеновић Р. Воја др: <i>Смисао и културни значај васпитања</i>	156
„ „ : <i>Које је васпитање национално</i>	361
Павловић Ж. Милорад: <i>Један прилог за измену наставног плана и програма средњих и средњих стручних школа</i>	649
Павловић П. Милош: <i>Фридрих Ниче о васпитању</i>	367
„ „ : <i>Фридрих Ниче о настави историје</i>	478
„ „ : <i>Стваралачка настава</i>	580

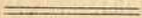
Петровић Александар др: Улога учитеља у подизању здравствене културе села	342
„ „ : Схватање чистоће код нашег народа	382
Петровић Миодраг: О цртању	349
Протић Војка: Жена у нашој народној поезији	572
Радојичић Сп. Ђорђе: 110 година Народне библиотеке у Београду	179
„ „ : Јеромонах Мардарије од Мркшине цркве	269
„ „ : Јања Кантакузиновић	467
Радојичић Никола: Развитак српске државе у средњем веку	107
„ „ : О члановима Сабора на коме је Стефан Немања сишао са свога престола	263
„ „ : Стојан Новаковић као научењак	533 ✓
Ранчић Свет. др: Школство на прелому	21
Ристић Светомир др: О српском народном песништву	131
Спалајковић Мирослав др: Стојан Новаковић као државник и дипломат	515
Спанаћезић Св.: Нови задаци наше просветне политике	661
Стефановић Велимир: Концентрација наставе	545
Стефановић Свет. др: О народној поезији и њеним творцима	257
„ „ : Новаковићев рад на српској књижевности	540
Тодоровић Ј. П.: Поводом васпитања у нашим средњим школама	569
Чајкановић Веселин: Свети Никола у српским легендама и култу	37
Шаулић Аница: Шта мисли наша данашња омладина	577
„ „ : Зашто треба наша омладина да чита народне песме	728
Шумаревић Светислав: Национална улога српске штампе	79

БЕЛЕШКЕ И ПРИКАЗИ

Ф. Ш.: Нешто о васпитању у Рајху	100
Ур.: Одговорност школе и одговорност човека према нацији (из говора Вл. Велмар-Јанковића)	213 ✓
Др Јов. Л. Вуковић: Тумачење једног израза у „Горском вијенцу“	216
Ур.: Из „Устава школе“ у Италији	219
М. В.: Р. F. L. Hoffmann: Wörterbuch der deutschen Sprache in ihrer heutigen Ausbildung (приказ)	352
Ф. М.: Тајанствене појаве у нашем народу — Креманско пророчанство од дра Р. Казимировића (приказ)	353
Преглед страних часописа (Школска реформа у Француској, Београдски универзитет, Основне школе у Немачкој, Немачке интернатске школе, Настава немачког језика у Грчкој, Логорски универзитети)	354

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ур.: Главна школа (Hauptschule) у Немачкој	357
Ф. М.: Два века српског сликарства од Мил. Кашанина	423
Преглед страних часописа (Филм у науци и настави. Велика Источна Азија — гледана педагошки)	426
Д. Г.: Телесно васпитање у основним школама 47 земаља	431
Основна начела васпитања и наставе у немачким средњим школама	499
Васпитање и управљање избором позива у Португалији	506
Н. С. Л. Б.: Школе Адолфа Хитлера у Великој Немачкој	508
Преглед страних часописа (Развитак европских универзитета у средњем веку. Словачка академија. Психички утицај на унутрашње болести. Европско патентно право. Драгоцени фосили преисториског доба. Хришћанство у Помпеји)	585
Д. Г.: Зашто се у школи мора толико да грди?	655
Васпитање под ведрим небом у Италији	658
Способност учења код нижих животиња. Електрични удар као лек. Проиђена нова комета	660
Примедбе за почетничку наставу немачког језика у институтима у страним земљама	734
Тумачење у Марковом Јеванђељу	735
Чиста култура изазивача шарлаха	736
Шизофренија и стање организма	736
Промене сунчаних зракова	737
Против тифуса	737
Нова метода лечења рака	737
300-годишњица увођења финске библије	738
Новопронађени сликарски радови из леденог доба	738

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ
ВЕЛИБОР ЈОНИЋ

81

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

114619

УРЕДНИК:
Д-р ФИЛИП МЕДИЋ,
ПРОФЕСОР ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ И КОЛЕ

ИЗДАВАЧ:
ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

Бр. 1—2

ЈАНУАР—ФЕБРУАР 1942

ГОДИНА LVIII

УВОДНА РЕЧ

Враћамо се на стару, добру традицију, када су у „Просветном гласнику“ расправљана важна педагошка и методска питања. Расправљање ових питања данас је нарочито потребно. И то из више разлога.

Пре свега, потребно је да се у нашем народу изврши ревизија вредности и да се одбаце све лажне вредности и заблуде, које су у крајњој линији криве за нашу пропаст. Да би се то могло десити, потребно је да наставници и васпитачи омладине буду начисто са тим шта је лаж, а шта истина. Како иначе они могу упућивати омладину правим путем?

Морамо школу вратити народу. Она не сме бити расадник интернационалних схватања, која су далеко од наше српске стварности. Образовање и васпитање не смеју бити сами себи циљ. Њима се мора српска омладина оспособити за живот и рад на нашој српској груди. Она се мора оспособити да унапређује наш живот и решава горуће проблеме који се пред нама налазе.

Да би наша школа могла одгајати овакву омладину, она се мора из основа реформисати. И та реформа има обухватити не само типове школа, већ и њихове програме, као и методику појединих предмета.

Све то, међутим, остаће мртво слово на хартији, ако се претходно не изврши препород самих наставника. Они у првом реду морају бити надахнути новим духом. Они морају бити оспособљени да нова схватања примењују у дело.

Томе циљу намењен је „Просветни гласник“. Он ће се трудити да наставнику олакша његов рад на самообразовању, обавештавајући га о свему шта се на подручју школе и васпитања дешава не само код нас, већ и у осталим земљама. Надамо се да ће га оваквог наставници прихватити, поготово пошто је он данас једини часопис, у коме се могу расправљати педагошка и остала школска питања.

Увиђајући ову потребу, Министарство просвете је и приступило поновном издавању „Просветног гласника“, у нади да ће око њега прикупити све оне просветне раднике који желе добра и нашој школи и своме народу.

Велибор Јонић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ИСТИНА И ЗАБЛУДА

Познато је да коров лакше расте него племенита биљка. За човека би свакоравно тако исто. Али, свет је тако устројен: племенито! биљци по-треба је нарочита нега, коров међутим расте сам.

Сасвим сличну појаву имамо и у области људског мишљења. Заблуда се лакше шири него истина. За истину потребно је много: и напор, и памет, и храброст. За заблуду не треба тако рећи ништа: она нам се намеће и онда кад у опште и не желимо да мислимо. Заблуда нам долази сама, а истину морамо да тражимо.

Има заблуда које су нам тако блиске да их примамо као истине а priori. Неке од њих су се толико уврежиле у нашем схватању да су елементи наших погледа на свет. Навешћемо примере.

Из чињенице што су два човека јача него један, ми простом аналогijом закључујемо да су два човека и паметнија него један. Отуда закључак да је сигурније кад озбиљан посао води одбор или комисија него појединац. А то је већ заблуда.

Практични људи знају да много боље цвета посао који води један човек него онај где заповеда група. Наш народ вели, где су многе бабице ту деца не испадају како треба. То је народна пословица, а то значи резултат другог животног искуства. И младаерна наука потврђује истинитост ове мисли.

Дужност старешине у заједници јесте да издаје наређења. У колико се више његових наређења изврши са успехом у толико је старешина боља. Старешина, од чијих се 100 наређења 60 свршава са успехом бољи је од старешине чији број успешно извршених наређења износи само 40 од 100 купно издатах. Свршен је старешина онај чијих се свих 100 наређења завршују успехом. Али шта ћемо ако таквог човека за старешину немамо?

Површна мисао нам овде одмах намеће закључак, да ће 60-то процентни и 40-то процентни старешина *заједно* дати резултат 100 процентног то јест свршеног старешине. Место једнога човека, чијих се свих 100 издатах наређења завршавају са успехом, можемо ставити двојицу од којих један ради са 60 процена успеха, а други са 40. Ова нам се мисао намеће одмах јер површноста наша *одмах сабира* проценте. А то је порешно.

Ing. Milosav Basilevich

Изрази 60 и 40 процената успеха јесу просте вероватноће догађаја који се међусобно не искључују. Вероватноћа догађаја, сложеног из ова два проста догађаја, није збир простих вероватноћа већ њихов производ. Доказ ове истине даће вам сваки бољи математичар, јер то је теорема чија се истинитост доказује у рачуну вероватноће. Старешина са 60 процената успешних наређења и старешина са 40 процената, неће, кад их заједно ставимо на исти посао, дати 100 од 100 успешних наређења него само 60% пута 40%, а то је само 24%. Другим речима, *додавањем другог старешине, ми смо смањили и ефикасност првога*. На водећем месту много бабица су штетније од ма које од њих кад ради сама. Збир људи овде не поправља ситуацију него је напротив веома осетно погоршава. Другим речима, принцип јединства у заповедању научна је истина, а не само фикс идеја извесних занешењака. Са истим елементима људским, диктатор ће лакше и сигурније постићи успех него одбор или комисија.

Да бисмо дошли до овога закључка био нам је потребан напор, супротна мисао, међутим, наметала се сама. Ја осећам да ће многи, који ове редове буду читали, одмахнути главом са неверицом и својим закључком, да је можда у математици ово тачно, али да у животу не мора тако да буде, јер „живот није математика“.

Онима, којима се ова истина о неопходности јединства у заповедању не допада, ја не могу помоћи. На врху је потребна дубина мисли више него на дну заједнице, јер погрешан закључак на врху може да упропасти напоре целе заједнице, док погрешка на дну има само локално дејство. Ту ће се ваљда са мношћом сложити и они који су напред одмахивали главом и у моме доказу гледали „тенденциозно правдање диктатуре“.

Али како доћи до дубоке мисли и сигурног закључка на врху? Путем одбора или путем појединца?

Можда ће неко одговорити да ће одбор од неколико људи бити пре у стању да дубље мисли него појединац али ја одмах изјављујем да ја нисам тај који ће томе мишљењу да се прикључи. На први поглед изгледа да двојица дубље и темељније могу да мисле него један али у ствари је обрнуто тачно. Дубоко може да мисли само појединац, одбор је по природи својој површан. У колико је једна група људи многобројнија у толико је неспособнија да мисли. Група појединаца у седници управља се слично бродовима у конвоју: сви бродови принуђени су да се крећу брзином најспоријег брода.

И овде би ми се могло пребацити да сам тенденциозан и да „навијам воду на своју воденицу“, али ја ћу одмах и доказати да појединац дубље мисли него одбор. Доказ ми је што ниједан проналазак није измислио одбор већ само појединац. А мислим да је проналажење нечег новог сигурно доказ да се мисао проналазача спустила дубоко у истину коју је било тешко изнаћи. Да је било лако, онда би проблем био стављен на дневни ред неке седнице.

Ми и не сањамо са колико заблуда оперишемо у својим размишљањима. Нарочито у оцени друштвених догађаја.

Даћу опет примере.

Претпоставимо да један терет, греду на пример, ваља подићи, за шта је потребно двадесет људских снага. Деветнаест не може да учини ништа, двадесет и једна снага су превише. У третнутку кад ја наилазим, деветнаест људи узалуд запише да терет покрене али греда не мрда. Људи се ознојили од напора али све је узалуд: мало их је.

Ја прилазим да им помогнем, опљунем дланове и запнемо: греда се креће. Запнемо још једанпут и поново померимо терет. Запнемо и по трећи пут и посао је свршен.

„Да мене није било, ништа ви други не бисте могли да учините и ако вас је деветнаест“, мислим ја у себи и готов сам да гинем за истину да је моја улога била у целој овој послу најважнија. Та зар није то јасно, јер докле год ја нисам прискочио у помоћ сва су напрезања била узалудна. Мени се дакле дугује највеће признање у овој ствари. Такав се закључак мени намеће и то још са доказима.

Међутим то није тачно. Истина је да би и мој напор био узалудан да је ма који од двадесеторице одустао од посла у третнутку кад смо сви запели. То значи да сваки од двадесеторице учесника са истим правом може да за себе помисли оно што сам ја за себе био помислио: „Да није само мене било, они други ништа не би учинили“. И из тога опет следи исти закључак: ја сам најважнији био у целој овој послу, јер да није мене било они не би свршили ствар.

Ми смо и сувише навикнути да индивидуалистички посматрамо појаве у животу. Отуда у заједничком подухвату лако видимо само свој удео и одмах рачунамо да би без тога удела цела ствар пропала откуда па закључујемо да је баш наша улога била најважнија. А заборављамо да сваки од неопходних учесника може то исто за себе да каже и то са истим правом.

Ово је врло чест извор неспоразума у животу.

Има много сујетних људи који пате, што им други не одају довољно признања за њихов рад, кад је јасно да без њих много што шта не би друштво постигло. Ови људи и не сањају колико су површни и да сви они, који са њима раде заједно, са истим правом могу исто толико признања и за себе да траже.

Заблуда је коров нашег мишљења, нашег духовног живота. Да бисмо се опростили заблуда морамо себе да навикнемо да нарочито критички примамо оно што нам се само намеће и што нам изгледа на први поглед јасно и пријатно. Не чинимо ли то, постаћемо у најкраћем времену робови заблуда.

Истина пак није увек ни тако видна ни одмах схватљива, а врло често је чак и непријатна. Уз то не долази сама. Да би човек до ње дошао, он мора да има вољу да до ње дође, способност да је пронађе и храброст да у њу верује.

Без тога не иде.

Инж. Милосав Васиљевић

ПРАГМАТИЗАМ*

Д-р Филип Медић

У историји филозофске мисли могу се разликовати углавном два гледишта о сазнајној способности људског духа. По једном, људски дух је, у суштини, као неко огледало у коме се огледају слике спољних ствари. Било да дух опажа ствари као неисписана плоча (емпиристи), било да доноси собом извесна сазнања или диспозиције помоћу којих сазнаје ствари (рационалисти), опажаји и ствари, сазнање и објект сазнања, по овом првом гледишту, два су принципа битно различита и одвојена један од другог. Дух је дакле способност која рефлектира ствари, која може постићи верну слику, адекватно

сазнање ствари. Истина или право сазнање, по овом гледишту, било би подударност између претставе и предмета (*adequatio rei et intellectus*). Ово гледиште заступали су углавном филозофи пре Канта. Друго гледиште узима дух као једну активну силу која изграђује, конструише свет. Ствари које опажамо резултат су извесних импресија које дејствују на нас и наше реакције на те импресије. Ствари и наше опажање ствари, објект сазнања и наше сазнање, нису две различите и одвојене ствари већ једна иста. Оно што ми опажамо нису дакле праве ствари већ обичне појаве које настају као последица двају фактора: спољашње акције и субјективне реакције, једне дакле материје о којој не можемо ништа знати и субјективних форма кроз које дух опажа ту материју. Свака стварност, све оно што уопште може да дејствује на нас прелама се кроз наш интелектуални склоп и добија облик тога склопа. Шта је права стварност, стварност онаква каква би била по себи, тј. ван нашег опажања, ми то не можемо знати. Наше сазнање, наша истина о стварима је релативна, јер зависи од нашег духовног склопа; она дакле није апсолутна, јер не сазнајемо ствари онакве какве су ван тога склопа. Ово друго гледиште јесте, као што се види, Кантов релативизам или феноменизам.

Истина, сваки поједини дух има своје посебно издање света, али индивидуалне разлике ипак нису толике да искључују свако слагање у опажању и мишљењу. Ово слагање омогућено је заједничким интелектуалним склопом: чулне форме, простор, време и

* Поводом дела *Прагматизам* у српском преводу од Б. Неђића.

категорије (јединство, множина, целина, итд.) карактеришу сваку свест без разлике. Тиме је у исти мах омогућена и објективна истина и наука. — То је главни резултат Кантове теоријске филозофије.

Од овог Кантовог резултата или, још боље, од проблема које је Кант поставио, шта људски дух може сазнати и шта вреди његово сазнање, полазе непосредно или посредно сви филозофски правци и системи после Канта. Кант је раскрсница где се филозофи, по свом темпераменту, како то каже Џемс, одлучују или за испитивање света људског искуства или да конструишу ванискуствену стварност, дакле за емпиристе или метафизичаре.

Огист Конт назива позитивном филозофијом филозофију која не прелази искуство, која се дакле наслања на чињенице подложне објективном посматрању и експерименту.

Прагматизам је такође једна од многобројних варијаната позитивизма, која се назива радикалним емпиризмом. Радикалним зато што за њега подједнако важе и исту сазнајну вредност имају сва искуства која човек уопште може да доживи. Филозофи су обично узимали у разматрања искуства која добијамо о свету помоћу интелектуалних функција. Логика, као специјална наука о условима истине, зна само за појмове, судове и закључке, дакле резултате мишљења. Нема ниједне логике која говори о вредности сазнања наших осећања, жеља, хотења, вољних аката. Међутим за прагматисте важи цео човек а не само један његов део, важе дакле подједнако интелектуална, афективна и вољна искуства. Ово је једно од битних и најоригиналнијих тврђења прагматизма, из кога произлазе сва друга тврђења и оригиналности овог учења. Нека од ових тврђења су тако нова, неочекивана и необична да збуњују човека који изгуби из вида ово најосновније тврђење. Тако, на пр., прагматизам се назива не само радикалним емпиризмом већ и реализмом који тврди егзистенцију света независну од мисли. „Недоследност”, „противуречност”, кажу неки критичари прагматизма: како једна филозофија која се ограничава искључиво на искуство може да надмаши то искуство? Али они при том заборављају да и наша воља има своја искуства, да и она има право да верује, и тврди, а не само наш интелект. Ми немамо никаква оправдања да придајемо већу вредност једној страни душевног живота него другој. Шта више, каже Џемс, „наша пасионелна природа има не само легитимну способност већ и дужност да изврши избор... кадгод је реч о једној стварној алтернативи чије решење не зависи једино од разума”. (*Volonté de croire, trad. fr. p. 31*).

Ми можемо дакле у пуној сагласности са Кантом да тврдимо „нема објекта без субјекта”, не постоји, на пример, Београд, независно од свести која га опажа, и у исти мах да верујемо у његову егзистенцију и кад га не опажамо, и то са истим степеном извесности као да га опажамо. Свет, дакле, независан и „напуштен” од наше претставе „одржаван” је нашом вољом веровања. Исто тако на основу разума ми можемо да тврдимо да сваки од нас конструише себи свет кроз своју индивидуалну призму, али поред свега тога ми верујемо да опажамо исти свет, ма да, као

теоричари сазнања, никад о том нисмо сигурни... (L'Idée de la vérité p. 30—31). Кад се дакле узме у обзир целокупан душевни живот човека, а не само његов разум, онда се филозофски проблеми појављују у сасвим другој светлости.

Поменимо и један други психолошки начин на који Џемс, један од најзначајнијих претставника прагматизма, утврђује реалност спољнег света. За њега полазна и завршна мудрост Кантова „нема објекта без субјекта“ сувише је наивна, ма да је она у очима Шопенхауера толико дубока да онај који је добро асимилује постаје одмах од „нефилозофа филозоф“. Двојство субјекта и објекта, по Џемсу, Бергсону, Le Roy-у и др., није чињеница правог, чистог, непосредног искуства. У непосредном искуству постоји само опажај али не и свест која опажа, само објект а не и субјект који констатује објект. „Чиста перцепција“ (Бергсон), „непосредно дато“ (Le Roy), „чисто искуство“ (Џемс) не садржи у себи двојство субјект-објект, већ само објект. У сваком чистом акту опажања код одраслог, у почетку душевног развића код детета, и развића људске врсте, а код животиња, изгледа, уопште, не постоји двојство субјекта и објекта. Субјект-објект, самосвест, ја, то су резултати апстраховања који имају своју историју. Пред неком лепом сликом, или кад нас мелодија толико освоји да се заборавимо, постоји само слика, само мелодија, али не свест о слици или мелодији. Свест се извучи из непосредног искуства и ретроспективно има илузију као да искуство почиње њом. Кантов идеализам француски прагматисти називају „наивним“, јер полази од једне секундарне чињенице искуства а не од једне примарне, наивним у истом смислу као и наивни реализам који инстинктивно верује да постоје објекти независно од субјекта. За њих објекти непосредног искуства, т.ј. „слике нису ни субјективне ни објективне, јер претходе раду апстраховања који даје смисао овим придевима.“ (Le Roy, *Revue de M. et de M.* 1901, p. 422). За њих „нема шта да се тражи како се свет екстериоризира, већ како се ја интериоризира“. (Le Roy, *Revue de M. et de M.* 1900 p. 229). Свест или субјект за прагматисте то је дакле нешто што се издвојило из непосредног искуства и поставило као субјект који има илузију да поставља објект. — Објекти који актуелно нису дати ипак постоје, чине део „наше виртуелне свести“, „наше потсвести“. (Видети *Прагматизам: Огледи о Радикалном емпиризму. Да ли свест постоји? и Свет чистог искуства*. Превод г. Б. Недића).

Такав је други психолошки начин на који Џемс доказује постојање објекта без субјекта, света независна од свести, на који дакле поставља свој чисто емпирички реализам (не онтолошки).

Прагматизам је, као што се то већ назире из ова два примера, један психолошки поглед на свет, једна филозофија изграђена на психологији. Психологизам је његова општа карактеристика. Томе се није ни чудити, јер Виљем Џемс, за чије је име везан прагматизам, био је већ пре тога славан психолог.

Прагматизам као доктрина противставља се рационализму и монизму, ма да његова критика ових учења више наглашава

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI...

метод и искључивост тврђења него поједина тврђења као таква. То је сасвим природно, јер он се сам дефинише као један метод а не као један затворен систем, метод без икаквих предрасуда, који усваја сваку хипотезу од које се може имати неке користи. Зато он пребацује рационализму унапред усвојене принципе у које хоће силом да уоквири стварност, пребацује му љубав за апстракције и за „а priori“, за праве линије и за упрошћавање, за избегавање искуства и конкретних чињеница, а нарочито критикује његов интелектуализам, т.ј. искључиво решавање свих проблема помоћу интелектуалних функција, појмова и мишљења, искључујући афективна и вољна искуства. Ово последње је кардинална заблуда рационализма, јер за прагматисте сама истина је функција воље. Кадгод су у питању метафизички проблеми наш став према њима никад не одређује мишљење већ воља, вера. „Оваква питања одлучује наша вера а не наша логика, и ја оспоравам право свакој вајној логици да ставља вето мојој властитој вери“ (с. 168).¹⁾

Монизму он замера што узима за полазну тачку једну празну апстракцију: јединство супстанце кад нам искуство нуди мноштво хетерогених ствари, од којих свака производи различита дејства у нама, што несумњиво доказује да су различите и несводљиве једна на другу, јер кад би биле једно исто онда би производиле исте реакције у нама. Рећи да су ствари у нашем искуству само привидно различите док су по себи идентичне, то значи испредати једну филозофију ван искуства или играти се празним апстракцијама. Прагматистички плурализам је дакле чисто искуствени, психолошки, као и све његове доктрине.

Реч прагматизам, која долази од грчке речи *πράγμα-ατος* и значи радња, делање, увео је у филозофију американски филозоф Чарлс Пирс, у своме чланку: *Како да учинимо мисли јасним* (in *Popular Science Monthly*, 1878). У овом чланку Пирс даје правило на основу кога можемо одредити право значење неке ствари: треба наине да имамо у виду само оне практичне ефекте које та ствар (предмет, идеја или схватање) може да произведе. Наше схватање тих ефеката јесте цело значење те ствари. Две ствари које производе исте ефекте једнаке су, исте су вредности.

Инспиришући се овом Пирсовом идејом, Џемс је дао у исти мах један критериј истине и „једну методу решавања метафизичких спорова“ (с. 34). Сасвим природно кад се има један критериј истине онда се лако може заузети став према метафизичким проблемима, лако се наине може знати које је гледиште у праву, да ли оно које овај свет појава сматра као привидно различите модусе једне исте супстанце, или оно које ове појаве сматра као различите од самог почетка, да ли је дакле у праву монизам или плурализам. Исто тако онда се лако може знати да ли у овом свету влада „фаталност или слобода“ и да ли је свет „материјалан или духован“ (с. 34). Прагматистичка метода у оваквим алтернативама пита се, каква је практична разлика између ових гледишта за нас. „Ако се никаква практична разлика не може

¹⁾ Прагматизам с. 168.

повући, онда алтернативе практично значе исту ствар, и свака је распра узалудна доколица” (с. 34).

Примену ове прагматистичке методе показаћемо само на проблему да ли је свет духован или материјалан.

„У свом III предавању сам изјавио, да се Бог и Материја могу сматрати као два синонимна израза све дотле док се из њих не буду могле извести различите последице за будућност. Тек што сам завршио предавање дошла ми је идеја да се свет без Бога може упоредити са једном пријатељицом која би била аутомат. Под овим ја разумем једно тело аутомат које би било немогуће разликовати од једне девојке са душом, тело које би знало да се смеје, да разговара, црвени, да нас обасипа нежношћу, једном речи које би било у стању да врши све женске послове са толико такта и финих манира, као да има душу. Е лепо, да ли би човек према овом аутомату могао имати исто држање као према девојци? Сигурно не; а ево зашто? Зато што смо ми тако конституисани да наш егоизам захтева од овог аутомата једну унутарњу симпатију, једну мисао која одговара нашој, једну љубав, једно одушевљење које одговара нашим осећањима. Ако понашању ове девојке дајемо цену то је само зато што у њему видимо израз свести коју претпостављамо и у коју верујемо. Али чим би били начисто с тим да је, то само један аутомат, наша претпоставка више практично не би значила ништа, и нико је више не би узимао озбиљно. Апсолутно је иста ствар са једним светом без Бога. Кад би материја чак и могла да чини спољне ствари онаквим као и Бог, ипак наша идеја материје не би дала задовољавајућа дејства, јер Бог за којим модеран човек осећа нарочиту потребу јесте једно биће чија интимна мисао познаје човека и која га гледа са симпатијом. Ова аспирација нашег ја са хипотезом материје постаје немогућа и илузорна. Бог дакле остаје, у очима већине људи, најистинитија хипотеза. Сем тога ова хипотеза има уза се и прецизне разлоге у области праксе. — (*Le Pragmatisme*, trad. fr. p. 280—1).

Прагматизам се, дакле, најпре конституисао као теорија сазнања и метода за уклањање и измирење супротности у филозофским схватањима, и тек доцније се развио у један врло интересантан, управо романтичан филозофски систем.

Видимо, дакле, шта је *истина* за прагматисте. Али пре тога треба истаћи, ради бољег разумевања, да ова теорија истине, као и цео прагматизам, почива на једном схватању интелигенције као способности која није намењена чистом сазнању, већ потребама живота, практичној акцији. Ово гледиште заступали су, после грчких скептичара, Шопенхауер, Ниче и Бергсон. Џемс је на овој тачци још радикалнији. Он протеже практичну улогу интелигенције на цео духовни живот не изузимајући интуицију, која је по Бергсону и Шопенхауеру способна за чисто сазнање. Без једне пажње концентрисане на садашњост и која управља нашим реакцијама живот би био немогућ. „Ориентација свести према акцији, каже Бергсон, изгледа да је основни закон психолошког живота” (*Памћење и Материја* с. 197). Ова три филозофа имала су великог утицаја на Џемса. У психологији он је Шопенхауеровац, то јест волунтариста. Цео претставни живот духа излази из

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

воље и налази се у служби акције. Кад човек не би имао потребу за реакцијом, вибрације које засипају наша чула никад се не би екстериоризирале у претставе; спољни свет не би тада ни постојао. Ми конструишемо свет објеката ради потреба практичне акције. То је заједничко тврђење ових филозофа. Док Кант једноставно објашњава како дух конструише свет, дотле Шопенхауер, Бергсон, Џемс дају и разлоге зашто га конструише: због потреба живота, практичне акције, која треба један чврст ослонац. Ми конструишемо не само спољни свет, т.ј. конкретне претставе већ и апстрактне претставе, појмове као мотиве и управљаче акције, правимо наине неку врсту резимеа нашег чулног искуства, класификационих шема, ради лакшег, економнијег и успешнијег сналажења у свету. Ми конструишемо наше појмове и наше теорије, као што конструишемо нашу стварност. То нису дакле копије стварности, као што тврди гледиште о духу као пасивном огледалу, већ инструменти наше активности, „оруђе истраживања, а не одговори на загонетке” (с. 38). Нема мисли, нема идеје ма колико она суптилна и апстрактна била и ма колико она привидно незаинтересована изгледала, која не служи животу и не стоји у некој вези са практичном акцијом. Кад метафизичар размишља о егзистенцији Бога, и то није мисао без везе са практичним животом, ма да би се то рекло на први мах; јер други ће бити његов практичан став према свету и животу ако дође до уверења да Бог постоји, а други ако не постоји.

Треба, дакле, кад је реч о прагматистичкој теорији истине, бити у самом почетку начисто да нема незаинтересоване истине, као што би то била „истина копија стварности” коју би поставио дух намењен за чисто сазнање. Шта је дакле за прагматистичке истине? На првом месту све варијанте велике прагматистичке школе, Џемсов прагматизам, Пирсов прагматизам, Шилеров хуманизам и Дјуиев инструментализам слажу се у том да њихов појам истине није различит од научног појма истине, да они само изражавају исту ствар на други начин. Овај начин био би чисто психолошки. То је једна фина и суптилна психолошка анализа оног што се у животу као и у науци назива истином. Сваки човек има извесна устаљена искуства и веровања која га воде кроз живот прилагођавајући га ситуацијама. То су његове актуелне истине. Он у њих верује или бар верује све дотле док не дођу у сукоб са новим чињеницама искуства и не буду замењене новим веровањима која боље одговарају стварности. Помоћу ових актуелних истина ми стичемо нова искуства, нове чињенице, нове идеје и теорије. Кроз њих гледамо и сазнајемо стварност. У овом сазнавању ми идемо увек од познатог ка мање познатом. А то значи, да свака нова чињеница, нова идеја мора бити једним својим делом или бар аспектом већ позната, иначе је не би могли асимилovati, сложити са постојећим истинама. Она идеја или теорија која се лако и успешно сложи са ранијим уверењима, та је истинита и ми верујемо у њену истинитост. Таква идеја, као што каже Жане (Janet), изазива у нама осећање разумевања, интелектуалне сатисфакције, неку врсту осећања успеха. — Идеју потпуно непознату, радикално нову, људски дух не може да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.uns.ac.rs

у своји, јер у ранијем искуству нема ничег с чим би се могла асоцирати. Таква идеја противречи нашим уверењима, вређа наше интелектуалне навике, и ми је одбацујемо као бесмислену и без вредности. Она изазива осећање неразумевања и важи за нас као неистинита. „Једно outré објашњење које би вређало све наше раније створене појмове никад не би могло проћи као истинито објашњење новине” (с. 41). „Мисли постају истините у сразмери у којој успевају да наметну своју функцију накале-мљавања” (с. 44). Али ако би се нашао неки међучлан који би везао стара уверења са новом идејом, онда та првобитно парадоксална идеја постала би истинита. Зато многе научне инвенције чекају годинама и годинама док се пронађу међусредишње чињенице које ће их учинити приступачним. Појаву телепатије, по мишљењу једног биолога кога наводи Џемс, требало би заташкати и притајити, па макар колико била утврђена и несумњива, јер она противречи свему оном што знамо о природи и њеним законима. Али кад би се нашле неке међучињенице које би умањиле њену несхватљивост, или је потпуно осветлиле и довеле у сагласност са постојећим истинама, тада би овај научник појави телепатије признао право егзистенције (Vol. de croître p. 30).

Свака дакле идеја која се успешно организује са стеченим искуством и која нас са успехом води ка новим искуствима важи као истинита. Али то није све. Истине су опште, а ствари у искуству појединачне и врло различите између себе. Из тог следује да истине не одговарају прецизно ни једној ствари. Истина „тела се шире на топлоти” не одговара стварно ни једном телу, јер свако се тело шири друкчије на истој топлоти. Шта је онда оваква истина која се односи на свако а не важи тачно ни за једно тело? То је истина која је констатована на једном извесном телу и која нам помаже да предвидимо како ће се понашати друга тела у присуству топлоте. Она нам помаже прелаз од стечених ка новим искуствима, она је дакле један путоказ, један метод за лакше сналажење у стварности. Свака идеја која нам помаже ово сналажење и ставља нас у боље услове активности истинита је. (H. Bergson, *Vérité et Réalité*, Увод фр. преводу *Прагматизма* с. 8).

Истина је дакле само један метод, једно правило, које руководи нашу теоријску и практичну активност, или, још боље, истина је у самим појединим, конкретним акцијама (теоријским или практичним) које се изводе у духу једне истине, т.ј. једне идеје, једне хипотезе. А сама истина или идеја није ништа друго него један општи назив за појединачне акције којима се она проверава и потврђује. Успехом ових акција она се потврђује а неуспехом негира. Истина није констатација неке особине или односа између ствари, као што то хоће друга учења, већ једно средство за теоријско и практично владање стварима.

Ипак то не значи да је истина једна произвољна конструкција без икакве везе са стварношћу. Не може се владати стварима а да се ствари не познају бар донекле. Едисон, који је пронашао фонограф, морао је свакако да познаје извесне особине звука. Али њему није био циљ да упозна те особине већ да их искористи у практичне сврхе. Исто тако и наше истине полазе од извесних

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.bg

посматрања и резимирају извесна искуства, али оне немају за циљ да нас уводе у стварност већ да нас воде кроз стварност. Као што се вредност неке механичке конструкције, неке направе, на пример, цени по њеној практичној користи, тако се исто и вредност једне теоријске конструкције, једне идеје или теорије цени по њеној практичној користи, т.ј. по успешном вођењу наше активности. Идеја или теорија која не би била корисна, не би била истинита. Она би личила на неку механичку направу без практичне примене.

Таква је у кратким и непотпуним потезима прагматистичка теорија истине. Она храбро спаја истинито и корисно, појмове које су филозофи пре Џемса увек брижљиво одвајали. Ретко је она примљена без резерве, али ретко и правилно схваћена. Ми је нећемо овде ни бранити ни нападати, рећи ћемо само да се она, у савременој филозофији и науци, налази на челу многих сличних уверења и расположења, по којима је интелект, наука и мишљење у служби живота, практичне акције, а не чистог сазнања.

По прагматизму нема ништа дефинитивног, ништа датог једанпут за увек. Све се мења, све се преображава, стварност као и наша схватања стварности; али се не мења и не преображава по једном плану иманентном у стварности. Нема никакве целисходности у свету. С друге пак стране, свет је једно мноштво различитих ствари и не еволуише као целина, пошто није целина, већ „на парче“. Судбина света је неизвесна, изложена је свима случајевима и свима могућностима. „Свет је права пустоловина са истинском опасношћу“. Међу свима могућностима постоји и могућност оријентације ка монизму, јединству као највишем циљу. Услови за то дати су. Људски и бојански фактор играће ту једини улогу. Овде се за Џемса поставља питање Бога и положаја човека у свету. На идеју Бога он примењује прагматистички критериј истине и доказује да је та идеја истинита, јер производи благотворна дејства код верника. Религиозна искуства која је Џемс, са ретким психолошким даром, аналисао, доказују ефикасност идеје Бога. Ову ефикасност је, уосталом, и сам Џемс на себи осетио када се 1870 године, вером у Бога и моћ своје воље, излечио од тешког случаја неурастеније. Џемсов Бог је прагматички проверен. Од поседује само оне атрибуте који му стварно припадају, т.ј., који су ефикасни и корисни, и према томе истинити. Ти атрибуту су моралног реда: свет, праведан, свезнајући, свемогући и свеблаги. Метафизичке атрибуте, да је Бог нематеријалан, прост, вечан и бесконачан, он одбацује као идеје које наш дух не може да асимилује, дакле као нетачне.

Човек се током прогреса уздигао од плуралистичког до монистичког схватања Бога; он има морално надахнуће о јединству са Богом као крајњим циљем свога прогреса. Такве идеје постоје и оне су услов за прогресивно приближавање моралном савршенству, спасу, божанству. Оне делају код верника и показују се корисним, дакле истинитим. Овај прогрес ка моралном савршенству није нужан већ услован. „Услов је тај да сваки појединац у своме делокругу чини најбоље што може“ (с. 166), да

сваки додаје свој „fiat — fiat-у — творца” (с. 166). Људска воља може допринети коначној судбини света. Али све воље не конвергују нити морају да конвергују према једном циљу. Као плуралист Џемс је против тога да се појединцима намеће један одређен идеал, он захтева да свака особа изабере себи свој и да има веру у њ, јер вера је једини услов за његово остварење. Ко не верује у идеал ради стварно у супротном правцу, „ко није „за“ практично је „против“ (Vol. de croire p. 74). Џемс не верује да неко може да постигне свој идеал а да прстом не мрдне у правцу његовог остварења. Зато ток поступног усавршавања света, поступног надмашивања самог себе, поступног искупљивања, посматра он плуралистички. Његов мелиоризам не важи за све. Он је услован. „Мора ли све да буде спасено? Зар ће се цабе купити дело спаса?“ (с. 168). „Могу да верујем у идеал... као извод а не целину” (с. 168).

Такав је дакле доста летимичан поглед на неке од најважнијих проблема прагматизма. Ма колико прагматичко схватање Бога изгледало на први поглед чудно, ипак је оно у савршеној сагласности не само са прагматичким методом већ и са религиозним искуством човека које филозофија радикалног искуства не сме да занемари.

Д-р Филип Медић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

УВОД У АРИСТОТЕЛОВУ ЕСТЕТИКУ

Др. Мил. Борисављевић

Платон је поставио основе науке о лепом, али није дао једну систематску целину ове науке. Тај генијални философ (384—322 пре Христа) није био система-тичарски дух као његов ученик Аристотел који, ма да мањи уметник него што је био његов учитељ, претставља већег методи-чара и строжијег аналитичара од њега. Аристотел, једном речју, то је организатор науке. Естетика Аристотелова била је од појединих аутора сматрана као један део историје античких теорија о уметности, а њен писац као најаутентичнији мајстор класичне естетике.

Судећи по списку Аристотелових дела које цитира Диоген од Лаерта, Аристотел је написао и једно специјално дело о лепом. Он и сам то каже у својој *Метафизици* (књ. XIII, глава III): „*ми ћемо о овом предмету расправљати на другом месту специјално*”. Ненакладима је штета по естетику што је овај спис изгубљен.

Како је, дакле, то главно Аристотелово дело о естетици изгубљено, остаје нам, да бисмо се упознали с његовим есте-тичким принципима, поред неколико идеја у *Метафизици*, *Поли-тици*, *Реторици*, *Етици* и *Проблемима*, још једино његова чувена *Поетика*. Ово мало дело, иако недовршено и непотпуно, због чега има пуно недостатака, садржи дубоких истина не само о естетици поезије, већ и о природи лепог. То дело, које је пре више од 2000 година написано, достојно је генија Аристотелова. Оно је створило литерарну критику и њене принципе; оно важи као закон за све проблеме о којима је расправљало, и које је дефинитивно решило. Волтер, Корнеј и Боало дивили су се овом делу коме се и данас дивимо. После Аристотелове *Поетике* ми немамо, до XX века, ништа више што би било достојно помена до Хорација и Боалоа. Предмет поетике је о поезији уопште, тј. о трима њеним главним врстама: трагедији, епској песми и комедији. У њој није заборављен и један споредни жанр поезије, а то је дитирамб. Међу-тим, мора се жалити, што је Аристотелово дело непотпуно; због тога у њему не налазимо теорију о комедији, већ само о траге-дији и епској песми.

I

О ЕСТЕТИЧКОЈ ТЕОРИЈИ АРИСТОТЕЛОВОЈ

Ова теорија води порекло од Платона, чији је Аристотело био ученик 20 година. Али, она је, ипак, у многоме оригинална и претставља знатан напредак према Платоновој теорији. Тако, Платон није, као што знамо, категорички дефинисао лепо, док нам је Аристотело оставио о лепом једну кратку, али сигурну дефиницију. Затим, Платон је сматрао уметничку имитацију као мало оригинално занимање; он је сматрао да је уметник далеко од истине и да подражава привид, итд. Аристотел је, као што ћемо видети, супротног мишљења. Платон је био против трагедије, док Аристотел за, итд.

По Аристотелу, есенцијалне форме односно услови лепог су: *ред τάξις*, *хармонија* *συμμετρία* и *одређеност* *ᾠρισμένον*. Он ове формалне елементе лепог у *Поетици* допуњује. „Као што, каже он, једно биће или једна ствар састављена од различитих делова, не може имати лепоте до само онда, ако су ти делови распоређени по извесном реду; ако имају извесну размеру, која није произвољна. Јер, лепота се састоји у реду и величини“. Та величина је, за Аристотела, такође један од услова лепоте. Једна лепа животиња не треба да је сувише мала, јер посматрана, за сувише кратко време, неће бити јасна; она не треба да је и сувише велика, јер се, онда, не може обухватити једним погледом њена целина. Грчки скулптори стварали су, као што знамо, свој канон од тела које није било ни сувише високо, ни сувише ниско, ни сувише дебело, ни сувише суво, већ од тела које је претстављало „средину“ према крајностима.

Шта је то величина? Овај појам објашњава Аристотелово схватање трагедије. Аристотел говори и о величини речи. Један говорник, каже он, кад брани свог клијента, треба да претстави сву величину његове несреће, да би, тако, произвео терор. Величина је, по Аристотелу, извесно протезање, у чијим границама трагедија мора бити затворена, да не би трајала више времена него што би то могло памћење гледаоца да обухвати. Тако на пр. у једном сувише великом броју људи, немогуће је да буде реда. Нека тај број буде и највећи, само под условом да се лако може перцепирати. Затим, постоји и морална величина. „Трагедија је, каже он, претстављање бића која су већа него вулгарно биће и боља од њега“. Тако „Хомер претставља људе боље (или веће) него што су, док их Клеофан слика онакве какви су (у њиховој обичној природи), а Ежемон од Тасоса, проналазач пародија и Никошарес писац Делијаде, дефигурирају их и деградирају“. У томе је, каже Аристотел, „разлика између трагедије и комедије, јер ова последња хоће да слика људе порочније, а она прва боље него што их видимо“.

На који начин можемо ми да претстављамо људе као боље и веће него што је то обичан човек? Аристотел, као и Платон, одговара: дајући им саму величину и извршеност њихова карактера.

Говорећи о уметностима уопште, Аристотел каже: свака акција има свој циљ, тежи једном циљу (на пр. циљ једног архи-

текте је кућа). Тај циљ је код Аристотела често идентификован с идејом. У психолошком погледу, овај писац сматра уметност као једно стање; стварање је, по њему, акција разумног дела душе. Овај део дели се на сазнавајући и размишљајући итд.

II

КАРАКТЕР АРИСТОТЕЛОВЕ ЕСТЕТИКЕ

Аристотелова естетика је спиритуалистичка; она је мање идеалистичка од Платонове. Аристотел, као и Платон, сматра да је имитација есенцијелни карактер уметности. Али, он сматра да уметник треба да тражи идеалан и улепшан модел у својој замисли. Тај идеал је, по њему, идеална душа. По Аристотелу, права уметност служи се формама, само да би изразила невидљиву душу; без тог израза, била би само знак без значења.

Поезија, сликарство, драмска уметност, музика и игра су, по Аристотелу, имитативне уметности. Изузетак чини само архитектура, коју је Аристотел, као и цела античка естетика, сматрао као корисну уметност. Овако је и Платон, његов учитељ, учио. Али, ни један ни други не кажу да је принцип уметности та имитација. Без сваке сумње, каже Аристотело, уметник који се ограничава само на репродукцију природе, не би постигао савршенство. Прави уметник не копира. Сликарство и скулптура репродукују човека или друга бића природна, морају имитирати, пошто су ова бића у природи. Али, то није слепо имитирање, већ комбинирање и идеализирање ствари. Другим речима, уметност у те своје имитације уноси човеков (уметников) удео, који је, каже Аристотело, виши од саме природе. К. Свобода¹⁾ тврди: да је имитација (μίμησις) код Аристотела, као и код Платона, узета у буквалном смислу, тј. као стварање у коме слика личи на свој модел. Али, додаје овај писац, Аристотел је допуштао да се уметник удаљи од стварне слике реалности и да улепша свој модел, али с тим да дело ипак личи на тај модел.

Човек је, иначе инстинктивно упућен на имитацију; тим се он одликује од осталих животиња. То имитирање нам доноси задовољство.²⁾ Човек од раног детињства имитира и тиме се усавршава и васпитава.³⁾ Затим, човек воли имитацију; он репродукује ствари, али улепшавајући их путем трансформације.

Појам „ружно“ о коме се данашња естетика бави, није измакао ни Аристотелу. Он каже: оригинали могу бити ружни (одвратни), а копије да нам се ипак свиђају. Тако на пр. леш у

¹⁾ L'esthétique d'Aristote, Brno, 1927.

²⁾ По њему то имитирање нас весели, јер ми у учењу налазимо главни извор задовољства. Исто ово тврди и Платон.

³⁾ Gabriel Prévost у својој »Nouvelle esthétique basée sur la physiologie« (1898) каже у истом смислу: „инстинкт имитације је, изгледа, створио како књижевност тако и ликовне уметности, али је пре свега у њему директније порекло ликовних уметности... имитација је код човека урођена способност... дете отвори најпре своје очи да би сазнало, и кад сазна, оно онда имитира (подражава); зато што види другог да говори, оно и само покушава да говори”...

природи чини да га се грозимо, док на слици може нам се чак и допасти ако је лепо претстављен (види на пр. Рембрантов „Час анатомије“). Извор поезије је, каже он, у потреби за имитирањем и у задовољству од тог имитирања. Што се тиче сликарства, Аристотел тврди, да кад гледамо једну слику ми резонујемо помоћу силогизма и кажемо: она претставља оно или ово. Али, ако не познајемо објекат који претставља та слика, онда то није више имитација која нам прави задовољство, већ сâмо извођење те слике, форме, боје итд.

Аристотел говори и о уметничкој критици, тврдећи да је немогуће или тешко бити добар судија једног дела у коме се није лично суделовало. Али, он пристаје да и они који су само теоретичари, тј. који не стварају, могу судити. Затим и онај који не употребљава једно дело и не познаје његову уметност, може га судити (на пр. онај који станује у једној кући најбоље може да суди о њој). Ове опсервације воде порекло од Платона.

Што се тиче имитације, Аристотел разликује три врсте: 1^о) с обзиром на средства; 2^о) с обзиром на предмет и 3^о) с обзиром на начин имитације. Он гледа у акцији циљ човеков; стога он ту акцију сматра као највише одговарајући предмет уметничке имитације и примењује је на ове уметности. Платон је, напротив, сматрао да се та имитација људске акције односи само на драму.

То задовољство, међутим, Аристотел не сматра као једини и главни циљ уметности. Израз „имитација“ (мимесис) не треба разумети у данашњем смислу те речи већ као претстављање кроз или помоћу уметности. Тако схватање одговора најтачније Аристотеловом.

III

О УМЕТНОСТИ, УМЕТНИКУ, ОБЈЕКТУ И ЦИЉУ УМЕТНОСТИ

Још Аристотел је знао за антитезу природе и уметности. По њему, дела природе⁴⁾ претстављају више финалитета и зато имају више лепоте од уметничких дела. Аристотел сматра, да би било неразумно да се више радујемо делима уметности него делима природе, која је уметност само претставила, односно репродуковала.

Аристотел је, у својим делима, више пута говорио о есенцији уметности (τέχνη) а нарочито у *Етици Никомаховој* у коме каже: „Као што постоји једна уметност (узмимо на пример специјалну уметност као што је архитектура) и као што је та уметност резултат једне моћи продукције sui generis, обасјане умом; и како иначе, не постоји ниједна уметност која не би била моћ продукције помогнута умом, и пошто у нашој интелигенцији нема продуктивне моћи, која не би била, такође, уметност, то следује: да се уметност стапа у нама са моћи која продукује (ствара) спољне ствари, помажући се правим умом. Свака уметност, била каква била, тежи да продукује (ствара); никад њени напори, њене

⁴⁾ Љубав Аристотелова према природи била је претерана кад тврди: да у сваком објекту природе, па чак и у оном који нам даје недопадљиву перцепцију, има нечег лепог. Он, као и Платон, нарочито види ту лепоту у лепим људским телима.

спекулације немају други циљ до да метну на свет (роде) неку од тих ствари, свеједно да ли оне постоје или не постоје, а чији је принцип у ономе који ствара, а никако у ствари која је створена. Тако уметност се никако не односи на ствари, којима сама природа управља; јер, све ствари те врсте имају у себи самим принцип своје egzистенције. Уметност је, дакле, то понављањем, извесна моћ продуковања којом управља наш прави ум...” (Етика Никомахова, књ. VI, глава III). Циљ акције је — добра акција, док је циљ стварања — дело, тј. нешто што је ван тог стварања (на пр. кућа је ван архитекте).⁵⁾

Те продукције уметности, Аристотел зове, у својој *Метафизици*, као и ми данас, стварање (ποίησις ποιησις). Основа сваког стварања је у „идеји“, одн. форми (εἶδος) која се налази у духу оног који ствара. Тако идеја куће ствара кућу; тако исто, идеја о здрављу чини да лекар размишља како неког да излечи. Уметност је, дакле, дело резоновања⁶⁾, дело духа. Архитекта, као и лекар, зна зашто прави ово или оно. Ово гледиште Аристотелово је, по нашем мишљењу, скроз погрешно⁷⁾.

Према томе, моћи уметникове су активна и слободна снага и моћ, која продукује спољне објекте и моћ, чисто интелектуална, којом тај уметник ствара себи о том идеју. Говорећи о уметности, Аристотел често употребљава израз „узрок“. Тако је на пр. материја „узрок“ сваког дела уметности (на пр. метал је узрок статуе од метала). Али, чим се идеја, одн. форма сједини са материјом тј. неодређеним), рађа се једна одређена ствар. Архитектура је, по њему, идеја куће; јер он идентификује уметност са идејом (в. Платона).

Аристотел је знао и за ентузијазам песнички. У својој *Реторици* он каже: да је поезија анимирана божанским дахом. Песник је или човек од талента или један екстазичан човек, онај који „излази из самог себе“ (екстаза, ἔκστασις).

Објект уметности је, по њему, лепо, а циљ уметности није корисно, већ једино — задовољство, та драж (шарм) од лепог, које је утолико отменије уколико је *некорисније*. (Ово исто и Кант). Аристотел убраја у уметности не само скулптуру, сликарство, музику, поезију и архитектуру, већ и обућарство, ткање, куварство, медицину, стратегију, граматiku итд. То је зато што се, у његово време, под речју »ars« (τέχνη) разумевали и занати и уметности (тј. лепи занати). Али, лепе вештине (beaux-arts) разликују се од осталих тиме што производе *задовољство*.

По Аристотелу, има две врсте уметности: једна која се односи на потребе живота, и друга која се бави само тим да тај живот учини — *пријатним*. Претставници ове друге групе били су сматрани као супериорнији према оним из прве, јер њихова

⁵⁾ Разликујући науку од заната (ars), Аристотел каже: архитекта (ἀρχιτεκτων) зна за узроке, док раденици раде по навици, не знајући зашто шта раде.

⁶⁾ Аристотел каже: да уметник не размишља о циљу већ о средствима помоћу којих има да успе; он осећа задовољство изводећи своје дело.

⁷⁾ Ово тврди и Гомперц, који сматра да Аристотел греша кад тврди: да уживање у делима уметности долази од резоновања.

наука није имала за циљ корисност. (В. Канта). По једној другој подели, уметности су: објективне и субјективне. Под првим Аристотел подразумева природне објекте, а под другим вештачке.

Аристотел каже да треба учити цртање, да би се формирало, што лепше и тачније, суђење и схватање лепоте тела, односно статуа. (*Политика* VIII, гл. III). Уметником се постаје помоћу навике и активности: градећи постаје се — архитект, свирајући цитру — цитриста итд.⁸⁾ Онај који никад није градио не може бити архитекта. Што се тиче сликара, они имитирају (претстављају) било кроз уметност било кроз навику.

Какав је циљ музике? Она треба, одговара он, да нам створи отмено (диагогично) и чисто уживање, право уживање, прави одмор слободних људи. *Човек има потребу да се одмори и потребу за игром.*⁹⁾ И, кад музика не би више давала од тог простог задовољства,¹⁰⁾ опет би се од ње имало неко добро, због одмора који имамо од ње.

Али Аристотел не сматра да је доста ако уметност само узбуђује, поштено и безазлено, нашу осетљивост; она треба, узбуђујући је, да је уздиже, да је загрева. „Што се тиче тог курантног мишљења које, каже Аристотел, препоручује културу музичку, не због ње саме, већ као врло ефикасно средство одмарања, могли би се запитати, одобравајући га: да ли је музика у ствари тако секундарна ствар и зар јој се не би могао приписати отменији предмет од те вулгарне употребе? Зар да се од ње тражи само то банално (обично) задовољство које она изазива код свију људи? Јер, не би се могло порећи, да она изазива чисто физичко задовољство, очаравајући без обзира на доба године, све карактере. Али, не може ли се још и то испитати: да ли она не би могла да врши извесан утицај на срца и душе? Довољно је, да би се показала њена морална моћ, да се докаже: да она може да промени наша осећања. А она их извесно мења. Треба само видети какву импресију производе на слушаоце дела толиких музичара, нарочито музичара са Олимпа. Ко би могао да порекне да оне не одушевљавају душе? А шта је то одушевљавање, тај ентузијазам, ако не једна модификација и то посве морална? Довољно је, да би се обновили живе импресије, које нам музика даје, да је чујемо поновљену без пратње и без речи”. (*Политика*, VIII, глава V). „Музика је, дакле, право уживање. Ништа не имитира боље и реалније од ритма: љутњу, доброту, храброст, па чак и мудрост и сва осећања душе. Чињенице показују најбоље колико музика може да промени расположење душе“.

⁸⁾ Део Аристотелове естетике који говори о музици, иако је основан на Платоновим мислима, је један од најинтересантнијих. Те музичке проблеме испитивао је у детаљу С. Stumpf (*Abh. Berl. Akad.*, 1896) и Ф. А. Gevaert, С. Vollgreff (*Les problèmes musicaux d'Aristote* 1903). Види, такође, К. Свободу (ор. cit., стр. 175).

⁹⁾ Ето како је Аристотел наслутио естетику основану на игри (Шилер, Спенсер итд.).

¹⁰⁾ Аристотел не види, противно Платону, ничег рђавог у задовољству.

Циљ уметности, према Аристотелу, био би у томе да учини живљим наша осећања, да их повећа до самог одушевљења (ентузијазма). Принцип уметности је: прочистити страсти (Аристотелова катарса) кроз позориште и музику. Платон је био против овог принципа и зато је осудио трагедију и епопеју. Аристотел, који је схватао уметност као чистилиште страсти, усваја и трагедију и епопеју. Срж трагедије је, по њему, у претстављању страсти.

Што се тиче игре, о њој Аристотел мало говори; он се, такође, не задржава много на скулптури и сликарству о којима каже да нису у стању да претстављају карактере... Архитектуру је овај естетичар сматрао, као и већина његових савременика као корисну вештину а не уметност. Тако је, пре њега, и Сократ мислио. Упоређујући сликарство и музику, Аристотел каже: „ако смо, посматрајући неки портрет, били узбуђени од задовољства гледајући само форму која се указује пред нашим очима, бићемо сигурно срећни да контемплирамо и саму личност, чија нас је слика најпре очарала... У музици имамо, напротив, директно претстављање моралних сензација“. Ово је случај, на пример, са тужном хармонијом микстолидијског модуса.

Оно што нарочито треба нагласити, то је да је Аристотел био први од естетичара који је поделио уметност на стваралачку и имитативну и показао вредност једне и друге. Простор нам не допушта да изнесемо детаљније друге Аристотелове естетичке идеје, његово разликовање лепог од доброг, његову интересантну студију о сензацијама чула, а нарочито његову теорију трагедије и катарсе у којој је Аристотел гледао главну корист трагедије, која нас кроз ту катарсу тј. чишћење од страсти чини бољим.

Др. Милутин Борисављевић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ШКОЛСТВО НА ПРЕЛОМУ

Др. Свет. Ранчић

Још одмах после прошлог светског рата отпочела је кампања за реформу нашега школства. Водећи стручни часописи нису готово издавали број, а да не буде прилога који би подвргавао критици застарели школски систем. И у току свих година до пред овај рат, кад слабије кад јаче, долазио је до изражаја тај критички став према нашим школским системима, а њега је увек пратило залагање за реформе у крилу школства. Та критика, која је налазила места чак и у дневним листовима, протезала се од тежњи за малим методским преправкама, преко ревизије наставних програма, па до настојања да се цео

васпитно-школски живот темељито измени.

И не може се рећи да је сав тај посао био ношен пустом тежњом за новачењем, нити да иза тих племенитих настојања стоји само жеља да се подражава оно што се у крилу школства збивало у то време у Европи. Иако се добар део тих настојања и сведе на ту компоненту, ипак то не би био никакав грех. Ми смо укључени у европски културни појас, и откако српски народ живи на овој груди, он је увек био захватан струјама које су прожимале Европу, па је тако било и у недавној прошлости, а тако ће бити и у будуће. Друго је питање: да ли смо били кадри да изведемо потребну асимилацију и одабирање сходно нашој народној стварности.

За нас је данас важније да уочимо и подвучемо једну заједничку црту која је прожимала како критику нашега школства тако и предлоге за његову реформу. Та се црта огледа у основном духовном ставу који је индивидуалистички и субјективистички. Наиме, лако се може, и при летимичном прегледању шта је о школству писано за минутих двадесет година код нас, — лако се може запазити да критичар у дну своје душе криви одсуство добре воље и да реформатор апелује на добру вољу. У суштини, дакле, појединац и његово расположење били су у средишту пажње, па било да је била реч о ученику или наставнику, о администрацији или режиму. Кад би наставник..., кад би ученик... то је значило: кад би школа; кад би тај функционер у министарству..., кад би тај шеф партије..., то је значило кад би држава и политика. — Уосталом тај индивидуалистички и субјективистички став тако је чест и

при усменом претресању наших школских питања. У свим таквим приликама појединац је некако имао суверено право да прими или не прими какав предлог за измену; у најмању руку њему нико није оспоравао право да са скепсом слегне раменима да настави да ради како је то досад чинио. Осећао је он да и реформатори и критичари делају по истом основу као и он: по личном убеђењу и расположењу. — Најзад, тај став је и условио изградњу слике нашега школства, која је неорганска, разбијена, хаотична. Мали, али веома карактеристичан исечак из те слике је стање у установама које су на врху нашега школства, где је тај индивидуалистичко-субјективистички дух несметано господарио како у ономе шта се предавало тако и у ономе зашто су се заводиле извесне дисциплине. А да се и не помиње оно што се може видети на осталим школским подручјима. Треба се, на пр., само сетити какав се став имало у просветној централи у једном питању где су бројке имале прву реч, — у питању броја учитељског кадра. У томе чисто рачунском питању, где би по природи саме материје била излучена свака субјективност, ова је несметано витлала, па се час тврдило да је наставнички кадар страховито набујао и одмах се редуцирају школе и одељења; док ће се мало година разлећи глас: Наставника је премало, отварајмо курсеве!

Само, не треба мислити као да се овај индивидуалистички став треба да упише у грех појединцу: овоме или ономе школском раднику, овој или оној школи или школском систему, овом или оном политичару или овој или оној просветној политици. Не, овде је реч о духовном ставу који је својствен једном времену. Реч је дакле о духу извесне епохе, о једном епохалном принципу. Историја човечанства, па и историја појединих народа јесте у ствари уобличавање, објективисање тих принципа и њихово смењивање. Уколико има законитости у историском ходу и збивању, она настаје из структуре епохалних принципа. Имајући то на уму, може да се разуме то што у свакој епохи сви видови човекова живљења и делања у својим основама показују извесну сличност и карактеристичну повезаност. Привреда и култура, политика и став човека према човеку — колико год су то самосталне, често мало сложљиве области, ипак су то разни видови у којима се епохални дух реализује, и по томе је за те своје видове он њихов одредни чинилац.

То исто важи и за школство. И њега одређује један дух времена, и оно није препуштено произвољностима. А што у нашем школству сусрећемо управо такве појаве, то не значи никако да су то наше особености и наше слабости. Индивидуализам и с њим у вези субјективизам критичара нашега школства и наших заговарача школске реформе, као и исти дух који прожима наше школство као такво — то су неоспорно одречне појаве и слабости. То су ван сваке сумње наше мане. Али једновремено то су симптоми који се не виде само у нашем школству. Двадесет минутих година нашега живота крцате су тим болесним појавама на свима подручјима нашега друштвеног и државног живота. Било да је реч о привреди или уметности, о политици или породичном животу — на целој линији нашег живљења врви од

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.unilj.org

нездравих појава, свуда знакова неодговорног изживљавања појединца, свуда кобних трагова индивидуализма и субјективизма. Зато постоје разлози да се овде говори о једном духу који је захватио и још држи нашег човека у свима његовим димензијама. Дакако, то није само наш дух и хоћемо да верујемо да он уопште није наши дух; има га и у осталом свету и данашњица тога света није у малој мери одређена управо рвањем са тим духом. Само, наша стварност, грдне невоље које су се свалиле на нас, задаци које сваки дан наше претешке свакодневнице пред нас истура, — све то императивно налаже да се симптоми добро уоче и да се постави дијагноза. То је прво што нам наша животна уљештеност ставља у задатак коме се не можемо уклонити нити више покушавати да се уклањамо.

Наше школство није никакав самостални феномен наше народне и државне стварности. То није, уосталом, ни једно школство, ма да је било, и то недавно, свуда у свету па и код нас знакова да се школство учури у аутономну област и да служи само себи. Уколико се у томе успевало, тај је успех био кратког даха. А тако је било и код нас: и наша аутономија универзитета па макар била растеређена наших слабости, запала би нужно у ћорсокак. То је имало нужно да се деси из простог разлога што се то опире основном принципу школе као такве — да је она орган, да она служи. Разуме се, то важи и за остале видове живота, али школство ту црту служења особито подвлачи. Та повезаност школе са животом и чини да се на њој могу најлакше на уоче и добре и лоше стране живота једне заједнице. Напред је истакнуто да наше школство прожима дух индивидуализма и субјективизма. Исто је тако речено да су то одречне карактеристике. Сада треба истаћи да су те карактеристике знаци критичне ситуације у коју је запало школство, као уосталом и сав наш живот.

Да би се уочила сва збиља те критичности, треба имати на уму позадину, духовну основу из које је делом бар растао наш живот за ово непуно столеће и по. Деветнаести век много интензивније захвата својим струјама наш живот него што се обично мисли. Све те струје пак имају један извор. То је рационализам као епохални принцип Новог доба. То је доба било најављено колосалним узмахом човековог разума. Резултат тога било је процват наука, особито егзактних наука. Благодареву раду свога разума, човек ставља у службу природу и њене силе, он изграђује једно своје царство — царство технике. Тиме се човек дефинитивно ослобађа свога потчињеног положаја, постаје свој господар.

Овај процес еманципације иде свима димензијама којима се реализује човечји живот. Ломе се старе привредне форме да би несметано могао да размахне човек стваралац — рађа се либералистичка привреда где ће утакмица ношена једино жељом за личном добити бити главни мотив привредног делања. Изграђује се тип либералистичко-демократске државе која индивидуи-грађанину принципијелно гарантује аутономију његове личности, имовине и делатности. Наука, добија огроман значај, јер се знање заиста идентификује са силом, са моћи. Човек је утолико човек

www.unj

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

уколико има знања. Разум је једина човекова психичка функција која претставља битно људско. Зато је култура садржана у знању, у наукама, и зато је васпитање што и образовање разума. Образовањем разума на наукама човек постиже највиши вид еманципације — од свега што је маловредно у њему, постаје личност. Овај еманципаторски елан рационализма иде конзеквентно и даље: постоји тенденција да се сваки од ових животних облика осамостали, да се процес аутономисања докрајчи. Привреда, политика, култура — свака се од тих области осамостаљује, добија своју аутономију, постаје независно царство, свет за себе који се развија искључиво према својој сопственој законитости. Једино, рекло би се, што их везује јесте што кроз њих струји један те исти епохални принцип, што је разумова делатност свуда главна одредна сила. Али услед овога осамостаљења, ове области у себи развијају читав ред негативних појава. Либералистичка привреда губи смисао за функционалну улогу привреде и тежи да постане сама себи циљ. Отуда машина добија већи значај од човека коме она треба да служи. Политика се преобраћа у демагогију, која мири жељу за утицањем на јавне послове и привидни факт да број гласача може да омогући задовољење те жеље. А култура, као скуп духовних вредности, међу којима доминира наука, полако се издваја у аутономан свет кога најпре човек треба да се домогне да би добио човечје обличје.

Све те појаве веома рано запажамо и код нас. Поред свега што се у нас деветнаести век узима као романтичарски (бар га тако гледа Историја књижевности), он у себи носи веома изразите црте рационализма. Да се и не спомиње што је наш први министар просвете био један Доситеј, који иначе важи за оца нашега рационализма; него да се спомене да је при изради наших првих закона романтичар Вук морао да уступи место рационалисти Хацићу. Том рационалистичком струјом може да се објасни и то да је наше законодавство препустило задругу на милост и немилост духу рационалистичког либерализма. Тако се десило да процес еманципације јединке обори један животни облик нашега народа којим је овај столећима успевао да сачува своју народну бит. Па наше уставне борбе: зар се оне добрим делом не свде на борбу за аутономију? Чак и наша преткумановска демократија није отишла далеко од покушаја да се оствари принцип аутономија. А не треба сметнути с ума ни то да, историски, оба наша устанка имају везе са еманципаторском цртом рационализма, којој има да се благодари што је у свету у то време дошло до стварање националних држава.

Но рационализам има огромног удела у изграђивању нашега школства и културе. То се види не само по томе што су први организатори нашега школства и његови носиоци за време Обреновића били Срби Пречани. Долазећи у Србију, они су преносили и програме и начине рада које је рационализам у Европи био изградио. Није зато ни мало претерано ако се тежња нашег школства у то време окарактерише оним: „Знање је светлост, знање је моћ. Учите децо и дан и ноћ!“ Особито је пак карактеристично за уобличавање нашега школства рационалистичким цртама то што је Хербартова педагогика заузела доминантан положај још

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.un

првих година овога века. У своје методском делу, та је педагошка тај свој положај апсолутно задржала до недавна. Хербартова методика корисно је уобличавала школску праксу кроз генерације наших учитеља и наставника уопште. Она је давала чврсте и смишљено одређене облике методском поступку, и тиме у наш примитивни менталитет покушавала да унесе дисциплинованост и сређеност, — особине рационалног мишљења. А и педагогика, особито пак методика Хербартова савршено су израз рационалистичког духа. Једна подробнија анализа то би лако показала. Нека буде поменуто само чудно поклапање између атомистичког духа који је доминантан не само у природним наукама него добрим делом и у филозофији рационализма, и дробљења предмета на методске јединке. Методски поступак Хербартоваца сав је синтетичан, и зато у њему најважнију улогу имају ступњеве синтезе и асоцијације. А и физика као и хемија су синтетичне у свом основу. Да се пак нарочито и не помиње што је Хербарт наставу, знање, учинио првокласним фактором у процесу формирања личности: одбацује могућност наставе која једновремено и не васпитава. Ту је принципијелно разум идентификован са човеком као таквим.

Овај основни став рационалистичког епохалног принципа, из кога као што се видело, нужно следе даље његове ознаке — либерализам и индивидуализам —, довео је до побуне против тога принципа. Побунио се човек као целина што не може легално да дође до изражаја једна суштствена страна његовог бића, а то су емотивно-нагонски слојеви; побунила се, како би рекао Клагес, „душа против духа“. Разум, као творца научних закона по којима и природа добија своје устаљене облике, као градитељ читаве цивилизације са њеним техничким чудима — нашао се сучелице са неуобличеним и хаотичним снагама које су сама динамика. Настаје мешање епохалних принципа: место разума хоће да заузме живот. Само, тај нови принцип иступа искључиво негативно. А кад се узме у обзир да се ова борба води у личности, да је индивидуа њено попрште, онда није никакво чудо што се смена епохалних принципа изводи у смислу да рационализам уступа место разобрученом индивидуализму. Јер најиндивидуалније у човеку баш и јесте ирационални живот, док разум дела у општостима и апстракцијама.

Ова смена долази до изражаја у науци, филозофији, уметности, али се она јарко осећа и у свима областима човекове делатности. Психолошка анализа са свима својим сателитима, експресионизам са мноштвом изама који су преплавили свет двадесетих година па наовамо, филозофија живота, интуиција, животни елан — то су новине које уноси нови принцип у науку, уметност, филозофију. И у све те области нови принцип упада рушилачки. Наместо реализма и натурализма у књижевности и уметности уопште, где често није било лако оделити науку од уметности, али где је можда због превласти рационалног било до виртуозности изграђених форми, — сада долази на свет поезија без стиха и чуднога ритма, кубистичка и футуристичка слика без облика, цени се примитивно у уметности, као црначка пластика итд. У филозофији наместо апстрактне и мисаоне сјајне архи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI...

тектонике културне филозофије, где су трансценденталност и објективност у олимпском миру чекале човека да се својим чистим умом вине у вечно царство културе, — долази до изражаја психичко, као што је доживљај, комплекс, нагон и томе слично. Штавише, свет објективног духа сада се доводи у зависност од нагонског и психичког уопште, као што се види из термина: доживљај и сублимација, на пр. То релативисање апсолутног изазива сумњу у постојање нечег општеобавезног уопште. Скептицизам глође и наједа, али не ствара ништа на место обореног.

На осталим подручјима живота овај разуларени, субјективистички индивидуализам ствара читаву похару и пустош. У индивидуалистичко-либералистичку жељу да се свака област аутономно и суверено развија сходно својим законима, принцип живота са својим прохтевима за изживљавањем до максимума уноси пароксизам. Услед тога те области губе смисао за могуће и разумно. Двадесет година из прошлога рата сав је свет живео кобељајући се из једне да би запао у другу, грђу кризу. У привреди, на пр., за све то време живело се у перманентној кризи. Она је добила и своје име које је веома карактеристично: названа је стручно-структурном кризом. А та дијагноза економиста, који су прилазили тешко оболелој и себичношћу разореној привреди увек наоружани првокласном научном апаратуром са резултатом што је сваки рецепт отказао, — та дијагноза значи да је привреда таква каква је коначно отказала. А шта да се каже за политику? Зар се може уопште назвати тим узвишеним именом она трка за влашћу, праћена рабољепијем према сваком ко може да да нешто више од те власти, а неодговорном демагогијом према народу само док је гласач? Одбацавање сваке скрупуле, непризнавање ничег обавезног, потпуна усмереност само на себе и неколико својих, усмереност на своје прохтеве у суштини, — зар то да се назове одговорно и планско вођење целокупног живота једног народа? Но најгоре стоји са односом човека према човеку. Већ је рационализам на етичком пољу изазвао потресе, неред. Еманципација личности конкретна је значила кидање веза, разарање устаљених форми живљења које су држале јединку, стављајући јој свој сликовити и живи морал увек пред очи као пример. Такав је живот појединца био на пр. у нашој задрузи. Зато разарање задруге није само економска појава, што би се могло и да не жали; али еманципација јединке као привредног чиниоца повукла је за собом и рушење једног моралног и духовног поретка, у коме је појединац био као дете у материном крилу. Па ипак, рационализам је бар нешто могао да да, појединцу и човеку уопште, у накнаду за оно што му је узео. Дао му је један филозофски морал, у коме су обавезност и општеважење битне црте. Принципијелно, човек је био слободан за такав морал ако буде образован, културан. Он је имао онда прописе како да подешава свој став према другом човеку, било је норми које су изграђивале његову моралну ситуацију. Разуме се, тиме никако није надокнађена непосредност као одлика животног морала, јер је појединац истргнут из животног комплекса, он је постао сам. Међутим та усамљеност постала је језовито апсолутна откад је суб-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

јективни индивидуализам својом скепсом и релативизацијом и тај филозофски морал разорио. Тиме је коначно завршен процес еманципације појединца, али и његово коначно осамљење. Наишла је страховито потресна невоља на човека: „јер је он истргнут из сваке заједнице, и, невероватно атомизиран, постао је он усамљен као што никад у историји није био; сад није ни-чији: ни Бога ни човека“.

Та критичност садашњице као последица новог епохалног принципа значи да се тај принцип сам, као њен основ, онемогућио. А то се одлично види и на школству, које је услед тога на прелому, као и сав живот уосталом. Рационализам је принцип знања, особито научног знања као дело разума, ставио као одредну силу свеколиког школства. Садржај, наставна грађа одређује не само методски поступак обраде, него и став наставника према ученику, и сам школски живот. Наставник је носилац знања и као такав он је у свом ставу према ученику ауторитативан не само као одрасли већ првенствено носилац знања, науке која је исто што и разум, дакле врховни принцип, апсолутни ауторитет. Ученик има смирено и смерно, са страхопоштовањем да прима што му наставник својом методом пружа од науке. Школство је овде принципијелно стварно само функција знања, дакле разума. У пракси те ригурозности дакако није било, нигде па ни код нас. Али је неоспорно да је та ауторитативна црта доминантна била и у нашем школству. И да се та ауторитативност темељила на знању, и то стоји. Сетимо се типова учитеља које нам сликају Сремац и Лаза, па и Домановић, па ћемо наћи потврде за то. Уосталом ни наша народна стварност па ни наше школство нису били једино условљени рационализмом. Наша народна традиција као и наши историски задаци, на пр. били су веома важна компонента како нашег живота тако и наше школе. Али, бар што се школства тиче, веома је уочљива тежња да се доведе до видног изражаја и рационалистички принцип. Јер ту лежи историска условљеност појаве што се и у нас појавила критика „старе школе“ и стала тражити „нова школа“. Није то настало за последње две деценије зато што се то радило и код других културних и напредних народа; или не бар једино зато. Добрим делом то је било услед реакције новог духа времена на оно што је било у нашој школи, а чему се опирао тај дух.

Реакција тога новог принципа на светлост знања била је у читавом низу земаља и јака и изразита. Тиме се могу објаснити све реформаторске тежње и читава школска реформа као њихова реализација. Само, при подробнијој анализи покрета које обухвата појам школске реформе, пада у очи једна чињеница. Нови епохални принцип и овде је поглавито дејствовао негативно. Дакако, специјално на пољу школства, принцип живота је ако не открио а оно понова уочио дете. Али тежњом да на место знања стави искључиво дете у средиште школе, да дакле школу као функцију знања замени школом као функцијом детета, које је отелотворење принципа живота, — тим покушајем, који је заједничка црта свим нијансама нове школе, нанет је страховити ударац старој школи, само није дат стабилан и животни основ ни новој. У одречности саме природе новог принципа, као и свуда,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.un

тако и на пољу школства треба тражити разлог што је школска реформа зашла у ћорсокак. Индивидуалистички субјективизам унео је и у подручје школства скепсу, узвитлао рушилачку борбеност, али аморфан, ирационалан и вечито несталан није био кадар да сагледа дете у целој његовој стварности, а још мање да открије и изгради нове и сигурне облике школског живљења који би ефикасно уобличавали процес васпитања. Он је понова покренуо питање васпитања срушивши рационалистичко схватање као да су настава и васпитање идентични; али му није било дано да га реши, најмање пак да га реши на школском терену. У суштини тај је принцип учинио са васпитањем кроз школу што и са човеком: довршио процес кидања природних веза са целином егзистенције и тако осамљена оставио га у критичној ситуацији, на прелому. Индивидуалистичко-субјективистички принцип у својој бити само је конзеквенца али и крај процеса реализације принципа рационализма. Зато крахирање онога значи дефинитивну изживелост и овог, али и најаву новог епохалног принципа, што и карактерише сваки истински прелом и у ходу историје.

Разуме се, наше школство није доживело школску реформу како је напред скицирано. Индивидуални субјективизам ипак као и у свима областима живота, тако и у школству оставља свој печат. Још у уводним речима оцртана је та наша појава. Ако индивидуалистичко-субјективистичком ставу, који се запажа и код критичара нашег школства, и код пропагатора реформе као и код носилаца нашег школства као таквог, — ако томе будемо додали и чињеницу: да наш наставник све то чешће за проблем наставне методе мало или нимало не мари, да наставни поступак тако губи ознаку објективности и постаје лична ствар наставникова — онда тим додајемо само једну још црту слици која речито говори да је и наше школство увелико захваћено расточним субјективизмом. А тиме и ми бивамо стављени у критичну ситуацију, а наше школство пред прелом. То је уосталом ситуација читаве наше народне заједнице, то је карактеристична црта свеколике њене стварности. То је, затим, и чињеница али и задатак.

Др. Свет. Ранчић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unn.rs

УЛОГА КОЛАРЧЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ НА ДЕЛУ ОБНОВЕ И ПРЕПОРОДА СРПСКОГА НАРОДА

Бошко Богдановић

и националне тежње дотле разједињених и потлачених племена и народа.

Илија Милосављевић Коларац, родио се на прекретници ова два века. Детињство своје провео је у збеговима и окршајима Првога Устанка под Вождом Карађорђем. Ти први утисци урезали су се незаборавно у чисту и крепку дечакову душу и определили су цео ток његовог будућег живота. Све за српство и Србију! На почетку васкрса кнез Милошеве Србије Коларац је у првим младићским годинама. Попут свих наших људи тога великога времена, и Коларац се пушта у вртлог живота, сам, без ичије потпоре.

Са пуном вером у себе самога, сав прожет силном љубављу према својој отаџбини, наоружан челичном вољом и решеношћу да сав свој живот посвети српству и Србији, Коларац напушта своје мало село Коларе, које је по њему постало историско, и са 17 година и 30 пара долази у Београд да почне свој дуги и пожртвовани живот за Србију.

„Када сам ушао у Београд, причао је касније сам Коларац, имао сам само 30 пара. Од те своје имовине одвојим 2 паре, те купим лепињу да ручам. Једући лепињу, све сам мислио: шта ћу чинити кад потрошим и оних 28 пара?...”

Овако скроман, једноставан и штедљив остао је Коларац кроз цео свој живот. Све до своје смрти радио је неуморно, штедео и слагао пару по пару да би што више оставио на корист своје српскоме народу.

Неуморним трудом и радом Коларац је постигао да временом постане веома угледна трговачка личност. Његово име

било је врло цењено у привредним круговима не само Београда, већ и Панчева, у коме је такође провео дуги низ година као привредник и члан Општинскога већа. Поштеним радом и сопственим знојем стекао је Коларац знатно имање, од кога је пред крај свога живота створио данашњу велику културну задужбину. Али још много раније, за живота, обилато је помагао српске књиге и књижевнике у свакој прилици и у том циљу стварао је нарочите фондове. Тако је године 1861 дао велики прилог за оснивање Српске правне академије у Новом Саду, а исте године основао је и свој књижевни фонд у Београду: „за буђење осећања часности и родољубља и за различна полезна знања“.

Најзад, 1877, на годину дан пред своју смрт, Коларац завештава све своје огромно имање просвети свога народа и ствара два велика фонда: *Књижевни фонд* за помагање и подизање српске књиге и *Универзитетски фонд*, из кога ће се подићи и издржавати српски универзитет. Нарочитим одредбама тестаментa Коларац је наложио да се код Књижевног фонда већи део, а код Универзитетског цела камата додаје главнини кроз читав низ година, све док ти фондови не буду потпуно способни и самостални за остварење постављених циљева. За то време, док је основни капитал ове задужбине растао, из Књижевног фонда дељене су награде заслужним књижевницима и помагано штампање разноврсних књига.

Године 1927 народно претставништво на предлог одбора Коларчеве задужбине донело је законодавну одлуку о подизању Народног Универзитета Илије М. Коларца, а 30 јануара 1928 године Краљевим указом одобрена је употреба Универзитетског фонда Коларчеве задужбине за оснивање Народног универзитета. Вредност тога фонда износила је тада око 50,000.000.—.

Најзад, године 1932, остварен је коначно завет српског просветног добротвора Илије М. Коларца. Те године у данашњој велелепној згради свечано је отворен Коларчев народни универзитет. Због измењених прилика сматрало се за опортуно да се у неколико отступи од жеље и замисли завештачеве. У место чистог и правог Универзитета створен је народни универзитет. Па и тај народни универзитет није био ни искључиво српски, ни изразито национални. Кроз 10 година његова постојања он је имао више општи и интернационални карактер, а мањим делом ширио је знања и развијао смисао за националну културу. Очевидно то није било са свим у складу са вољом тестатора, којом се одређује да то буде српски Универзитет. Поред општих теориских и практичних научних знања, требало је пре свега највећу пажњу посветити српској националној култури. Коларчев народни универзитет требало је да буде жариште те српске националне културе, средиште народног просвећивања, жика српскога родољубља. Имао је да буде достојна смена наших знаменитих средњевековних задужбина, у којима су низови покољења васпитавани и одгајани у српском народном духу и у светосавском православлу. У данашње валовито и узбуркано доба, у коме омладина лута без компаса, требало је да овај народни универзитет преузме на себе задатак и улогу наших древних манастира — владарских и властелинских задужбина, и да буде расадник здра-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unib.rs

вих националних идеја и идеала. Имао је за то и сретстава и могућности. То је у ствари био и смисао и сврха његова оснивања. Приликом његова отварања године 1932 сам председник одбора Коларчеве задужбине овако је обележио задатак народног универзитета:

„Народни универзитет у свакој земљи има свој карактер и своју намену. Ако су друге школе, основне, гимназије и универзитети релативно једнаки и интернационални, народни су универзитети увек национални, индивидуални. За то се они и зову народним универзитетима.”

Код водећих личности Коларчеве задужбине постојало је тада правилно схватање правих задатака једног оваквог народног универзитета. Па ипак, за 10 година, колико већ постоји, Коларчев универзитет није у довољној мери одговорио потребама и захтевима једне изразито националне установе. И на програму предавања и при избору штампаних издања несразмерно мање заступљена су дела и градиво домаће, националне културе. Могло би се чак рећи да је Коларчев универзитет имао више интернационални и космополитски, но чисто народни карактер. Његова публика била је, сем тога, у главном ограничена на извесне кругове Београда, из којих су се обично рекрутовали посетиоци свих приредаба, предавања, концерата, премијера, изложби итд. Више треба додати још и студенте, као и омладину која је била у вези и под утицајем студената. Тако је у ствари Коларчев народни универзитет био само одблесак правога универзитета, управо његова практична и популарна сенка. Предавачи и водеће личности били су у главном исти људи и њихови једномишљеници у науци и животу. Програм и карактер предавања подешаван је према укусу предавача и према интересовању публике. И тако се отишло странпутицом. У место да народни универзитет постане висока школа српске културе и главни фактор националног васпитања, — он је постао недовољно успела копија једног интернационалног, популарног и практичног универзитета. Па и ту је рађено без одређеног плана и система. Више према симпатијама појединаца и прохтевима публике, него према стварним потребама једног макар и интернационалног универзитета.

Нема сумње да је огромна штета, што у потпуном духовном беспућу, које је владало у нашој земљи годинама пре катастрофе, Коларчев народни универзитет није испунио свој задатак. Кроз ових 10 година, он је могао одиграти велику историску улогу, да да био у пуном смислу речи народни универзитет, да је постао жариште и стожер здравог српског национализма и да је око себе окупио широке масе српскога народа, а нарочито српске омладине, препуштене самој себи, без надзора и вођства. Из Београда, као средишта српства, преко народних универзитета, расејаних по читавој земљи, Коларчев универзитет могао је да створи снажну националну идеологију, која би омладину понела собом орканском снагом и сузбила све деструктивне, интернационалне утицаје. Васкрсавањем славне прошлости и оживљавањем народних традиција оживео би и ојачао нов национални дух у српскоме народу, и затворен би био пут у његову душу и његово срце свему, што нема чисто национални и изразито српски карак-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

тер. Српство не би запало у кризу, у којој се данас налази, нити би српски народ пролазио кроз страшна искушења која су иначе постала неминовна.

Али, на жалост, Коларчева задужбина није била на висини ситуације. И она је пошла трагом свих других установа, којима је интернационализам био пречи и важнији од национализма. Српски народ, особито његова омладина, без националне духовне снаге, нису могли одолети и запали су у зачарани вихор најтежих искушења и заплета, у коме се још увек налазе.

То су трагични листови наше блиске прошлости, у којој ни Коларчев народни универзитет није испунио своју националну дужност. Српски народ испашта данас грубе погрешке оних, који су га кроз последње две деценије водили и заводили. Прескупо плаћа он своје заблуде и своје тешко стечено искуство. Али, баш за то мора бити свестан своје садашње ситуације и једино могућега пута, којим се може спасти српство и Србија.

Тај пут, то је пут националне обнове и препорода. Само на националним основама, кроз народне традиције, фолклорним богатством нашега народа, његовом славном прошлошћу и кроз блистави сјај његових народних умотворина — може се васкрснути и оснажити национализам српскога човека и оно оспособити за нова прегнућа, без којих се препород и обнова српске земље не могу замислити. То је једини пут спасења за српски народ, и на томе путу Коларчевом народном универзитету намењена је значајна улога. У томе смислу рад се већ организује и спроводи по одређеном плану и програму. Коларчев народни универзитет, у сарадњи са Министарством просвете, постаје важно средиште националног образовања и васпитања не само Београда, већ преко правих народних универзитета и читаве Србије.

Поступно и смишљено спроводи се у дело нова организација Коларчевог народног универзитета. Најпре се почело са културним филмовима и националним приредбама за школску омладину. На реду су течајеви националне културе у свима њеним правцима и за све друштвене слојеве, по том националне позоришне и музичке приредбе, конференције и предавања у националном духу, практични течајеви свих културних и привредних грана. Цео рад универзитета имаће позитиван, националан карактер у оквиру нове културне и нове привредне политике, на основи непосредних и правих интереса српскога народа.

Наш народ љубоморно чува своје народне обичаје, поштује своје традиције, цени своју прошлост. За то смо уверени да ће се на тим непресушним врелима његов дух излечити, препородити и ојачати. А тада ће дело Коларчеве задужбине успети и замисао њенога оснивања биће остварена. Опет ће у новом сјају заблистати знамените речи: „Илија М. Коларац који је за српство свој век провео.” И његово знаменито дело трајаће заиста, сходно жељи израженој у тестаменту „Док је српства и Србије”.

Бошко Богдановић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBEAS

СПОМЕНИЦИ НАШЕ КУЛТУРЕ

Ђорђе Мано-Зиси

Уз једну славну и тешку историју стекли смо и лепу културну прошлост. Наше место у развоју европске културе није неприметно више. Оно се и у страниј наци признаје, и без наше умешности. Само ми сами не поклањамо тој културној прошлости довољно пажње, и сувише апсорбовани проблемима садашњице. Као да се садашњица да одвојити од прошлости и будућности. Каузална веза, као и нит живота, неумитна је, не прекида се никада — до смрти.

Наши културни елементи, понесени из велике евразијске и словенске заједнице, добијају свој изграђени специфични облик тек на класичном тлу Балкана. Ту нас очеличују најотсуднија расна укрштавања, ту нас учвршћује једна старија, богатија културна база. Од тада се испреплићу у народној души две лозе које расту из преисториске дубине двају светова. Преисториски словенски и балкански елементи живе многим изданцима наше народне уметности и фолклора до данас. Преисториски, антички, византиски споменици и налази из доба сеобе народа у нашој земљи сачињавају саставни део, компоненте, наше културе. На бази већ касне, расцвале Антике и најранијег Хришћанства формира се постепено наш нови културни живот од IX до XII века. Раскошни храмови и палате Византије опсенише нас, скромне пастире, али дадосмо се на посао. Најстарија фаза културног развоја наше земље постаје нам познатом посредством археолошких ископавања и налаза. Многи гробови, насеља, али и такви градови као што су Виминациум и Ниш, чекају на своје откриће. Најмање нам је откривен баш период првог српског стваралаштва до Немањића. Трагова има, само треба систематски истраживати.

У XII—XIII веку испоставило се колико је свеж и активан био дух наших старих. Створена су монументална дела у архитектури и нарочито у сликарству. Нисмо се дали завести само на једну страну. Интересовало нас је и лице и наличје ствари. Поред Истока, прихватили смо и тековине Запада. То је у XIII веку већ очигледно. Средњевековни споменици наши нису само наши славни манастири и градови (као што су Ново Брдо или Смедерево, који спадају међу највеће тадашње у Европи); поред једног изванредног зидног сликарства, иконописа, ту је и скромнија скулптура и кујунцилук са најразноврснијим облицима, али и вештина

емаљера и минијатуриста пре свега. Наши стари рукописи, повеће са печатима, једна учена књижевност и законодавство чине нам част до дубоко у XV век. У XIV веку покушали смо да развијемо не само своју политичку моћ, већ и културу са претензијом да постанемо први на Балкану. Хтели смо да наследимо улогу и мисију Византије када је она била у пропадању. Раскошни барокни, еклектични израз таквог нашег културног настојања постао је експанзиван, тако да се и Румуни и Руси угледају у много чему на нас. Када су нестале могућности монументалног стварања, у ситној уметности, у везу, штампани књига иживљује се једна раскошна примењена уметност, која цвета од XVI до XVIII века не само у Фрушкој Гори већ и у Црној Гори и Приморју. Иконостаси и намештај, од тога времена па до краја XIX века, прихватају постепено све јачи утицај Запада. Ренесанса и Барок, најзад Амбир и Бидермајер овладају нашом уметношћу. Под Турцима смо успели да задржимо традиције. Оно што је у једној врсти било потиснуто, у другом облику избија још енергичније. Наш богати занатски, домаћи везилачки фолклор и народне песме сведоче о томе. Италија, Немачка и Француска дале су нам много потстрека у новијем нашем изграђивању. Наше новије сликарство, архитектура, музика, драма и опера, наука и философија већ је пуна свести о европској културној заједници. Та свест датира од Ђурђа Бранковића и оживљује са Доситејем и Вуком. Онај интервал који је направио Исток код нас, када нас је оријентализовао и „балканизовао“ (сем џамија, обичаја, одела и оружја унео је и много психичких елемената), није допро до суштине наше културе, — само јој је дао нове боје.

Ниједан народ није изгубио више културних споменика од нашега. Колико су срећни у томе погледу народи Запада и Средње Европе! У њиховим катедралама и замцима сачувано је све скоро као од јуче. На раскршћу светова ми смо осуђени на многе жртве и штете. Да бисмо сачували сигуран траг свакој нашој културној вредности свих врста, — намеће нам се мисао да поступамо по примеру нашега генијалног Вука Караџића, који је спасао за човечанство наше народне песме! Сем народне песме, донекле добро стоји ствар и са нашим напевима, музиком и игром. Тамо где жива реч, глас и ритам доминују, много могу да користе и позоришта и фестивали. И оно што је сачувано у библиотеци, архиви, музеју, може да се увек корисно доведе до израза. Многе ствари налазе се у приватном поседу. И за те предмете треба да зна друштво, које неће повредити право својине, али треба да се увери да ли се добро чувају. Много је горе са споменицима, о којима се довољно не брине ни друштво, ни црква, — који пропадају напуштени. Или се ново пронађени објекти упропашћују из незнања. Савести, много обазривог саветовања, треба код многих културних споменика. Понекад сваки случај је проблем за себе.*)

*) Како да се сачувају фреске на рушевинама Ђурђевих Ступова? Како да се конзервишу у Жичи? Шта се може скинути или пренети са својег првобитног места?

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unil.rs

Зато је задњи час да свим силама прегнемо да сачувамо те споменике наше културе од дефинитивне пропасти. Да водимо сталну бригу о њима! Према квантитету и квалитету тих споменика може једном да зависи суд о вредности једног народа. Ако смо ми данас неосетљиви према тим споменицима, значило би да их не заслужујемо више. Није довољан никакав закон о чувању старина, ако нема искреног одзива, ако се повереници не буду јавили из искрене љубави према тим старинама, или ако се друштво неће побринути у понеким случајевима да стави потребна средства на расположење. У срећнијим земљама, у срећнијим временима, стајаху у служби тога чак и авијација, микроскоп, реагентно стакло и хемија на расположењу, уз сву осталу организацију и многе приватне помоћи.

Код научног, стручног сврставања и публиковања свега постојећег културног материјала — потребна је наравно планска акција. Треба да се установе картотеке по групама, са описом, промерима и карактеристичним подацима. Уз њих иде и национална фотографска архива за све културне, историске споменике и личности. Наравно овај посао захтева више времена и већи број радне снаге. Али оно чему се може пре тога приступити, то је популаризација тога материјала, да постане познат и ширим слојевима. Од предавања важнија су можда укусна издања, брошуре са илустрацијама, са јасним информативним и сугестивним излагањем, које треба да изазове опште интересовање народа. Мора да уђе у свест сваког просечног грађанина ове земље да имамо своју културу. Сви цивилизовани народи негују ту свест. Јер није обичан куриозитет Миросављево јеванђеље из XII века, или Душанов законик; није свеједно да смо у средњем веку читали, сада већ изгорели, Александров роман са илустрацијама, да смо у XIV веку имали најдрагоценије иконе своје у Охриду, које нисмо успели достојније да истакнемо; хаљина Кнеза Лазара није смела остати само локална знаменитост фрушкогорског манастира.

Правилно познавање стања наше културне прошлости утиче и на правилно схватање положаја нашег у свету. Наравно, без губитка аутокритике, свесни многе своје заосталости, у организацији конструктивног рада, техници, хигијени, привреди, култури села. — Нарочито нам недостаје стваралачка одговорна спрема с једне стране, — а с друге, прекинули смо континуитет старе културне нити. Култ градње и рада потиснут је у борби за опстанак. У складу са потребама и могућностима земље нисмо тражили да дамо изрза духу времена, служећи се само у том оквиру искуствима страних великих цивилизација. Док смо се држали традиције епске косовске идеологије, успели смо у борби за слободу — али остали смо без културних тежњи за већим напретком.

Данас, у доба култа рада, великих јавних радова, — треба да нам споменици културне прошлости сјају као светли примери. Служба рада може да постане баш у том смислу помоћницом. Ако би се она употребила и при радовима на чувању, обезбеди, ископавању и истраживању наших споменика, — ту би било несумњиве добити такође.

Друштво тражи од доброг професионалног радника и развијену личност која се интересује за питања средине, нације и човечанства. Најкорисније би било да се заинтересује за културна. Велика потреба је код нас за правим љубитељима добра, лепог. Било их је истраживача злата и колекционара, — мало њих од искрене љубави за ствар. То аматерство освежава дух. Од љубитеља се стварају добротвори нације! Колико је мало развијен баш тај смисао за жртву према заједници! Према уметности још мање има опште распрострањење љубави. Како да се постигне већ једном престанак равнодушности према културним проблемима?

И за општи ниво живота, чак и за привреду је важно да се тај интерес шири и изван круга малог броја стручњака. Здравивија генерација стваралаца, послодаваца и купаца са ширим хоризонтом, грађанском свешћу и племенитијим укусом мора да се створи већ једном и код нас. И квалитет производа ће добити с тим, и дух и тело. Да се племенита осећања пијетета, поштовања традиције, културе, одушевљења за морал и лепоту пробуде у души наше скроз материјализоване генерације, — ту треба да ускочи планска настава и васпитање омладине и културна политика. Поред самог упознавања наших културних добара и туристичког задовољства има цео низ момената у атмосфери свих врста и школа, у комбинацији наставних програма, у укуснијим уџбеницима итд. Поред евентуалног изучавања историје уметности у средњим, стручним и учитељским школама, метод анализе и буђења конструктивног духа је онај којим треба да научимо омладину да гледа и види. Пробудити стваралачки инстинкт и отворити очи нашем народу! Преко лепог и преко вештине може се покаткад постићи и воља за техничким стварањем. То би биле образоване генерације са мисијом стваралаштва и поштовања створених добара, спремне за културни и привредни напредак.

У смишљеној културној политици и споменици наше културе имају при том да одиграју своју важну улогу.

Ђорђе Мано-Зиси

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.R

СВЕТИ НИКОЛА

У СРПСКИМ ЛЕГЕНДАМА И КУЛТУ

Веселин Чајкановић

Свети Никола, некадашњи епископ града Мире у Ликији, из IV века, био је најпре локални заштитник тога краја, па је с временом постао најпопуларнији светац не само у подручју источне цркве, него и у целој Европи. Међу балканским народима његов култ нарочито је јасно развијен, а у још већој мери код Руса. Покојни професор Афанасјев причао ми је како се у руском народу каже да би, ако би се Бог из којих разлога повукао, на његово место дошао Свети Никола. Код Срба, популарност Светог Николе може да се утврди и статистички: према црквеним подацима из године 1894, у Београду је

преко 35 процената славило Светог Николу, а преосталих 65 процената подељено је на 46 светаца.

Код овако високог угледа, није чудо што се о Светом Николи причају у нашем народу многе легенде. Неке од њих пренесене су из грчке традиције (на пример легенда, симпатична по својој наивности, у којој се каже како Свети Никола, када је био мало дете, није хтео сисати петком, јер је петак постан дан); неке опет легенде чине утисак да су изворне српске. Народна српска традиција заинтересовала се пре свега за рођење свечево. Оно има сасвим јасан митски карактер. Мајка Светога Николе била је сирота чобаница, тако лепа да је „све сунце од ње одсијевало”, и која је уз то, када ју је отац Светога Николе погледао кроз неки чаробни прстен, једина међу свима девојкама на свету имала на раменима људску главу, док су све друге девојке, гледане кроз тај прстен, имале животињску главу: пасју, коњску или вучју. Мајка свечева била је дакле најбоља међу женама, жена од праве крви хришћанске. За оца Светога Николе наглашава се да је био старац, који се никад није женио, и који је већ „поуниш’о у године”, осим тога каже се да се он и није оженио по својој личној иницијативи, него на посредовање и захтев Светога Саве. Сви ови детаљи, ако се упореде, на пример, са јеванђелским извештајем о рођењу Спаситељевом, имају свој дубљи значај и нису дошли случајно. Прави и првобитни смисао легенде, изгледа, у томе је да је рођење Светога Николе у ствари партеногенеза, којој је претходило бестелесно зачеће.

О томе како је Свети Никола постао светац, сачуване су нам две легенде. Према једној од њих Светог Николу су, када је мало

подрастао, два наша свеца, Арсеније и Сава, метнули у ватру, коју су у том циљу били наложили. У легенди не каже се због чега, али се то даје наслутити из паралелних примера. Ватра је најбоље средство за уклањање сваке нечистоће, и материјалне и духовне, и свакога греха. Ауто да фе, у шпанској инквизицији, била је казна спаљивањем, али у исто време и „радња“ која је грешника требала да очисти од греха. Отуда је пролажење кроз ватру, или спаљивање, услов да се дође до бесмртности, или, што је исто, до светости. Богиња Димитра држала је на ватром малог Демофона, да би га начинила бесмртним; Херкул је сам себе спалио свакако са истим циљем (јер је после тога доиста подигнут на небо); божанство које је у бадњаку спаљује се да би поново оживело — оно и живи у тренутку када бадњак прегори. Ватру која посвећује имамо често у српској традицији, на пример у легенди о првозваном Андрији, у народним песмама о цару Константину, и о тешкоме грешнику Вуку Нушковичу: сви они драговољно се спаљују, и бивају потпуно или делимично посвећени.

Што се тиче друге легенде, она је кратка и нешто нејасна. У њој се каже како је Свети Никола и сам био бродоломник, па га је Бог спасао, и чак начинио заштитником морепловаца. Објашњење које се даје, као да је Свети Никола зато добио власт над морем „што је био пун вере и што се усрдно молио Богу“, не изгледа да је оригинално. У једној приповетци са Космаја, међутим, каже се да је Свети Никола био не бродоломник него удављеник, и ми, полазећи од тога израза, можемо претпоставити да је Свети Никола добио власт над морем не зато што је био ма који бродоломник, него зато што је био први, најстарији удављеник, први човек који се у мору удавио; онако исто као што је, у индијској митологији, Јама постао богом доњег света и мртвих зато што је био први мртавац — први који је сишао у доњи свет и ту узео власт. За овакво схватање наћи ћемо паралеле и у веровању да ће мртавац, који се први опоји у новоосвећеној цркви, бити за ту грађевину везан и постати њен заштитник; или у другом веровању, да ће онај, који у некој кући први умре, постати вишим бићем, демонским заштитником те куће.

Међу легендама, иначе, најпознатије су оне у којима се говори о Светоме Николи као заштитнику бродара, и свих који се на мору налазе. То нимало не изненађује, кад се зна да је Свети Никола поуздани заштитник бродара и бродоломника и у народном култу и веровањима. Бродари и рибари имају толико поштовање или, тачније, страхопоштовање према њему да о његовом дану сваки саобраћај на води — уколико је реч о приватним бродовима и лађицама — изгледа као да је замро. Свети Никола интервенише непосредно, и одмах, и та његова готовост да људима помогне и била је повод за његов велики углед и популарност. За толику славу Светога Николе — каже једна балканска легенда, забележена у околини Трнова — било је криво Светоме Касијану, чији је дан 29 фебруар, па зато оде он на небо, Господу на тужбу. Свети Касијан иначе био је светац — како се каже у легенди — „чорбацијски, који има ћурак од лисичине и чибук у руци, и који седи на миндерлуку и душеку, па нити га ветар бије, ни сунце пече, ни киша кваси“. Кад је изишао пред Господа,

пожали му се: „Како то, светац ја, светац он, па њега славе са гозбама и песмом, а ја долазим на ред тек сваке четврте године?“ Господ онда пошаље анђела, да доведе Светог Николу. Испод њихових ногу видело се море, узбуркано и поцрнело од таласа и облака. Анђео се врати, али без Светога Николу: „Нашао сам га у мору — каже анђео — бори се с буром, и спасава лађе и људе. Рекао је да ће одмах доћи“. Најзад дође Свети Никола, али тек после дугог времена; извини се Господу што се задржао, и што пред њега излази каљав и мокар: „Борио сам се са морском алом и са вихорима, који су заљували море и хтели да потопе лађе и путнике“. Онда се Господ окрене Светом Касијану: „Видиш како је Свети Никола каљав и мокар? Ето то што се бори са ветровима и буром и спасава људе — то му је донело и празнике, и гозбе, и песме, а нисам му их дао ја. А теби са твојим ћурком и чибуком, са душцима и миндерлуцима, много је и онај празник што га имаш“.

У српском народу најпознатија легенда у којој се Свети Никола јавља као спасавац бродоломника јесте она у десетерцу коју је Вук забележио од слепе Степаније из Јадра, и која се, под насловом „Свети Никола“ налази у Вуковој другој књизи песама. Чудо Светога Николу испричано је, као епизода, на гозби у којој су, поред нашег светитеља, учествовали још и неки други најглавнији светитељи и светитељке. Када је Свети Никола, за софром, устао са чашом вина у славу, одједном је заспао. Сан је био кратак, свега један тренутак. Када се пробудио, исприча он како је уснио да га неки бродоломници зову у помоћ, и он је, као, отишао и спасао их. Начин спасавања овде, можемо рећи, чисто је српски додатак. У оригиналним грчким, и у другим легендама, када бродоломници позову у помоћ Светога Николу, имамо увек непосредну његову епифанију, лични долазак свечев: он долази на лице места, било у пуном орнату, било онако каљав и мокар као у трновској легенди — тек он се увек јавља лично. У Степанијиној песми, међутим, указује он помоћ у сну, и то нам даје права да ову легенду сматрамо као изворну српску. У Срба, наиме, постоји веровање да локални заштитници, змајеви и здухачи, када треба да помогну своје племе и поведу борбу са алама или туђим здухачима, остављају своје тело да спава, као мртво, а дотле душа њихова изиђе, олицетвори се на неки начин, и извршује задатак. Када се локални светац из Зете, чувени „жабљачки евлијај“, баш бријао једнога дана у берберници, у Жабљаку, чуо је како га неки Турчин чак у Будиму зове због неке своје невоље у помоћ: и он је одмах оставио своје тело где је, а својим дупликатом, душом, отишао је у Будим и помогао. Овакво веровање, које ћемо иначе наћи и у причама о вештицама, није, додуше, непознато ни другим народима; али док код ових можемо наћи само примере из далеке прошлости, дотле је оно у нашем народу и данас врло живо, о чему се можемо уверити ако прелистамо наше етнографске зборнике. И када је нашем народном певачу било потребно да исприча целу процедуру чуда, он је, у нашим веровањима нашао већ готове обрасце.

Откуда се десило да је Свети Никола постао заштитник бродара по превасхотству, и у неку руку господар и арбитар над морем и свима водама? Да ли се та ствар, као тај процес, може

историјски контролисати и објаснити? Обично се сматра да је Свети Никола, када је, са доласком хришћанства, нестало паганства, заменио познатог морског бога Посидона или Нептуна. Ма да ово идентификовање, на први поглед, изгледа без замерке, ипак оно неће бити тачно, или бар није у свему тачно. Пре свега, област Светога Николе чудотворца далеко је шира него Посидонова; не само на мору и на води, него је Свети Никола уопште спасилац у свакој невољи: он избавља сужње, спасава целу варош од глади, даје новац сиромасима али тако да га они не виде, чак и мртвима повраћа живот — све чуда са којима Посидон нема никакве везе. С друге стране, Посидон није једини бог који на мору може да помогне: наиме, бродари и бродоломници обраћали су се, са још више поверења, Палади Атини, или познатој мисирској богињи, Изиди, или, још најчешће, божанским близанцима, Диоскурима или оријенталским Кабирима, који су чак имали, на острву Самотраки, свој засебан култ и своје мистерије, и гарантовали свакоме који је у те мистерије посвећен пуну сигурност на мору. Најзад, још једна ствар о којој до сада није вођено рачуна, а која би могла бити најјачи аргумент против идентификовања Светога Николе и Посидона — наиме, док је Свети Никола безусловни помагач у невољи, без обзира ко га зове и где га зове, за Посидона се то ни у ком случају не може рећи: напротив, Посидон чешће потапа лађе него што их спасава, и он може да буде и свиреп, осветољубив, каприциозан, као ретко који старински бог. Свети Никола не може, дакле, бити наследник Посидонов, бар не у сваком случају и са свим својим особинама, при свем томе што се могло десити да је понеки Посидонов храм, на грчкој обали, замењен црквом Светога Николе. Особине, атрибути, област у којој Свети Никола делује, веровања и легенде о њему нису, додуше, увек изворне хришћанске, већ имају своје готове образце у старој вери; али његов пагански претходник није био Посидон, или бар није био само Посидон, са којим он има мало заједничког. Узгред можемо рећи да у српским легендама није недостајало божанство Посидоновог типа, при свем том што схватање о таквом божанству није код нас потпуно формирано, и што оно што ми о њему знамо, претставља само један фрагмент, изолован и доста неочекиван. Према једној српској легенди, власт над морем поделили су између себе Христос, Свети Никола и Свети Сава. „Али њих сва тројица — каже легенда — различно су владали својим (бродарским) занатом. Тако је Христос на својим лађама превозио свет с једнога краја на други, Свети Никола спасавао је људе на лађама, а Свети Сава топио је грешне људе са својим лађама, па их је с тога и намештао на оним местима где су живели велики грешници. Кад год би Свети Сава пошао с лађом на море, ударила би страшна бура, која би потопила лађу, и све путнике у њој. Тако је Свети Сава требио грешнике са земље“. Према томе Посидону, коме је такође био главни посао да потапа лађе у којима би се налазио ма и један кривоклетник или други какав рђав човек, много је ближи (бар у овом једном случају) Свети Сава него Свети Никола.

Остајући само при нашим легендама и нашем српском Светом Николи, ми ћемо, ако желимо да потражимо и констатујемо

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.ac.rs

његове везе са божанствима из старе вере, имати да претпоставимо два утицаја: један бисмо могли назвати оријенталско-византијским; други утицај био би наше старе вере. За Светог Николу каже се да је „вечито на води, и да држи кључеве од свих седам извора да се људи не потопе. Јер кад би пустио воду, сви би се потопили“. Ово веровање о Светоме Николи и напомена да је он „вечито на води“, карактерише га, у извесној малој супротности са Светим Николом из других наших веровања и легената, као право и *искључиво* божанство вода; у исто време и као веома моћно божанство, с обзиром на то да оно претпоставља код Светог Николе оне функције које имају највећа оријентална божанства небеског океана. Веровање је свакако оријенталног порекла, и могло је ући у народ преко каквог апокрифа (у првој књизи Мојсијевој потоп је изазван тиме што су *отворени извори бездану и уставе небеске*), или је дошло са Оријента непосредно. Оријентално-византијског порекла је, можда, и један култни обичај о Светом Николи. У источној Србији жртвује се свецу, о његовом дану, риба шаран, и то на тај начин што се метне у никољски колач и с њим заједно испече. За такав обичај не можемо наћи сигурне аналогije у нашој старој вери. Код Грка, међутим, рибе су жртвоване Посидону. С обзиром на то да је овај обичај, у својој одређеној форми, добро познат и у целој Бугарској, и све познатији што се више иде на исток, ми ћемо му најпре потражити порекло у Тракији и око обала доњег Дунава и Црног Мора.

Други утицај на постанак легената о Светом Николи и на формирање његовог култа дошао је из наше старе вере. За то говоре многе чињенице. У једној легенди из околине Ђуприје каже се како је пре Светога Аранђела, вадио душе Свети Никола. У једној народној песми из прве књиге Вукових песама Свети Никола налази се у рају, дакле на ономе свету; и ту га позива Свети Илија да лађама превозе душе „с овог света на онај“. Већ ови подаци дају нам права да Светога Николу доведемо у везу са старинским српским врховним богом, који је по превасхотству био бог доњег света и бог мртвих, исто онако као и друга са њим сродна божанства, грчки Хермес, германски Водан, галски Дис патер, и чија је најважнија функција била, доиста, да узима душе људима и одводи их у своје царство. Свети Никола као заменик старинског врховног бога — то је већ теза која се мора узети озбиљно, с обзиром на висок ранг и велику популарност обојице. На ово гледиште упућује нас и епитет „путник“, који се даје Светом Николи и који је, што је врло важно, сачуван много више у приповеткама и узгред, него у *молитвама* упућеним Светом Николи, па се, према томе, има сматрати за култну епikleзу, култни надимак, и то је довољно јемство да је аутентичан и стар. „Путник“ је, међутим, био и сталан епитет некадашњег нашег врховног бога, исто онако као и сродних божанства, Водана и Хермеса. Када се у нашем народу каже да се Светом Николи *Путнику* ваља молити с тога да после смрти не морамо *путовати* и лутати, ма да је та народна мотивација нејасна и свакако и нетачна, можемо из ње извући бар тај закључак да Свети Никола стоји у вези са оним светом, и да је господар судбине мртвих, а то је све била ужа област и нашег старинског врховног бога.

Најзад, из једне наше старинске верске забране да се, почевши од дана Светога Николе па све до Бадњега дана не сме предузмати никакав рад са пређом, дају се извести занимљиви закључци. Исту такву забрану, везану такође за празник Светога Николе, налазимо и у једном од нас удаљеном крају Европе, на граници словенског и германског живља — у источној Пруској: значи да је забрана извесно врло стара, пошто је предење једна од најстаријих домаћих радња, вероватно и заједничка индоевропска. Када још додамо да је рад са пређом забрањен, и код нас и у источној Пруској, и када се деси смртан случај у кући, онда је то не само нов доказ старине ове забране него у исто време и доказ да она стоји у вези са култом мртвих. И овај, дакле, детаљ могао би да учини веродостојнијом нашу претпоставку да је Свети Никола, за чији дан важи, ево, иста забрана коју налазимо и у култу мртвих, доиста наследник старинског српског бога онога света. Ми смо у стању да скренемо пажњу на још једну чињеницу: наиме, у источној Пруској забрана предења мотивише се тиме што ће онме који на дан Светога Николе буде прео, поклати вуци стоку, а таква иста забрана, са истом мотивацијом, постоји и код Срба, само ту није везана са празником Светога Николе, већ за празник Мратинаца, око половине новембра по старом календару. За Мратинце, међутим, може се сматрати као извесно да су празник из старе вере, намењен некадашњем српском врховном богу.

Свети Никола дакле дошао је да у нашој народној религији попуни једну велику празнину која је настала после слома паганизма. На њега је пренесена сва оданост, све страхопоштовање и све уздање које су претхришћански Срби имали према свом највећем националном богу. Он додуше није једини наследник овога бога, али је извесно један од најлегитимнијих и најпопуларнијих. Као такав, није он своју делатност развио само у једном правцу, и остао помагач само у невољама на мору и на води, већ је помагач, и то поуздан и неуморан, у свима невољама свога народа. Његових чудеса, како се лепо каже у акатисту, има колико песака у мору и колико звезда на небу. Једна српска легенда о Светоме Николи као слављенику — једна од најлепших које познаје светска књижевност — прича нам на дирљив начин како Свети Никола помаже онима који га славе. Славио човек Светога Николу, али кад се приближио светац, свечар некако није имао ни пара, па се узмучио, и разговарао са женом: чим да прославе свеца кад немају пара. Жена донесе своје павте, и рекне човеку: „Ево, продај ове моје павте те купи што треба да прослаavimo своје крсно име; па нека и ти жив, даће Бог, купићеш ми друге“. Човек прими павте, и оде на пазар. Ту га сретне некакав купац, купи павте, и изброји му паре. Човек с парама, покупује све што треба за славу, и однесе кући. „Како си то купио кад пара немаш?“ упита га жена. „Продао сам добро твоје павте“, одговори човек. „Како си их продао кад си ми их вратио кући?“ И изнесе павте које јој је донео неки човек и рекао: „Снахо, ево ти ове павте: твој ме човек замоли да ти их додам, а он оде послом у чаршију“. И човек и жена сад реку: ово је био главом Свети Никола.

Веселин Чајкановић

ПОЧЕТАК ГОДИНЕ У ПРАСТАРОЈ КУЛТУРИ НАШЕГА НАРОДА

Човеку из наше брвнаре, коме је сваки оброк комад сухе проје, и лето је тешко. Али онда бар сиротима сунце греје. Зима за њега значи низ мука и патњи, јер је зима за економски обезбеђене радост, али је за сиротињу једна мука више. Тежак је живот у брвнари кад завеју сметови, кад северац дува кроз брвна, бацу или капић, па је кућа пуна студи и дима — а желудац је празан. Онда је сва радост од преклада до преклада. Јер се ту, крај огњишта, и ради и одмара, и једе и спава. Жива ватра и ужарене главње бриге растерују — греју и тело и душу.

Још је теже живео примитиван човек, у давним временима пре писма и предаје, пре Христа и његове благе речи и науке. Зими кад је шума и планина била непроходна, а земља и вода залеђена, нерадо се човек удаљавао од својих склоништа, спиља, земуница или колиба доземача. Са тугом је гледао како сунце слаби, како је у подне на небу све ниже, како су дани све краћи. Са тугом, али и са надом. Јер је знао да ће ускоро, једнога дана, кад се једва буде издигло над обзорјем, препорођено засјати јаче и кренути новом снагом на свој годишњи пут. Вероватно још из тих времена потиче мит о вечној борби између светлости и тмине, мит о рођењу, о смрти и ускрснућу жаркога Сунца — све светлости и свег живота ове наше земље. Пре једно десет година *Херман Вирт*, као допуну и објашњење једног свог антрополошког схватања о пореклу и о сеобама извесних људских раса, поставио је теорију по којој је тај мит настао на европском северу негде пре најмање 15 хиљада година.

За време зимске краткодневнице Сунце се спушта до најниже тачке своје небеске путање. Изгледа да ће светлост за навек да умре: да је угаси хладна вода мора или језера, да је прогута земља прекривена снегом или ледом. У ствари дан зимског солстиција означава почетак сунчеве године. Тог дана сунце креће на пут, као што је и раније кретало и као што ће кретати довека, диже се по небу све више и више, и све јаче греје промрзлу земљу, даје јој нове снаге и новог живота. Тако је изгледало припростом човеку пре Божије и пре људске науке. Примитиван човек, као и човек најстаријих времена — хисториских и прехисториских, замишља како се Сунце од једног зимског солстиција до другог бори са боговима или демонима мрака, како иде од победе ка поразу и опет до победе.

У свима митологијама белог човека наилазимо на трагове овог исконског веровања, и у нордиским, и у словенским, и у митологијама медитеранским, и предњоазиским и индиским. Херман Вирт мисли да ово исконско веровање о вечној измени смрти и живота, о сунчевом рађању, налазимо овде онде у веровањима, празноверицама и обичајима многих европских народа, па чак и у обичајима који су уско везани са календаром хришћанских цркава. Нема сумње, да и данас постоје обичаји из којих видимо да се почетак године поклапа са зимском краткодневницом. И данас нордиски народи, али нарочито медитерански и Јужни Словени славе Сунчево рађање о краткодневници ватром и многим обичајима који нам, без сумње, сви од реда, означавају почетак нове године.

Тако се у прастарој култури Српскога народа празнује Божић као почетак године. Ни до данас нису избрисани сви трагови старих веровања. Наш сељак у чистоћи своје душе и данас врши обреде религије својих прадедова, нехришћанских предака, обавља их онако како се од старине радило, иако често не може да им разуме значење.

Да видимо по чему је Божић нашег народа почетак године.

Божић је велики празник, највећи у години. Народ верује да се Божићу весели све живо: и стока и људи, и старо и младо, и најмања травчица у пољу. Па се, стога, свака кућа спрема да га достојно дочека. Јер на Божић у свакоме дому мора да има свега у изобилју. Није сваки дан Божић, каже се. Или: Свега је било као о Божићу. За газду који се добро храни каже се: Боље се храни у петак него други на Божић; а за гладно и невољно: Није се ни на Божић омрсио. На Божић свак мора да је код куће, да га са својим укућанима дочека. Па се, стога, ђ вели за онога који је отишао у свет па се никако не јавља: Нема му ни трага, није га ни на Божић дома било.

Божић је дан веселја и помирбе. Народна песма каже:

Весел'те се, Срби браћо, време ви је.

А у Далмацији за свађалицу има реч: Ни на Божић се не мири. На Божић се пријатељ пријатељу јавља са: Мир Божији!

Свако треба да је на Божић и сит и пијан, и задовољан и насмејан, јер како ће му на Божић бити тако ће и целе године. И видећемо да све што се на Божић ради, чини се ради напретка и здравља чељади и стоке те године и ради берићета у пољу и у свему малу.

Божићна печеница, тзв. божићњак, коље се и натиче на ражањ на Туцин дан, а пече на Бадњи дан изјутра кад огране Сунце. Кад се печеница дигне с ватре, три пута се пушком огласи и комшијама и небеским висинама да је божићњак испечен, да има чиме да се омрси и Божић дочека. Божићњак се пече изјутра, најдоцније до пола дана, дакле за Сунчева напретка, како народ каже, — да би све те године ишло унапредак. У прасећу лубину стави се јабука или дуња. Од те јабуке свако од укућана узима по једно мало парче изјутра на Божић. Румена јабука

чува од ватре, од запаљења, а жута дуња од жутице. Глава од печенице оставља се за Ногу Годину, као знак да се тога дана — тј. на Мали Божић — наставља божићно весеље. Јер је Нова Година исто што и Божић, како се у народу вели. За Божић се коље печеница, на Божић и на Нову Годину свако мора да се омрси, а и добро да се напије, како не би преко године био гладан и жедан.

Главни посао на Бадњи дан је доношење бадњака. И бадњак се обично сече док дан напредује, тј. до подне. И сечење бадњака и доношење до куће и уношење везано је са много обичаја, рекао бих са религиским обредима. Ми их овде све од реда не можемо помињати. Задржаћемо се само на неколико да би нам била јаснија веза између божићних обичаја и почетка године. Домаћин, или онај од укућана који иде по бадњак, овије чалму око главе, обично неки шал, на руке навлачи рукавице, а уши добро заклања подигнутом јаком. У Староме Влаху кажу да се тако ради да би свака њива, свака ливада родила, да би све било прекривено плодом. Ово искривање домаћина од бадњака можда има и друго значење, (домаћин треба да се преруши како га бадњаково дрво не би познало), али се свакако чини и ради берићета и напретка у тој години.

Пре него што домаћин пође по бадњак наоштри добро секиру (коју носи у десној руци), у торбици спреми нарочито за то умешен хлепчић (тзв. бадњаков колач), једну флашицу ракије и мало жита. Понесе са собом рукавице у којима мора да има овса са чиме ће да се полази бадњак. Домаћин се при поласку крсти, а домаћица га испраћа са речима: „Срећан ти пут и срећан ти бадњак!“.

Још се раније одреди које ће стабло да буде бадњак. Грм који је одређен да буде бадњак окреше се и око њега се посече трње. Изабере се неко згодно дрво, које је усамљено, да не би пало на неко друго дрво кад се посече, јер кажу да не ваља ако не падне право на земљу. Умро би неко од укућана.

Кад домаћин, или онај од укућана који је пошао по бадњак, дође пред дрво које је одредио за бадњак, прекрсти се и назове бадњаку: „Добро вече и помози Боже!“, па сам себи одговара: „Бог ти помогао!“. Затим каже бадњаку: „Честитам ти Бадње вече!“, и при томе га посипа оним овсем из рукавице и, у исто време, сам себи одговара: „Добро дошао, да Бог да! Дошао са радом, срећом и берићетом, животом и здрављем!“, себи одговара, као да дрво говори. Прекрсти се, узме секиру, онако у рукавицама, и почне сећи бадњак. Прву љуску што отпадне узме и метне у торбу да би понео кући. Она се оставља у жито, и код млека испод карлице да буде добар кајмак. Планинка чува тај ивер за годину дана, па кад до године прими други ивер, овај чува а стари изгори. Кад се бадњак сече, сече се само са једне стране. Сече се дотле док се стабло скоро не пресече. Али пре него што ће дрво да падне, удари се јако секиром одозго на доле и отцени се дрво што више, па и све до земље. Тако на бадњаку остаје један изљуштак са пања. Љуска са бадњака никако не сме да остане на

пању, јер би умро неко од домаћих. Дрво не сме пре времена само да падне. Ако се то деси, ваља сећи други бадњак. Дрво које се сече за бадњак треба да падне према сунцу, то јест према југу. Кад се бадњак отсече, окреше се и спреми. Домаћин крстећи се узима онај бадњи колач и ломи га преко пања што је остао од бадњаковог дрвета. Један део понесе кући, а други ставља на пањ. И нешто жита оставља, и говори: „Ово остављам тицама да се оне хране“. То се чини да птице не би семе са њива позобале.

Бадњак се не сме никако вући, већ се на рамену носи и лагано пред кућу спусти. И бадњак и бадњачица и она друга мања дрва прислоне се уз кућу, пред она врата која сунце греје. Кад се све и у кући и око куће поради, стока кад се смири и чељад скупи, кад сви оперу руке, онда се узме конопац па се у њ свеже слама и доноси пред кућу. Кад је стока намирена и затворена, већ се смркло, прошао је сат од сунчевог смирења, па се може унети бадњак и она слама. Бадњак уноси онај који га је отсекао. Бадњак се уноси исто онако као што се носио из забрана, тј. према себи, напред, као уперено копље. Не држи се голом руком већ у рукавицама. Бадњачар стане на врата и каже: „Добро вече и честито вам Бадње вече“. Домаћица, или друга нека жена која се ту деси, посипа га житом и одговара: „Добро дошао, дошао са здрављем и берићетом, животом и слогом“. Нека опет кад посипа говори: „Добро дошао, да си жив и здрав, Бог ти помогао“. Како која уме онако и каже. Жито мора да посипа из сита у коме је чесница са свим врстама жита. Посипа десном руком. Посипа се бадњак да буде сита година. Домаћин, или онај који уноси бадњак, гледа да дрво закорачи у кућу десном ногом. Пошто се унесе бадњак, уноси се на исти начин и бадњачица, и она друга дрва. Кад је домаћин унео бадњак, па кад хоће да изађе по бадњачицу, каже: „'Ајд' збогом, остајте!“. А укућани одговоре: „Срећан пут!“ И бадњак и бадњачица ставе се одмах на ватру, бадњак с десне стране бадњачице. Између њих остала мања дрва. Кад се бадњак меће на ватру, погуркује се три пута мало унапред да би те године ишло све унапред. У југоисточној Србији онај који уноси бадњак поздравља укућане са: „Добро вече! Дошла нова година, пофалила се са живот и здравље“. Домаћица одговара: „Амин! Амин!“ и баца преко њега жито које момци и девојке гледају да ухвате онако у лету, јер верују да ће лакше да се жене или удају ако се окупају водом у којој је оно жито.

У Шумадији и у Староме Влаху бадњак се сече од храстовог, гловог, церовог или буковог дрвета. То мора да је неко згодно дрво и усамљено. Рекли смо да се бадњак лепо окреше да би био гладак. Дакле на њему нема грана и сува лишћа, као што је код нас варошана. Дебео је око 10 цм. а дугачак је до 2 метра обично око 1,50 м. Изгледа да је и код нас раније бадњак био много дебљи, као какав трупац. У Буковици, у Далмацији, бадњак је као човек у пасу. На острву Крку то је велики пањ који зову крљ. У Енглској, у средњој Немачкој, у Прованси, а нарочито раније у Шпанији, а и дан данас у Сардинији и Сицилији, палили су и пале с дебели бадњаци, негде само уочи Божића, као и код нас, а негде од Божића па до Богојављења. У неким местима у Дал-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

маџији пале се три бадњака, два изгоре на Бадње вече, а један оставља за Нову Годину.

Уношењем бадњака, светог дрвета, уноси се у кућу све добро, здравље и радост, а ватра тог светог пања потсећа нас на подмлађену ватру небеску, на ново Сунце које се рађа. Човек пали ватру на земљи да би помогао виделу у борби са мраком, да би прославио његову победу. Пали ватру у кући, у ужој заједници свога дома, у задрузи, онако исто као што ће палити ватре очи Ивањдана са комшијама и сељанима по селима и бреговима динарским. На Бадње вече ватра на огњишту није обична ватра на којој се готови јело. Она је попут ватре небеске. Пре него што ће ставити бадњак и бадњачицу и оне друге бадњакове гране, домаћин пази да се ватра добро распламти и меће што више ситних дрва између левог и десног ћосника. Бадњак се ставља преко дрва и преко страница огњишта да лакше прегори. Те ноћи чељад се не разилази по зградама, већ сви легну покрај ватре. Ако неко од укућана бди, чарка помало ватру и пази кад ће бадњак да прегори. Чим бадњак прегори, па ма то било на два сата пре сванућа, узме се пушка, изађе испред куће и пуца. Народ верује да се оног часа Христос родио. Христос се родио, али и нова светлост, ново Сунце, млади Бог — Божић, наших праотаца. Те ноћи ватра се не сме угулити. Христос се родио да мрака не буде. У планинама динарским на Бадње вече и лампа гори, да буде светлости у кући, т. ј. ако је у кући лампе и гаса. У неким крајевима пали се нарочита Божићна свећа. Пали се ново видело. Прво светло запали домаћин, а затим пуца из пушке. Објављује да се у његовом дому светло родило.

Онај који је унео бадњак и остала дрва излази сад пред кућу и уноси сламу. Слама је везана конопцем или тканином. Цело време може да има око 10 до 15 кг. Ако нема сламе може и сено да се веже, али је слама боља. Кад се слама уноси домаћин и домаћица се исто онако поздрављају као кад се унео бадњак. И сада се посипа житом. Онај што носи сламу иде око ватре (три пут се облеће око ватришта) и свуда по кући, а деца му прилазе са леђа и чулају сламу. Домаћин иде и виче: „Ко, ко, ко”, а деца за њим блејући и пијучући: „Пију, пију, пију”. Сад домаћица пита онога што носи сламу: Где ти носе кокошке? а он одговара: У штали, или каже друго неко место које је за то згодно.

Човек што носи сламу и домаћица даље се питају:

— Где ти се теле краве? — У кошари.

— Где ти се јагње овце? — У кошари и на ливади.

А домаћица тера децу да пијучу: „Кво, кво, вичите, децо: „Пију, пију!”.

Тако се свуд у кући и у соби оставља по мало сламе, а оно што преостане истресе се, истура се, из конопца, не дрешећи конопац, на оно место где ће да се једе, на пр. до огњишта наред куће или наред собе. Из тог конопца ујутру на Божић хране се кокошке. Из круга се хране да не би носиле ван укућнице. Рашири се конопац у круг по земљи, па се у круг стави жито и хране кокошке. Која кокошка једе из конопца добра је, а која неће, коље се.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.univertet.rs

Кад се тако унео бадњак, бадњачица и сено, домаћин чарне ватру са шљивовом граном родног дрвета и вели: „Крмака и трмака, живота и здравља, берићета и новаца”. Три пут се чара и сваки пут се једнако говори.

На ону љуску бадњакову, што је са бадњаком остала кад се дрво секло, стави се помало соли, меда, масти или кајмака и мало хлеба. Сва чељад из куће стану у два реда, са десне и леве стране бадњака, па се двоје и двоје љубе преко бадњака лижући со и мед и кушајући по мало хлеба и говоре: „Овако да нам се љубе краве с теладима, овце с јагањцима, кобиле са ждребадима, коке са пилићима, деца са родитељима“. И тако сву срећу и стоке и куће изређају, како ко уме. Најпре домаћин лизне мало меда и кајмака, за њим домаћица, па се онда љубе преко бадњака. За њима остала чељад, све двоје и двоје. Љуби се зато да би се чељад пазила и љубила преко целе године.

Од оног колача, што домаћин понесе кад иде по бадњак поједе одмах пола, ако је човек гладан, а ако није врати кући. Код куће домаћин преломи колач и каже: „Помози, Боже, и ово вече, дај што је добро“. Метне једну полутку у сито а једну четвртину на греду. Четвртину оставља за вечеру да се поједе. Ону четвртину кад оставља на греду каже: „Попу и поповом ђаку да се не млате по мраку“. Кад се ставља полутка у сито, а сито о клин каже се: „Ојс Боро, ајс Шаро“, па се све више диже сито и окреће се и сви вичу, а највише деца: „Ојс Боро, ојс Шаро, оволико преливало просека жита, оволико чаброва са смоком“ итд. Ту су сва чељад и сва су у рукавицама. Стоји тако колач до на Божић ујутро, а онда га чељад поједе. Не мора баш свака да добије по комад. Није то нафора. Сито стоји или обешено о клин или у мешајнику. Колач се меће у сито и на греду ради берићета. Слама се меће свуд око ватре, по бадњаку и по целој кући ради Христа, јер су га сакривали у јаслама и сламом покривали, да га сачувају од чивута.

Из куће се изнесу столови и столице. На слами се седи и једе, јер је света Богородица родила Христа у кошари и тамо није било столица.

Кад се слама простре и све удеси што треба, онда се чељад умие, скине обућу, улази у собу и седне да вечера. Пали се свећа и тамјан, кади се и моли Богу. Најстарији окади свећу, па себе, па све редом по старештву, па собу, кућу и све (бадњак и божићњак). Моли се овако: „Помози Боже и сутрашњи дан! Да сретно дочекамо Рождество!“ Домаћин се моли онако како зна, неко бираним речима и подуже, неко кратко. Чељад стоји оборене главе, слуша молитву и крсти се. Кад се молитва сврши, прилепи се свећа на источни дувар.

Трпеза се овако поставља: на сламу се ставља покровац или шареника, по њој врећа, а по врећи пешкир од сељачког платна. На трпезу се ставља све јело одједном: и мељан пасуљ (међганик, пасуљ може са зејтином) и куван купус, рибице пржене, тиквењак и воће, и ораси, пекмез, паприка, пита, хлеб (куповни) и све што је спремно за вечеру. Седају по реду и старешинству.

На Бадње вече, за време вечере мора да се о много чему води рачуна, скоро о сваком покрету. Кад после молитве сви

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

седају на земљу да вечерају, сви су у чарапама, а обућа се сва ставља на једну гомилу и не сме се растурати или узимати док се не вечера. (Могла би да се растури летина те године). На трпезу се ставља све јело одједном да се нико не би дизао већ да сви вечерају заједно, да би били сложни и једне мисли и одлуке током године. Чељад не сме да се окреће једно од другога да се не би жито замрсило на њиви, да не би полегло на разне стране. Млађи кад су скупа воле да се шале и да се рукама дирају. Али то се никако не сме те вечери. Лако би се јавили чиреви. Не једе се виљушкама да се не би говеда роговима била. Зуби се не смеју чаквати сламком, јер би преко године зуби заболели. Код треће здравице планинка узме чашу ракије, прилази огњишту, ставља на бадњак мало соли, хлеба и сириште, па наздравља бадњаку и бадњачици: „Здраво бадњаци! Да сте здрава сиришта, кад ваљате да ме не издате“. Попије на искап ту трећу ракију па се врати на место и више се никако не сме померати ради сира и скорупа. Кад се попије трећа ракија, домаћин узме мало оне сламе или сена и тобоже хоће да је веже. Неко од чељади пита га као да не зна шта ради: „Шта то вежеш, домаћине?“ А домаћин одговара: „Вежем берифет у њиви, у ливади, у винограду (ако га има), у воћњаку, у стоци, у сваком добру, вежем живот и здравље“.

После вечере сви спавају ту на слами, онако у чарапама. Чарапе се не скидају, јер би се по ногама преко године добили пликови и жуљеви. Спавају око ватре и где се вечерало, не разилазе се по зградама. Један спава поред бадњака и пази кад ће бадњак прегорети. У планинским крајевима ретко ко спава, већ се пева уз гусле и разговара. Морали бисмо дуго набрајати све оно што треба да се ради и све на што треба пазити па да преко године буде све као што ваља.

Човек се на Бадњи дан и на Божић мора збринути за ту годину и од звериња и сваке друге напасти. Па и непријатеља да умоли и придобије. У босанским планинама остављају меса орлушинама и копцима да не би нападали на стоку и живину. У Буковици остављају мало меса подаље од зграда и говоре: „Вујо мој! не кољи ми овчице, сво теби сочице. Ево теби твоје, а ти мируј у моје“. У југоисточној Србији, у нашим планинама, у Студеници на пр., пре него што ће да се вечера, домаћин узима сито, у њ ставља колач у коме је упаљена свећа, а до колача кондир ракије. Па стане на кућни праг и викне у ноћ: „Ормане Цермане! где си да си, дођи да вечерамо, а преко лета никад очи да ти не видимо!“. Кад је тако викнуо почека мало па се окрене ка соби и пита: „Има ли га?“, а домаћица му из куће одговара: „Нема га“. Кад тако по трећи пут дозива и пита, домаћица му одговара: „Ту је, дошао је да вечера“. Тек се тад приступа к вечери. Сељаци кажу да је Орман Церман олујина, невреме и град. После вечере пролази се између два суда воде, па између жара и између оштрица секира и говори се: „Пређох преко воде и не утопих се, пређох преко огња и не изгорех, пређох преко секире и не посекох се“. Тако се редом сви укућани осигурају за годину дана од воде, ватре и убојна оружја.

На Божић рано изјутра или домаћин или друга нека мушка глава од укућана граби да што пре стигне на воду, пре других

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

комшија који исту воду захватају. На воду се иде рано, у 2 или 3 сата после пола ноћи. Ко иде на воду понесе собом мало жита и посипа њиме воду. Тазе донесеном водом сви се укућани умију и сркнуту мало од ње.

Ако се вади вода из бунара, па има кофа, вода се из кофе лије преко уха у тестију. Тако се ради да не боле уши. Нађе се какво старо гвожђе, или комад старог српа, или стара секира, па се усије на ватри и баци у ону донесену хладну воду. Том водом чељад испира уста због зуба, да би зуби били здрави и да не би болели. Друго једно од чељади иде негде близу куће где зна да има дрена, па одломи једну грану од дрена. Свако од укућана поједе по један пупољак од дрена нашег срца да би био здрав као дрен.

На Божић ујутро рано, пре сунца, пре него што се стока нареди, домаћин, или неко од укућана, узме кадионицу, свећу, мало жита и један или два нарочито удешена хлебчића, у средини шупља, па иде код стоке, код говеди, оваца и коња, кади кошаре и посипа житом стоку честитајући им Божић. Кад се стока окади, узме се мало вина и сува меса, па се месо умочи у вино са њиме добро оквасе овце по вимену и сапима да не остану јалове. Од сваке овце запали се по мало вуне, по један мали прамичак, и говори се: „У ватри бисте, не изгоресте, у болести бисте, болест не боловасте“. Ко има козе стане на врата и пропушта редом. Али их пре осмуди воштаном свећом по глави и по репу. Пропушта их између ногу. То се ради да се козе не разболе од врекавице којој другог лека нема, а и зато да се не раздвајају него да иду заједно. Многи проводе стоку кроз ватру. Овако. Домаћин навуче рукавице, узме две воштане свеће, па рано изјутра пре сунца иде у шталу код стоке. Свеће упали и стави једну отуд а једну онуд шталских врата на дирек. Узме вола дешњака и њега прво проведе кроз ту ватру, па за њим сву осталу стоку, свуколику: и телад, и овце, и свиње. Да би стока била здрава даје јој се со. Онај колач што личи на ђеврек набија се редом воловима на рог. Сваком волу постоји мало па се скине и набије другоме. Колач се ломи преко врата и дели свима по мало. Један од млађих волова поведе се до куће. Оставља се пред кућом док не сване. Кад сване уведе се у кућу да их полази во раденик први од свега живота, да би били радници целе године. Каже му се: „Ти си положајник први“. Домаћин или друга мушка глава, уводи вола у кућу говорећи му: „Ајде, срећо, у кућу“. На друга врата изводи га из куће говорећи: „Ајде рђо, из куће“. Прича се како је неки кретенести сељак уводио вола у кућу. Во није хтео да уђе. Сељак се заборави па му подвикне: „Ајде, рђо, у кућу“. Укућани, кад су то чули, почну га саветовати: „Не тако, већ реци: „Ајде, рђо, из куће“. А он опет погреша па: „Ајде, срећо, из куће“. Во се у кућу уводи држећи га за ухо. На једном рогу носи колач по средини шупаљ као ђеврек, а на другом је рогу запаљена свећа, т.ј. свитњак или свитац, дугачка воштана свећа намотана око рога. Онај који уводи вола каже: „Добро јутро“. А домаћин или домаћица одговарају: „Бог ти помогао“. Па опет онај: „Честит ви Божић“, а укућани: „Добро дошли“. Затим се онај колач с рога скине и даје се волу да га поједе.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

Неко прави два колача, једног да вољу да једе, а други остаје на оном рогу. Иза тога во се изводи на друга врата. Она се свећа оставља па се пали о празницима. У Грачаничком срезу кад се во уводи у кућу, чарне се ватра и тури се динар на бадњак — као да је во чарнуо и пару ставио. Во се враћа на иста врата. Ако се во случајно убаљезга, кажу да ће та година све ићи унапредак. У Саовцима (Грачац) кад се во из куће изведе стави му се два колачета на по сваки рог. Од тих колача, кад се во врати у шталу, да се мало и оном другом вољу, ако су два.

На Божић у јутро што раније, али свакако док сунце сасвим не отскочи, ради се помало од свакога посла: жена која има што на разбоју, тка мало, друга узме мало кудеље па преде, или плете, а људи упрегну волове у кола или саоне па се возају. Ако је ко ковач он мало кује, ако уме да плете мреже узме мало па ради, итд. Све се то ради да би послови напредовали целе те године. Неко каже да се волови прежу да би се после, преко године, могли ухватити у кола и празником а без греха. Рецимо да је остао неки посао недовршен па се мора свршавати на празник, а грех је упрегнути волове на празник. Дечици се на Божић у првој половини дана, док сунце напредује, направи љуљашка да се љуљају, па да расте кукуруз, конопље, пшеница и друго жито. На Божић у јутро неко пушта стоку између гребенаца. Гребени су две букове дашчице које се изрежу још на Бадњи дан, па се у њих у издубене рупице забоду дренови штапићи. Дашчице се метну једна с једне стране друга с друге стране пута куда ће стока проћи. Кад стока прође саставе се и вежу алевим концем и оставе у бачију. Ако се тако уради, никаква чињерица не може стоци да нахуди.

Има домаћина који на Божић у јутро иду у цркву, ако црква није далеко. Кад се врате од богомоље, донесу укућанима нафоре од које сваки помало узима. У кућу, кад се уђе, каже се: „Христос се роди“. Сви поустају и кажу „Ваистину се роди“, и пружају руку као да је гост ушао. А и кад се излази из цркве и путем кад се ко сретне поздравља се са „Христос се роди“, и рукују се.

Домаћин кад иде у цркву понесе по једну летурђицу (бадњаков колач) и оставља га у цркви на прозору.

Кад се домаћин врати из цркве, ако је у цркву пошао, и кад се во кроз кућу проведе, седа се за доручак. Најпрво се омрси са печењем и пије слатка ракија, па се онда редом пије, једе и весели.

Негде за полагајника каже се полагажник, полагајник или положајник, ређе полагажовник или положавник. У планинским пределима обично кажу полагажник. Неко каже и полазник.

Полаженик долази раније изјутра, и пре зоре ако хоће, али свакако док дан напредује. У планини често се дешава да полазник не дође на сам Божић већ другог или трећег дана. Полазник може бити и женско. Гата се ако је полагажник мушко да ће бити више мушке младежи, ако ли женско женске.

Неки полагажник уђе у кућу сам, а неки стоји пред вратима — ако је полагажник неко дете — и чека док се зовне. Најбоље

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unil.rs

је ако је намерник, ако се не зове. Ако се зове, онда оде ко од укућана, обично домаћин, домаћину оне куће из које ће бити полагањик и каже му: „Хоћемо ли да се полазимо?“ Прати ми једно дете за полагањоника“. Овај пристаје и пошаље неког од укућана. Кад полагањик дође пред кућу, узме једно од оних дрвета донесених заједно са бадњаком која стоје прислоњена уз зид, а за њега су намерно остављена, па стане на врата и каже: „Добро јутро, Христос се роди“. Домаћица одговара: „Ваистину се Христос роди“ и при том га посипа оним житом из сита, и то тако посипа као да сеје пшеницу. У ситу још стоји она четвртина бадњаковог колача. Полањик прилази одмах бадњаку и чарка га оним штапом или бадњачицом. Бадњаци се не потстичу док не дође полагањик, па макар се и пекло и кувало на ватри. Чарка бадњак и бадњачицу и говори: (казује даровнице): „Колико јаровница толико мушких глава и женских глава, оваца и новаца, крмака и трмака, коња и волова, рода и берићета. Да Бог наспори да има свашта и свачега“. Затим удари оним штапом по пепелишту и каже: „Оволико душмана“. Удара у пепео, јер у пепелу нема варница. Домаћин му прилази и љуби се са њим, а домаћица му каже: „Добро дошли“. Подметне му на јастук од сламе, да седне и огрне га чергом или поњавом. То ради да би јој био дебео скоруп. Планинка изађе пред кућу и виче: „Свуд облачина а у мојој бачији кајмак ка' поњавчина“. Кад тако седне, скине му се десни опанак и метне на греду. И то је ради берићета. Ако полањик не дође до ручка, домаћин уводи вола у кућу и он му је уместо полагањика. Во се уводи као што смо раније поменули. Полањик једе увек ту у кући где дође, јер код своје куће ништа није окусио. Ако је полагањик дошао касније па су укућани већ јели, онда се њему самом намести да доручкује. Кад полагањик дође, прво се послужи вода и шећер, мед и кафа, а затим ракија, прво хладна па врућа. Без вруће ракије нема Божића.

Нарочито не заборавља окадити ватру. Узме једну чашу, прекрсти се и диже „за једине Славе Божије да Бог и Слава помогне на данашњи дан“. Отпије мало, па се опет прекрсти и да оном до себе. Овај не узима чашу одмах него му се прво доспе тако да је чаша опет пуна. Сви се тако обређају из једне чаше, сваком се досипа па макар онај испред њега само окусио. За то време домаћин узме другу чашу, прекрсти се и диже за Крста и Крсног имена; отпије мало, прекрсти се, и да оном до себе. Сви редом дижу и пију као и прву чашу. Док се то пије певају: „Ко подиже славе Божије у данашњи дан, помогне му слава Божија имена, помог'о му Бог и Крсно име“, или: „Два анђела шетала, рајске песме певала, све алилуј, алилуј, Господе помилуј“, „Замучи се Божја Мајка од Игњата до Бадњака“, и друге. Док се то пева, домаћин узима дашњик, прекрсти се, ножем га преполови и прелије га вином. Пре него што га преполови, окреће га са полагањиком; окреће онако као што се пшеница сеје, на десно, онако како се сунце окреће. Кад га преполови онда га и пољуби. После тога се седа и руча.

У половини ручка почне да се пије у здравље. Прво пије полагеник, здрави домаћину и говори: „За здравље прво домаћина и његове главе и хвале, десне руке и лијеве, његове домаћице, дечице мушке и женске, за здравље коња и волова, оваца и новаца, крава и телаца, крмака и срмака и свије твојије добара”, па испије чашу. Сад узме домаћин чашу и говори исту здравицу само што каже: „За здравље прво мене домаћина, моје главе и хвале итд.” Чаша се испије до дна, јер се каже: Колико у чаши остало ракије толико у кући имало рђе.

Ако полагеник, путник намерник, или други ко од гостију или укућана уме уз гусле да пева, може и уз гусле здравицу да казује.

Познати су обичаји којима се унапређује и од зла брани стока у тору и појати, бели смок у млеку, живина по окућници, пчела у кошници, воћка у воћњаку, усев на њиви. Дуго би било набрајати све те радње које мора да врши на Бадње вече и о Божићу домаћин и домаћица и сви укућани редом.

Првог дана Божића у кућу нико не долази, нити ко коме иде, ако не полагеник.

После вечере седи се, ко мање ко више. Ко пије, дуже и седи. После вечере играју се разне игре. На пример „коња се”. Чељад се поделе у два дела. Један од једне стране сакрије у руку прстен. Противничка га страна тражи. Ако га од прве нађе, каже се да се нашло из амбара, онда један од противничке стране крије прстен и броји онолико коња колико има неотворених руку. Ако се не нађе из амбара, иде се даље. Кад се најпосле остане на две руке, ако противничка страна погоди у којој је прстен, добила је и сад она крије прстен. Ако не погоди и остане прстен у оној једној руци, изгубила је и они исти по други пут крију прстен. То се исто може играти и на други начин. Искупи се доста чарапа или рукавица, најмање десет, па се онда прстен крије испод њих.

Много се тога сасвим изобичајило. Тако данас у Жичи нико не уме да пева уз тепсију. Пре ратова девојке су у Жичи, а и неки момак, умеле да певају уз тепсију. Узме се бакрена тепсија, на десну руку намеће се доста прстена, па се тепсија с леђа обрће и пева. Оно прстење звечка, тепсија се обрће, а девојка пева. Уз тепсију певале су се нарочите песме, као на пример:

Испод града дуго поље,
О Јано, о Јано, јање малено...

или

Откидох стручак до земље,
О Јано, о Јано, јање малено...

Дадох га драгом до себе,
О Јано, о Јано, јање малено...

Не љути никог до мене
О Јано, о Јано, јање малено...

или

Заспала света Недеља
Светом Петру на крилу.
Рикнула, рикнула, крава красуља.

или

Турци арач правише,
Правише и попалише.

или

О Јоване, Јоко, погибе
Дилбер за тебе.

Тако првог дана. А тако и на други дан Божића. Уз игру, песму и разговор, остаје се око совре до сванућа трећег дана. Греје се ракија, прави се цицвара. Совра се никако не диже.

На Божић не сме кучету да се да од меса или кости. Верује се да би куче побеснело. Кучету се даје пре сванућа кроз прозор сувог хлеба и ништа више. Чиме било, ножем, бритвом или секиром, отцепи се од бадњака једно парче па се свеже на рог од куће неким концем и говори: „Кад тебе одрешо, онда ми јастреб однео кокошку”.

На Божић се за оне три ноћи не сме гасити лампа. Врача се коме се у очи Божића не види глава на хладу (у сенци), да ће умрети у тој години.

Кад хоће полагеник да иде својој кући, даје му се колач лепо нашаран. Колач, од 40 см. ширине, укршта и шара како ко уме. Жене му дају пешкир, чарапе, рукавице, натикаче. Даје му се и повесмо да би тежина добро родила. Планинка му га завеже око главе и он се тиме поноси, јер је то знак да је био полагачајник. Уз колач му се даје и удо сувог меса, кришка сира и флаша ракије. Ако полазник пре одласка кући мало понapiје, договоре се да му се не да колач на Божић него да дође на Нову Годину да се мало почасте па да га дарују. А то се најчешће и дешава, јер сваки домаћин гледа да му се полазник опије па да бљује у кући (јер је то добро ради пчела, ројиће се).

Рекли смо да на Бадње вече треба да је свако код своје куће. По обичајима који се врше на Бадњи Дан и на Божић, по ономе што „се ваља” и што „се не ваља”, назиремо трагове прастарог веровања наших прехришћанских предака. Не само сви укућани, већ изгледа да се и преци купе, да се за три дана духови предака враћају у дом где су за живота боравили. За њих се простире слама, и по слами простирке, да би им меко било, ради њих се по угловима бацају ораси, јер су ораси мртвима храна (сетите се кољива), ради њих се једе на земљи и не седа се, јер се духови не могу успети, и ради њих се кућа не чисти, јер би се са буњаком могли и претци из куће избацити. Божић је дан породице, дан племена, исто као и слава што је. И на Бакић се меси колач и диже у славу.

Нога Година се у главном празнује исто онако као и Божић. Глава од прасећег печења што је остала од Божића поједе се на Нову Годину. Полагеник долази по дарове и свој колач. Као и на Божић тако се и сада од свег посла помало ради како би сваки

посао напредовао целе те године. Жена која има што на разбоју помало тка, друга узме кудељу те преде, а људи упрегну волове у кола, или у саоне, па се возе.

Да поменемо и чесницу, тај леп обичај нашег задружног живота. У пресну погачу умеси се сребрн новац, или никлен ако сребра нема, па зрно бела пасуља, и жита, зрно кукуруза, или се намењује једна мала љушчица од бадњака или бадњачице као да је волујски јарам, а друга као карлица за млеко. Кад се чесница дели, свако добије своје парче, и весели се ако у свом делу нађе неко од оних обележја. Јер онај ко нађе новац биће добар домаћин и старешина у задрузи, преко целе године имаће довољно пара. Ко нађе бео пасуљ, имаће срећу код оваца, ко куруз, срећу са свињама, и тако редом.

Негде на Бадње Вече, негде на Нову Годину иду коледари, или како се у другим крајевима зову — вешалице; иду од куће до куће и сваком домаћину у песми и здравицом желе живот и здравље а његовом дому напредак. Домаћин их дарива и части.

И најпосле да поменемо да се на Божић пале ватре. Пале се на сва четири ћошка угарком од бадњака. Дечаци и млађа чељад прескачући преко ватре вичу: „И-и-и, колики мој глас толики ми у њиви клас” и друго. Пале се ватре на Божић као што се пале уочи Ивањдана.

Нема сумње да је Божић, да су дани зимске краткодневнице у прастарој култури нашега народа светковани као почетак године. Тих дана, или тачније на сам Божић, како каже народна песма:

Божић иде уз улицу, те се весели,
пред њим иде жарко сунце те му свијетли.

Иде Божић и на свачија врата бата, доноси нам здравље и срећу, а ми се радујемо и кличемо: Весело, весело, коледо, коледо!

* * *

Са Божићем, дакле, према прастаром веровању нашега народа, почиње нова година; у ствари нов период рада. Није то први дан неког било каквог низа дана. То је први радни дан радне године, године рада и одговорности. Ево како.

После Божића Сунце иде све више у вис по небеском своду, напредује, све је јаче и благотворније. Природа се буди, на Ђурђевдан се све заодева зеленим огртачем, а на Петровдан и Ивањдан Сунце је у напону своје снаге. Оно није било беспослено. Зрацима својим грејало је и снажило земљу, која је дала плод, храну и живот свему живоме под капом овом небеском.

И као што се сунце никад не одмара тако и човек, живи истим његовим животом. У пролеће узима рало и мотику, ставља семе у загрејану земљу и весели се сараднику своје и пријатељу највећем — непобедивом Сунцу. Али за свој труд и рад мора да положи рачун, још пре Петровдана и Ивањдана, пре косидбе и бербе, Сунцу, виделу небеском, на Видовдан.

Занимљиво је порекло обичаја и веровања видовданских, Видовдана пре Косова, чак из оних прастарих времена кад наши стари нису још познавали Христову науку.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.univertet.sk

Далеко на северу, на Балтичком Мору, пружа се велико острво Риген, које веже кабловима и паробродским линијама немачку обалу са Шведском. У средњем веку настањивали су га Словени. Звали су га Рујаном. У његовом главном граду, Аркуну, дизало се дивно светиште највећег словенског Бога — јаког Вида или Светевида, Свантевида, како се онда звао. У храму од чврстих огромних балвана, на посвећеном месту, налазио се његов кип са четири главе: две као да су из прсију израсле, а две као да су из рамена никле. Четири главе, јер гледа на све четири стране света. Све види и све зна јаки Вид, бог благе сунчане светлости и топлоте, Бог ватре кућног огњишта. Тако су веровали стари Словени. Видово је Сунце, Сунце које се обнавља, подмлађује, поново рађа, зими кад је мрак најјачи, кад су ноћи најдуже, да да живота свакој травчици у пољу, семену у њиви, да огреје човека и стоку, да пробуди све што иде и гамиче, да да нове снаге свему живоме. Као сунчева зрака благ је за Словена.

Аркона или Аркун био је светиште на гласу и права Мека за Словене оних времена. Са свих страна, из свих словенских земаља, чак са другог мора, долазили су Словени да од Бога Вида, непогрешног пророка, траже савета и милости. Али су се нарочито купили о његовом году, о његовој слави, негде за време жетве. Јер Бог Вид је Бог плода, усева, жетве и сваког напретка. Без Сунца, његове светлости и топлоте нема жетве.

Оваквог су јаког Вида затекли Германи. После дуге и очајне борбе у којој није помогао ни белац Видов, ни алај барјак Аркунског храма, са извезеним Божјим орлом, Германи су заузели Аркун, спалили су светиште а Бога мачевима и секирама исекли на комаде, од њега направили ломачу, а Словене покрстили. О томе нам говоре древни Германски летописци.

Али нам о Богу Виду и данас причају остаци културе наших прадедова из тих прехришћанских времена, у свим словенским народима па и у Срба. Кад су Словени примили Христову науку, почели су увелико да светкују хришћанског светитеља Вида. Можда су у простоти своје душе у њему гледали свога старог Бога. Летописац Хелмхолд љути се на словенске кривоверце, али и сам увиђа да ту нема излаза и да ствар треба пропустити. И време је заиста у народу збрисало свако осећање на бога Вида, али није могло да нетрагом уништи много тога што нас потсећа на давнину. Јер је и данас име Вид везано са берићетом, са плодношћу, са сваким напретком. И данас се у многим нашим крајевима очувао древни обичај са Аркунске славе: Умеси се што већа погача па се колач стави испред себе тако да се глава не види и пита се званица: видиш ли ме? А гост одговара да га мало види (наиме домаћина заклоњеног иза колача) и пожели му да га до године, услед већег берићета, никако не види. Таквим се обредом славила жетва о Видову году. Па и данас се Вид брине за усеве. За све што се посеје, каже с да треба да никне до Видовдана. А ако никне доцније никаквог рода неће бити. Јер народна песма каже:

Дође Виде да обиђе њиве.
Што је никло да је жито,
а што није и да није!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unil.rs

Рано на Видовдан још пре Сунца, пре Видове светлости, носе жене у многим нашим крајевима, па и у Београду, из својих кућа све своје радове из те године: ткања, везове, чарапе, пешкире и т. д. Све то вешају на плот, на Сунцу, да се јаки Вид радује напретку и раду.

Могли бисмо још много примера да наведемо, али нам и ово мало указује на престаро порекло Видова дана, на везу између Сунца Божићњег и Сунца јакога Вида.

Заборавили смо веровања својих древних прадедова, живимо сасвим другим, савременим животом, али нас ови трагови далеке прошлости треба да потсете на нешто.

Сви смо новим Сунцем, о Божићу, започели нову годину, нов период рада и прегарања... Стекли смо и стичемо у знању, напредујемо у нашем послу. Сваки од нас, а нарочито млађи и најмлађи, настоји да испуни своју дужност, да усаврши своју вољу и да очеличи свој карактер. А на Видовдан, који је нама и онако национална светковина, треба да изнесемо на видело, да покажемо шта смо научили, шта смо урадили, колико вредимо. Ваљаног омладинца јако ће Видово Сунце да огреје у дому и у школи, свуда на дужности и у животу. А и сваког грађанина свакога дана, у кући и међу пријатељима и непознатима и у стотину разних случајева. И видеће видело Видово, т. ј. за нас хришћане — Господ Бог наш на небесима, да ли је од Божића, од новог Сунца, свако од нас искористио како треба време и снагу коју су му дали младост и здравље, видеће да ли заслужије да га обасјају Његове сунчане зраке.

Др. Бранимир Малеш

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unizg.hr

РАЗМИШЉАЊА О БУДУЋОЈ ЖЕНСКОЈ СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Задатак српске женске средње школе биће: да васпитно изграђује поколења *правих Српкиња*, узоритих мајки, добрих кућаница, *радних, исправних* чланова народних заједница од породице до државе. Да би се тај циљ постигао, неопходно је потребно потпуно раскрстити са досадашњим начином средњег школовања наше варошке женске омладине по безбројним полудневним а једнотипним гимназијама из последњих година нашега скроз промашеног просветног живота. Наша школа безазлено је отворила врата свима редом: Хрватице, Словенке, Рускиње, Мађарице и Јеврејке васпитавале су и образовале нашу женску омладину широм свих српских покрајина. Је ли онда чудо што нам се средњошколка народносно отпадила и одродила као нигде другде? Српска женска средња школа пре 1914 године није имала несрпско лице. Одговорност за њен садашњи лик пада, додуше, делом и на нас наставнице Српкиње, пада и на одрођени варошки и великоварошки родитељски дом, али у првом реду на наивну просветну идеологију наших просветних инстанција, у чијим је рукама био конач српских могућности да се наша женска омладина у правој часу скрене са странпутица и пође правим путем.

Сама омладина, женска као и мушка, ма колико да је залутала и забасала, крива је за то мање него сви ми остали редом.

Морамо се неминовно вратити себи и организовати своју женску средњу школу *целисходнију* него што је била ова досадашња, која најалост још и сад животари.

Ма за који тип и вид женске средње школе да се убудуће одлучимо: Женску грађанску, Девојачку, Вишу женску, или какав срећнији вид женске гимназије или реалке, једно морамо имати на уму, непоколебљиво и одлучно. *Наша досадашња женска школа свих ступњева мора одговарати српској савременој стварности*; мора нићи и развијати се из садашње неопходности једне живе органске везе између наше, тренутно ма и незавидне, садашњице и наших вековних добрих српских традиција у духу Мајке Југовића, мајке и сестре Јевросиме, Косовке девојке, депотице Јефимије и осталих узоритих ликова српске жене.

Будућим животом у женској школи српска девојка ће се морати *скроз преваспитати, преоријентисати и стварно просветити* да би се таква повратила дому и своме огњишту. Повратила

из канцеларије, продавнице, фабрике и туђинске агитаторске ћелије с једне стране, као и из дансинга, биоскопа, са корзоа, иза карташког стола, из гарсонџере с друге стране; најзад и из по-које од „хуманих“ установа за траћење времена ван куће и параде на рачун социјалне заштите, која, у савременом друштву, спада у делокруг првенствено државних и општинских социјалних установа.

Вредносна равноправност женских чланова српске народне заједнице у свима њеним облицима од породице до државе не сме се и даље код нас бркати са фиктивном *једнакошћу* полова у смислу феминистичке идеологије 19 века¹⁾, по којој у школовању као и у избору позива, не треба да буде баш никакве разлике између девојке и младића.

Природом постављене разлике и границе у психобиолошкој конституцији бића жене и човека, и из њих проистекле разлике у животним циљевима и подели рада у животу, морају се при васпитању женске омладине најозбиљније узети у обзир. Не могу се и не смеју оне пренебрегнути ни за рачун фамозног „економског момента“ из преживелих социјално-економских теорија 19 века, по којим је, тобож, тај „економски моменат“ једини разлог што девојка и жена „мора“ да напусти породично огњиште па да изађе „у борбу за опстанак“, радећи врло често за платицу, која јој једва стиже за свилене чарапе и „неопходну“ шминку. Као да су економски разлози једини повод за масовно рушење и распадање породичне заједнице и села и вароши, као и за данашњи став омладине према кући и породици, школи и наставницима. Као да и чисто духовни моменти: жеља за „изживљавањем“ у смислу фројдистичке пропаганде и заводничке агитације није у највећој мери дејствовала рушилачки у свој тој промашености нашег васпитног живота за последње четврт века, у коме се тежиште живота и женске омладине померило из дома и школе на улицу, плажу, дансинг и сл.

Ако се српска женска омладина треба да врати дому и школи, она се мора другојаче школовати него досада, мора се и физички и етички и умно изграђивати у једном сасвим друкчијем смислу. Досада је женска омладина *прерано* ступала у средњу школу, у коју нипошто не треба примати девојчице пре навршене *дванаесте године* нити после *четири* разреда основне школе *већ после шесторазредног основног школовања*. Разлог за овај захтев јесте тај: да општа основна просвећеност за сву српску децу оба пола и у селу и у граду буде темељнија и дубља него досада. Тек са уласком девојчице у пубертетно доба наступа педагошки оправдан разлог за специфично женско васпитно изграђивање у посебној женској школи.

Постоји још један врло важан чинилац о коме се мора повести рачуна при измени правца нашег женског школовања. Неопходно је да се донесу законске одредбе по којим се убудуће женска као ни мушка средња школа нити *сме сматрати, нити сме*

¹⁾ Поборнице: Клара Цеткин, Лили Браун, Анита Аугсбург (Јеврејке), А. Колонтај (полујеврејка)?!

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бити завод за спремање чиновништва. Ни после свршеног вишег течаја, а камоли после нижег, нико не би смео бити примљен у јавну административну ни техничку службу, ако није после средње школе с успехом свршио предвиђену озбиљну стручну школу за административна и техничка занимања, а уз то навршио бар 20 година. Тиме би се добило врло много. Избегла би се навала на женску средњу школу не у циљу задобијања ширег и продубљенијег општег образовања по себи а и као солидне припреме за стручно даље спремање за привређивање, већ навала првенствено у циљу стицања сведоцбе мале и велике матуре ради запослења у јавној служби, иако средња школа досад ниуколико није за те циљеве била целисходна припрема. У добу, дакле, када се девојчица, као и дечак, у осталом културном свету, после свршене осморазредне основне школе а са 14—15 година живота, упућује и на најобичнији занат или у разне стручне школе, безброј наших омладинки пуни протекцијом, „милом или силом“, сва могућа надлештва, иако још физички неочврсле, етички незреле и стручно потпуно неспремне и за животну борбу и за исправно и по народну заједницу корисно привређивање²⁾).

А шта тек да речемо за виши течај наше досадашње женске гимназије? Уз мали број стварно даровитих девојчица за више образовање у њега су хрлили и у њему се сустицали и сви обирци и трговачких, учитељских, саобраћајних, виших занатских средњих техничких и уметничких школа. Све су ове школе примале под извесним условима — само виша гимназија није одабирала. Какви су онда морали бити и чисто интелектуални резултати таквога просветнога устројства, и сувише је добро познато.

Средња школа, женска као ни мушка, није општенародна као основна. Она народ и државу стаје огромних издатака. Зато и мора бити доступна једино физички, умно и етички одабраној омладини оба пола из свих слојева нашега народа, како из вароши тако и са села. Остали се морају задовољити осморазредним основним образовањем и стручном спремом занатском и практично-привредном.

Само таквом политиком просвећивања изаћи ће се на једини прави пут схватања: сваки члан наше народне заједнице мора се поставити на своје право место. Настава у будућој женској средњој школи безусловно мора бити целодневна и трајати пуна 4 часа пре подне и 3 часа после подне. Ако се поступи по горњем захтеву ступања у женску средњу школу тек од дванаест година и захтеву одабирања било помоћу озбиљнијих пријемних испита или „пробних недеља“ рада као и психотехничких саветовалишта, број девојчица у женским средњим школама смањио би се бар на половину и проблем вечите оскудице школских зграда постепено би отпао.

Само целодневним школским радом могу се омладинке стварно васпитавати и образовати за радни живот на корист заједнице. Само тако могу се постепено отети злом деловању вели-

²⁾ Па онда стално лупамо главу и вртимо се у безизлазном кругу проблема чиновничке пренатрпаности као ниједна земља на свету!

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

коварошке улице и осталих негативних утицаја. Што више времена буде посвећено школскоме животу у раду, одмору, игри и забави у самој школи, васпитни утицај женске средње школе имаће неизоставно позитивније резултате од досадашњег. Једино ће тако средња школа престати да буде краткотрасни доживљај неког отарашавања дужности надхват, после чега за већину следују или инструкторски помоћни часови или остала добро позната „занимања“ наших средњошколки (корзо, биоскоп, „ми-моза“, и сл.). Једно или два после подне требало би посветити спорту: лакоатлетици, купању, пливању, клизању, скијању и сл. под руковођењем наставница телесне културе.

Важно је и то: да се ни у нижи ни у виши течај женске средње школе не примају као досада девојчице болесне чак и од туберкулозе, као и са телесним манама које искључују могућност интензивног духовног и телесног напора при редовном школскоме раду. Јаче срчане мане, јака кратковидост и слабовидост, наглувост и говорне мане итд.³⁾

Женска средња школа задржала би и даље два течаја: нижи и виши.

Нижи би трајао 4 године а обухватао узраст девојчица од 12 до 16 година.

Шире опште образовање које даје нижи течај мора чинити једну заокругљену целину а претстављати средњи степен варошке образованости за девојке које се неће даље школовати, а у исто време послужити и као довољна припрема за евентуално даље стручно образовање, као и за продужење школовања у вишем течају средње школе.

Било да се овај течај установи као административно засебна школа под именом *Женске грађанске или Девојачке школе*, или да буде у вези са вишим течајем, у оба случаја њему се мора посветити *нарочита пажња*, знатно озбиљнија него досада, пошто он васпитно изграђује женску младеж у најделикатнијем и најпресуднијем добу њена узраста. Научним градивом нарочито из апстрактних научних области (на пр. математике) не би се девојчице овога узраста смеле *оптерећивати* као досада. Такође није умесно ни школско претеривање са домаћом лектиром нарочито из белетристике. Више него и на ком ступњу образовања, овде важи оно Шопенхауерово убеђење: да *много читање* и следствено усвајање туђих мисли, *наместо развијања властитих из посматрања, експериментисања и личнога делања*, ствара неискристалисане главе. Бајке и романи нарочито се морају опрезно „дозирати“, иначе прети опасност да се девојчице нездравом расплињују у области маште и осећања а на рачун развијања смисла за стварност и личне делатности.

Језгро свега васпитног и образовног рада баш на овоме ступњу женског просвећивања сачињава Српски језик са Српском историјом, Земљописом Српских покрајина, Етнографијом и Фол-

³⁾ За такву децу треба установити посебна одељења да би и она могла према мери својих способности добити шире опште образовање. Са нормалном децом није њима место у првом реду ради њих самих и неминовног стварања у њима осећања мање вредности.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

клором. Српском језику ваљало би доделити 6 недељних часова: 2 за писменост, 2 за школску лектуру и 2 за проучавање граматике. Као лектуру темељно обрадити у првом реду народну књижевност. Од уметничке на прво место долази *потпуна лектура* и обрада *Горског вијенца*⁴⁾ и оних уметничко-књижевних дела која обрађују мотиве из наше историје и наших народних песама. Комплексна настава из националне групе предмета тек ће онда бити успешна кад се и на Универзитету целисходније распореде научне гране.

Наставници ове групе предмета морају бити колико одлични стручњаци толико и изврсни педагози а пре свега *изразите личности*. Мрљаве, и безизразне особе које су студирале „Југословенску књижевност“, Историју или Земљопис на факултету само зато, што се то досада предрасудом сматрало као најлакша група предмета, не могу доћи у обзир за ову наставну грану у будућој женској средњој школи.

Општа, првенствено културна историја и географија Европе и осталих делова света долазе у нижем течају у најкрупнијим потезима.

По важности одмах иза националне групе предмета долазе *природне науке*. Темељно познавати *свој народ и природу око себе* јесте оно *најбитније* у просвећености данашњег поколења. Сва друга знања долазе тек иза тога.

Рачунска настава морала би се осетно изменити: Рачуница са основима Геометрије и Геометриским цртањем уз Слободно цртање, обрађивала би се строго на темељу *очигледности* и највеће *постепености*. Рачунско-геометриске способности код девојчица развијале би се у првом реду зарад практичних циљева у животу, а тек у другом реду као „формални“ чиниоци општега умног развитка. Алгебри није место у нижем средњешколском течају, *осим у реалци*.

Изузетно математички обдарене девојчице треба пустити у *Реалку*. А што се досада ради једва 10% математички нарочито обдарених девојчица свих осталих 90% мучило и оптерећивало математичким апстракцијама, резултат је био тај: *да су 90% ученица гимназије имале приватне инструкторе код куће!* И то не само *слабе* већ и *добре*, чак и *врло добре* и *одличне!* Па се и поред тога кубурило с прелазима из разреда у разред, као и на обе матуре⁵⁾.

Страни живи језик у нижем течају може се савладати ако остане само *један*, најбоље по избору: немачки или француски, а други да почне тек од вишег течаја. Страним језицима се и у досадашњој школи поклањало довољно пажње те у том погледу не би било осетне разлике између досадашње и будуће ж. с. школе. Једино би конверзацији отада требало дати још више места у настави живих језика.

⁴⁾ Није био редак случај да наше девојке и на великој матури нису богзна шта знале да кажу о њему, а очевидно га многе у целини нису ни прочитале.

⁵⁾ Ирску нико неће сматрати неком затуцаном земљом, а у њој се, од недавно, у ж. с. школи математика може заменити Домаћинством, Кувањем и Ручним радом чак и на великој матури!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Група предмета којој се у свету у ж. с. школи посвећује нарочита брига и пажња, а код нас се или потпуно занемарују места у настави живих језика.

Хигијена, Домаћинство са књиговодством и Женски ручни рад. И ми у томе грешимо. Мораћемо признати да код нас хигијенска обавештеност, ни по варошима а камоли по селима, не стоји на иоле завидном ступњу. И место да се Хигијена озбиљно изучава баш у женској школи, она се са по једним недељним часом некако *отаља* све са четворкама и петицама као неки најспореднији предмет. А колико је широко и захвално поље рада на Хигијени баш с девојчицама нижег течаја: лична, домаћа, школска социјална Хигијена, у вези са *негом одојчади, негом болесника и рањеника.* Не стоји боље ни са *Домаћинством.* Оно се обрађује у неким разредима грађанске школе, већином од нестручног особља, као „дубок“ у недостатку довољног броја стручних часова. У ж. гимназији није о њему било ни помена⁶⁾. У будућој ж. с. школи увођење Домаћинства биће неопходно. Данашња варошка, особито београдска средњошколка ретко кад се у својој кући упућује у домаћичку делатност. Све се однекуд „нема кад“, било од стране ћерке или мајке, често и с обе стране!

Наши одлични стручњаци домаћинства г-ђе Љубица Сладојевић и Спасенија Марковић могле би на курсевима спремити млађе наставнице за обуку девојчица ж. с. школе у томе предмету коме су достојно место одавно доделиле у ж. с. школи земље као Швајцарска, Данска, Норвешка, Шведска и Финска, да остале и не помињем.

Па и *Женски ручни рад* у будућој ж. с. школи никако не би смео остати и даље „пепељуга“, чак и међу „споредним“ предметима.

Док му се код нас једва у *прва два* разреда додељује по 2 часа недељно, у Швајцарској на пр. даје му се 6 недељних часова! Парадирало се и код нас са принципима „школе рада“ ипак нам то није сметало да ж. р. рад чак и у нижем течају сведемо на *цигло два* разреда и да *ручни рад* сматрамо најмање важним предметом!

Зар је онда чудо што су наше мале матуранткиње премало, често и нимало, знале о савременом хигијенском и естетичком уређењу дома као и о нашој драгоцености *домаћој народној радности: предиву, ткању, бојењу, везу, као и о шивењу и кројењу*⁷⁾.

Што се тиче *Књиговодства* сматрам да савремена девојка не може имати потпуно заокругљено опште средње образовање, ако није упућена у основне односе равнотеже *примања и издавања* у своме личном животу, као и у заједницама којима она припада.

⁶⁾ Кад је г-ђа Аница Шаулић, проф., у једном предавању истакла захтев увођења Домаћинства у сваку ж. с. школу, чудом су се зачудиле њене учене колегинице тој помисли!

⁷⁾ Пре 50 година наше су девојчице учећи чак и мушку реалку, учили кроз сва четири разреда ручни рад, па и шивење на машинама: Сингер и Пфаф. Кад је у I ж. г. прошле године г-ђа Директорка набавила шиваће машине, ученице су негодовале, сматрајући да се спуштају са неког замишљеног научног пједестала ако оне, гимназискиње, уче машинско шивење!

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

Остале вештине, особито *Гимнастика* и *Музика* нешто су боље стајале у сенци важности „главних предмета”. Гимнастика би у нижем течају требала да добије и *трећи* свој час, било да се ради свакодневно по пола часа, или сваки други дан по цео час. Поред редовних часова долази и обавезно после подне посвећено спорту и игри.

Са досадашњом накарадном а несрпском гимнастичком терминологијом, скованој у „Ческо-словеначко-хрватској” соколској пракси ваља једном раскрстити. („Заручити, предручити, мезимице, панчимице, наклон, претклон, отклон, сунути итд.”⁸⁾).

Певање је у досадашњој ж. с. школи ипак најбоље стајало и налазило израза у доиста изврсним женским хоровима наших гимназија. Још би само требало, у сарадњи са Музичком школом, и у жен. средњим школама гајити и инструменталну музику и увести оркестре. То би при целодневној настави било могуће, а у школском животу приређивало би многе тренутке чисте животне радости и скраћивало часове празног ћаскања и крстарења улицама.

Виши течај ж. с. школе могао би бити или у вези са нижим или као засебна школа под именом „*Више женске школе*” или „*Женске гимназије*”, ако нам је баш тај назив толико прирастао за срце. Трајао би 3 или 4 године а обухватао узраст од 16 до 19 или 20 године. Ако би нижи течај и могао бити јединственог типа, виши би неопходно морао бити *разгранат*. То изискују непобитни резултати омладинске психолошке *патологије* и *карактерологије*. Према томе би виши течај женске средње школе имао бар 3 гране: 1) *литерарни* или *гимназиски*, 2) *реални*, 3) *продужни* васпитни курс.

У све отсеке примале би се само потпуно здраве ученице, које су *успешно* завршиле нижи течај ж. с. школе не испољавајући никаквих негативних карактерних особина за време трајања школовања у нижем течају.

Продужни отсек давао би више опште образовање оним варошким девојкама које ће се посветити своје природном позиву: материнству и вођењу свога дома. Оне би изучавале уз националну групу предмета и живи језик започет у нижем течају, још и *други*, а по жељи и *трећи* живи језик. У обзир долазе као основни живи језици: немачки или француски, као обавезни. Изборни би били: талијански, руски и енглески. Остале научне гране из нижег течаја се овде продубљују: Природне науке, Културна општа историја и Географија, Домаћинство са кувањем, Хигијена, све вештине, нега одојчади и болесника и основи Психологије, Педагогије и Естетике. Рачунске наставе овде не би било уколико се не додирује у осталим предметима.

Литерарни и *реални* отсек разликовали би се међусобом утолико што би се у *литерарном* (гимназиском) учио 3 године *латински* језик обавезно а 1 годину *грчки* изборно. Један живи језик — из нижег течаја а са књижевношћу, Национална група

⁸⁾ Исправна српска терминологија за све гимнастичке вежбе налази се у II књизи „Телесне културе” од М. М.

www.unin.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

предмета, Општа историја са Земљописом, Математика отприлике по програму III, IV и V разреда. Све вештине из нижег течаја биле би и овде заступљене.

У реалном отсеку место Латинског дошао би други живи језик, а Математика са нацртном геометријом по сажетом програму досадашњих III—VII разреда. И овде долази Национална група предмета као и све вештине са додатком моделисања.

Даровите девојке по завршном испиту у реалном или литеарном отсеку више женске средње школе имале би право на полагање пријемног испита на Универзитету и научне студије на свима Високим школама као и даровити младићи.

Поред повољног успеха у наукама за ступање на студије у високим школама, и од девојака би се захтевало потпуно телесно здравље и морална беспрекорност.

Будућој женској средњој школи¹⁰⁾ пружају се тако најшире могућности умног, моралног, физичког и техничког васпитања и хармоничког изграђивања личности женских чланова наше народне заједнице, наместо досадашњег масовног а површног образовања по женским једнотипним гимназијама. Због многих узрока као: полудневне наставе, нагомиланости ученица по редима и школама, непедagoшки претрпаног програма из свих научних грана, идеолошке и народносне хетерогености самих наставница-ка нису ове школе ни могле одговорити својим задацима. Оне су једва успевале да парчетарски отаљавају програме, одржавају школске и силне приватне испите, свршавају прописану администрацију, те да тако излиферују што више сведоцаба мале и велике матуре можда „родитељима на радост“ ал не и „отечеству на ползу“. Васпитавати у њима, по признању самих наставника, најчешће се „није ни имало кад“. То је школа већином остављала кући а кућа опет школи. И тако је васпитање у титрању између куће и школе пало — на улицу!

Резултати таквога стања ствари, и етички и народносно поразни, захтевају брзу и корениту измену целокупног средњошколског просвећивања мушког као и женског.

Мара Магазиновић

¹⁰⁾ Разуме се под руковођењем жена-директора. Било би нелогично наглашавати женине способности и права: да васпитно изграђује своју децу и води свој дом а истовремено јој одрицати право да води женску школу у којој васпитно дела.

ГРАЂАНСКА ШКОЛА И ШКОЛСКА РЕФОРМА

Бранко П. Дивљан

По §-у 1 Закона о грађанским школама њихов је задатак:

1. да својим ученицима, поред потребног социјалног васпитања као и васпитања у духу државног и народног јединства и верске трпељивости, пруже *опсежније опште образовање* него што им га могу дати више народне школе;

2. да своје ученике припреме за трговинска, занатско-индустријска или пољопривредна занимања у животу, пружајући им љубав за ова занимања;

3. да их спреме за стручне школе.

По §-у 2 истог Закона грађанске школе имају *ранг ниже средње школе*.

Према томе, грађанске школе су специјални тип школа, и то мешовити тип, у коме су опште и стручно-практично образовање везани уједно, док су средње школе чисти тип школе за опште образовање.

Иако грађанска школа има ранг ниже средње школе, она се разликује од ове још и по томе што је грађанска школа по природи својој *завршна школа*, јер своје ученике спрема директно за практичан живот. Но пружајући им практична знања, она им самим тим даје и солидан основ за евентуално продужење школовања у некој средњој стручној школи.

Другим речима, циљ је грађанских школа да што већи број њених апсолвената остане на свом дому: на занатима, трговини, индустрији и пољопривреди, да ту примене практично знање и умење што су га стекли у грађанској школи, а не да иду за чиновничком каријером. У земљама где је правилно схваћен задатак оваквих школа тако већином и бива: огроман број ученика одлази право у практичан живот. Само на тај начин је могуће створити један нов образованији, просвећенији и за животну утакмицу способнији привредни подмладак наше земље, јер стицајем прилика тежиште општег културног уздицања нашег народа има да се пренесе у првом реду на привредну област и делатност. Многа места у нашој привреди, за која се тражи извесно шире опште образовање и солидније стручно знање, још увек се попуњавају претежно странцима. Грађанске и стручне школе има да оспособе наше људе за преузимање тих места у народној привреди. А да би грађанске школе могле том

свом задатку што потпуније да одговоре, потребно је њихов садашњи наставни план и програм учинити што практичнијим и прилагодљивијим нашим привредним и културним приликама и потребама.

Грађанска школа онаква каква је данас код нас не може у пуној мери да испуни задатак који јој је намењен. Да видимо ко се све данас школује у грађанским школама. На први поглед уверићемо се да су наше грађанске школе углавном испуњене двама категоријама деце: пуком сиротињом и децом која су пала на пријемном испиту у гимназији, или су због слабог успеха удаљена из гимназије. Дакле, ту су две врсте сиротиње: материјална и духовна, или, у много случајева, обадве уједно. На тај начин је грађанска школа код нас постала нека врста сиротињске, пролетерске, класне школе. А то не ваља: то није ни социјално, ни педагошки. У модерној држави не сме бити класних школа.

Истина, нису све грађанске школе код нас такве. Међу њима се мора направити разлика. Њих, углавном, има две врсте: једне су оне по градовима у којима постоје и гимназије, а друге по мањим местима, у којима нема других средњих школа. Ове друге имају знатно бољу децу него оне по градовима и немају досад још тако изразит карактер сталешких школа. Али може се рећи да већина ученика грађанских школа отпада баш на места која имају гимназије. Додуше, грађанске школе и са овако славим материјалом у деци постижу често пута одличне резултате, а све то захваљујући солидној педагошкој спреми и великом труду њених наставника.

Како да се избегне тај социјални анахронизам, како је названо ово све веће претварање грађанских школа у школе социјално слабих слојева. Једини пут да се избегне ова аномалија јесте да се изврши спајање грађанске школе са нижом средњом школом, тј. да се изведе реформа школа у циљу стварања једног општег типа *ниже средње школе*. Та би реформа могла да буде само у практичном смеру, наиме, у правцу које заступају грађанске школе, па макар се те нове школе назвале и неким другим именом. Та општа народна нижа средња школа имала би првенствено да подигне општи ниво образовања малог човека, дајући му у исти мах потребне елементе да се из њега може развити свестан и националан привредник. Стварно, то би било, не укидање грађанске школе, као што су неки предлагали, већ ниже гимназије, а реорганизација данашње грађанске школе и више гимназије. То је 1927 год. извео у Аустрији Ото Глекл познатом својом школском реформом, кад је основао тзв. Hauptschule. И Бугари су тај проблем правилно решили. Код њих постоје такве опште ниже средње школе практичног смера, које се зову прогимназије, а школовање у њима траје 3 године. Тек после завршене прогимназије настаје право диференцирање ученика. Ученици се опредељују за гимназију или за разне стручне школе. У Чешкој, где су грађанске школе најразвијеније, познати педагог д-р Вацлав Пшихода радио је на стварању тог јединственог општег типа ниже средње школе, односно „јединствене школе за децу од 11—15

год.", како ју је он назвао, а у коју треба да се стопе и нижа средња и грађанска школа. У истом смислу спроведена је најновија школска реформа у Италији, а сада се то изводи и у Немачкој.

Дакле, тек по завршеној овој школи — назовимо је како хоћемо — има да се врши одабирање ученика према урођеним склоностима и способностима, које у то доба долазе до изражаја. То би се одабирање могло вршити било помоћу строгих пријемних испита при упису у више школе, било помоћу нарочитих психолошких и наставних тестова. То је једини педагошки и психолошки оправдани пут за селекцију друштвеног подмлатка. Јер, сви чланови народне заједнице имају *једнако право* на школовање, али немају право на једнако школовање, већ према својим способностима. А школа је тај мандатор друштва који је једини позван да да један објективан критериј за такво разврставање будућих чланова друштвене заједнице, који нису и не могу бити једнаки, али им се могу и морају дати једнаки услови за животну утакмицу. Само на тај начин заузеће сваки члан своје место у друштвеној пирамиди, јер у новом друштву „Класне разлике морају ишчезнути, а све привилегије које су са њима скопчане морају се уклонити. *Правој способности пут мора бити отворен.*” (Говор Комесара г. В. Јонића преко Београдског радија 20 јула 1941 год.).

По речима једног доброг познаваоца школских проблема, целокупна настава у школама ове врсте „треба да се врши практично, у самом раду и помоћу огледа и вежбања. Наука има да се скине са свога пиједестала, да се одене у одговарајуће дидактично рухо и да се разлије у безброј огледа, вежбања и разних радних могућности. Ученици, под вођством стручних наставника, у лабораторијуму, радионици, врту, помоћу огледа и вежбања, долазиће до оних научних истина, правила и закона, које би иначе морали примити путем меморије као готово сазнање. А знање стечено на тај начин, биће сигурно, трајно, живо и покретљиво, способно да се примени у свакој даној ситуацији. Само такво знање треба да имају они који по свршетку ове школе одлазе непосредно у живот и који можда неће више имати контакта са школом и науком¹⁾). Такав начин рада биће уједно и најбољи потстицај за испољавање различитих урођених способности, које се већином тек у доба пубертета почињу да јављају у јачој мери.

Једном речју, овај јединствени тип школе треба да пружи својим ученицима такво образовање које, према начину његова стицања, можемо назвати *радним образовањем*²⁾). Радно образован ученик биће исто тако способан да ступи у позив који је одабрао³⁾, као што ће бити способан да с успехом настави студије у правцу својих духовних интереса и урођених способности.

1) Б. Марчић: Проблем организације грађанских школа, стр. 29.

2) Н. и. м.

3) Н. и. м.

www.unilib.rs

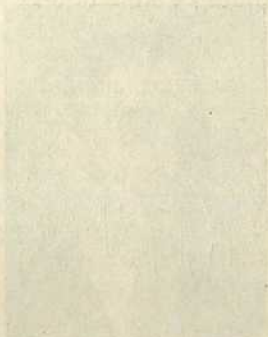
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Наставни план и програм у таквим школама требао би бити довољно еластичан и прилагодљив индивидуалностима ученика и месним приликама.

Најзад, ова школа као школа претпубертетног и пубертетног доба, тих најважнијих фаза у развићу човековом, треба да буде у рукама најспособнијих наставника, и то оних који су поред научне стекли и потребну педагошко-методску спрему на Вишој педагошкој школи или Универзитету.

Бранко П. Дивљан

ОГЛЕДНЕ ШКОЛЕ

РЕФОРМА НАШЕ ШКОЛЕ

Тодор Лилић

Школа је важна друштвена установа. Она у друштву врши једну важну социјалну функцију: васпитање народног подмлатка. Школа треба а и мора у свако доба да буде израз општег народног живота а и најбоље огледало једног друштвеног стања. При свакој друштвеној реформи школа игра најважнију улогу и јавља се као најјаче средство за увођење у живот националних и опште културних идеја. Отуда за њу постоји велико интересовање. Школа мора увек с једне стране да иде упоредо са развојем и напретком друштва, а с друге стране да иде упоредо са развојем и напретком психолошко-педагошке науке. Ценећи према свему ономе што се дешава око нас, ми се налазимо пред значајним реформама у свима друштвеним установама, па и пред реформом наставе и васпитања у нашим школама.

И поред тога што је школа код нас предмет велике пажње и великог интересовања, ипак њој се стављају доста велике замерке. Морамо признати да су резултати наше школе доста слаби, јер се у њој не ради како треба. Мислим, да нећу много погрешити ако кажем да нашем школом готово нико није задовољан. Њоме нису задовољни у довољној мери ни ђаци, ни ђачки родитељи, па ни наставници. У данашњој школи о многим стварима се не води довољно рачуна. И поред свега тога што је већ утврђена истина да школа постоји само детета ради, ипак она о детету не води довољно рачуна. Наша школа је мучилиште за децу. Она нема за њих нимало привлачности. То се најбоље види по томе што деца радије иду из школе кући, него од куће у школу, јер школа, оваква каква је, није за децу никакав извор живота и радости. Она не спрема ученике у довољној мери за живот у друштву. Она својим уређењем и накарадним радом угушује код ученика личну иницијативу, спутава развиће критичког духа и омета развијање узајамног помагања међу ученицима. Данашња школа не даје прилике ученицима да развијају све своје снаге. Наша школа не ствара продуктивне раднике, већ несвесно ствара мале сметењаке који тек по свршетку школовања имају да уче нову школу, школу живота, која има врло мало везе са школом

вербализма и пасивитета, са школом бубања и седења. Школа једно даје, а живот опет друго тражи. То смо морали сви осетити по свршетку школе... Највећи њен недостатак је у томе што су у њој ученици много пасивни, а врло мало активни. У њој ученици по читаве часове преко дана и године, међу голим зидовима са сувопарним уџбеницима и при једноликим наставним средствима, проводе један сасвим празан и укочен живот. Нашој школи недостаје живота и рада. Уопште речено, наша данашња школа може много да се критикује, јер има много недостатака.

Овакво стање ствари у школама, а под утицајем напредних идеја психолошко-педагошке науке, навело је извесне људе да размисљају о томе како и на који начин да се побољшају прилике у школама. Услед тога јавио се покрет за новом школом који је обухватио све културне земље па и нашу. Ново време захтева нову школу. Наша школа, оваква каква је, не може дуго остати. Она се мора реформисати и прилагодити захтевима новог времена. У последње време о новој школи се код нас много расправљало и теорисало. У другим земљама са теоријом ишла је и пракса. Примери су за то многобројни практични покушаји — огледне школе у којима су идеје нове школе примењиване у пракси. Међутим, код нас се дуго времена само теорисало и може се рећи да систематских практичних покушаја у циљу примене нових принципа у настави и васпитању није било. Неоспорна је чињеница да су се за идеју нове школе наши педагошки теоре-

Ученици огледне школе при раду.

тичари и напреднији школски радници ватрено заузимали. Затим, младе генерације у учитељским школама упознаване су са новим принципима. Поред овога оснивани су и разни течајеви школе рада у којима је пропагирана идеја нове школе. Наше просветно законодавство такође показује тежњу за школском

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

реформом. Али поред свега овога, ипак се у раду по нашим школама није видело неко веће побољшање. То је долазило од тога што смо сувише дуго тапкали у месту.

Ученици огледне школе израђују сами словарицу.

Питање школске реформе многе је интересовало. По нашем мишљењу, са увођењем нове школе код нас ишло је доста тешко само зато што се много теорисало, а практично врло мало изводило. Ми имамо много угледних теоретичара, али мало угледних практичара. Идеје нове школе треба у пракси да се изведу, ако хоћемо да се код нас усвоје. У ту сврху поставили смо захтев и предложили да се одмах приступи отварању огледних школа у којима би се покушао рад по новим принципима. Када наши наставници виде у пракси да се може радити по новим принципима, тада ће и они почети постепено да раде у овом правцу. Напомињали смо да је крајње време да се нешто уради у овом правцу. Не треба више да седимо скрштених руку и да посматрамо само оно што се дешава у другим земљама. Не треба се заваравати да се на наше тле, а без већих компликација, може пренети нека туђа школа. Наша нова школа мора да поникне и да се развија у нашој средини. Она треба, а и мора да буде израз наше народне заједнице и наших прилика. Нашу нову школу ми сами треба да изградимо.

Под утицајем свега овога, а по угледу на друге земље, а у циљу унапређења наставе и васпитања у нашим школама, Министарство просвете је почело са отварањем *Огледних народних школа*. Огледне народне школе су научне установе и њихов задатак је да поставе школе на савремену педагошку базу, да ква-

литативно подигну ниво наше школе и да постепено изврше реформу свих наших школа. Даље, огледне народне школе имају задатак да покажу учитељима у пракси да се и код нас може остварити нова школа и без неких нарочитих измена и великих материјалних издатака, већ само средствима која нам стоје на расположењу. Поред овога, у огледним школама, на основу стеченог искуства, има да се формира јединствено мишљење по питању наставне методе, јер по том питању данас постоји такво шаренило, да се наставници врло тешко сналазе. Затим, огледне школе, на основу стеченог искуства, треба да израде бољи, савршенији и потпунији наставни план и програм, и да током времена помогну да се изврши и дубља реформа наших школа у погледу организације и др. Огледне школе имају још да испитају и то шта се све може применити у пракси од онога што се износи у теорији, а шта не. — Отварање огледних школа има за нас историјски значај, јер је то почетак систематског рада на реформи наше школе.

Огледне народне школе у своме раду, и поред свих тешкоћа, постигле су одличне резултате. У огледним школама у пракси остварена је *наша нова школа* у којој се ради по најновијим принципима наставе и васпитања, али која је својствена нашем народу и одговара нашим приликама и нашим потребама. Она спрема моралне, активне и продуктивне чланове наше народне

Ученици огледне школе у пољу.

заједнице. Националном васпитању поклоњена је пуна пажња. Наша нова школа јесте *школа живота и рада*. У овој школи дете игра главну улогу и оно је предмет свестраног посматрања и упознавања. Ова школа је за децу израз живота и радости, и у њу деца долазе са радошћу и одушевљењем. Она својим уређе-

Њем потпуно одговара децјем жиџоту и омогућава деци правилан телесни и духовни развој. Ова школа припрема ученике за живот у друштву, водећи при томе рачуна да деца имају право, а и треба да проживе своје детињство. У овој школи деца својевољно и са највећим задовољством проводе и већи број часова него

Практично упознавање мера у огледној школи.

што је то законом прописано. У овој школи су заступљени принципи рада, живота и заједнице. Принцип рада је најважнији и он провејава кроз целокупну наставу и васпитање. Нова школа хоће још из малена ученицима да омили рад и да их навикне на рад, јер без рада нема живота. У школи је заступљена мануелна, интелектуална и социјална делатност. Поред овога заступљен је појединачни рад као и заједнички рад по групама. Даље, деца се још из малена уче спретности и умешности. — Принцип саморадње и активне очигледности налазе овде своју пуну примену. Деца се васпитавају тако да самостално решавају све могуће проблеме, да сама стичу знање, врше опите и др., разуме се, све у границама својих снага. У овој школи тражи се да ученици буду активни. — У новој школи школски живот се подешава и организује тако да у њему ученици што је могуће више доживљују и проживљују и слободно развијају све своје снаге. Другим речима, сопствени доживљаји се цене врло много. Деца не проводе све време по учионицама већ врло често посећују села, вароши, индустријска предузећа, занатске радионице, трговине, разне социјалне установе, затим шуму, поље, ливаду, воћњак, виноград и др., и на тај начин многе појаве проучавају на лицу места. У овој школи употреба речи сведена је на праву меру. Место речи траже се дела. Место да се све лепо каже, тражи се да се све лепо уради. Место пасивне очигледности, тражи

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

се активна очигледност. У новој школи вербализам и формализам замењени су активношћу и реалношћу. У школи постоји слободна делатност учитеља и ученика која је ослобођена свих методских шаблона, стега и формалности. Ова школа развија код ученика личну иницијативу, критички дух и узајамно помагање међу ученицима. Дух школске наставе је у сагласности са духом целокупног друштвеног живота. Живот школе није удаљен од народног живота. Док су у старој школи ученици били потпуно равнодушни према школском животу и без икаквог одушевљења, дотле се тражи у овој школи да ученици буду пуни одушевљења, јер је *одушевљење услов живота*. Иде се за тим да сви ученици сачињавају једну радну и животну заједницу. — Поред тога, у новој школи однос између наставника, ђачких родитеља и ђака је срдачан, искрен и пун љубави и поверења. Наставници и ђачки родитељи су у сталном контакту и договарају се о мерама које треба предузети ради правилног васпитања деце. Уопште речено, у новој школи се стварају идеални услови за свестрани развитак ученика. Наша нова школа је *права радна школа*, и у њој живот, проткан радом, бруји као у кошници. Опширније о нашој новој школи: о принципима, начинима рада, обради појединих предмета и др. као и о свему што је до сада урађено код нас и што ће се урадити, изнето је у књизи „Огледна народна школа у Београду”.

Прилике под којима је почео рад у огледним школама биле су веома неповољне. Школе које су претворене у огледне школе оскудевале су често и у најобичнијим средствима. Наставници су се брзо снашли. Они су, помоћу ђака и ђачких родитеља, начинили и прибавили или, боље рећи, искористили сва средства која су била у непосредној околини. Доцније је збирка наставних средстава међушколском преписком и тражењем употпуњавана и из других крајева. Слично могу да ураде и друге школе. На тај начин огледне школе су доказале да нова школа није скупа и да се може остварити и без већих материјалних издатака, а помоћу средстава која нам стоје на расположењу. Мишљење неких да треба чекати повољне прилике, па да се отпочне са радом, није оправдано, јер повољне прилике у идеалном смислу никада неће бити. Увек ће понешто недостајати.

Наставници огледних школа били су на достојној висини. Они су имали много воље, љубави и смисла за рад по новим принципима. Они су у свој рад уносили себе целога и непрестано се усавршавали. Они су својим неуморним радом повлачили историску бразду у стварању наше нове школе. Нова школа тражи да наставници превапитају своје снаге и поступање за нови рад. Нова школа захтева *мисаоног радника*, а никако механичара и шаблонисту. Наставници морају свакодневно да проналазе разне *радне могућности* у којима ће ученикова активност бити изражена до максимума.

Огледне школе, од оснивања до данас, посетио је велик број учитеља, школских надзорника, професора и других из свих крајева наше земље. Сви су они посматрали рад у пракси и добијали потстрек и упутства за рад у духу нове школе. Многи су од њих у својим школама са успехом извели оно што су виде-

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ли у огледним школама. Поред овога, огледне школе је посетио и велик број странаца, готово из свих културних држава. Сви су они изјавили да је рад правилан и сличан раду у огледним школама других земаља. Шта више, неки су изјавили да смо их у неким стварима и превазишли. О томе имамо и усмених и писмених доказа.

Ученици огледне школе на пијаци.

У огледним школама до сада је доста урађено, а током времена урадиће се и више. Дејство њихово, а и потреба за њима осећа се све више и више. Огледне школе дају потстрек за рад у духу нове школе. Оне су опомена да не седимо скрштених руку, већ да тражимо нове путеве и начине рада за побољшање рада у нашим школама. Огледне школе су пробудиле многе успаване духове и натерале их да размишљају о новој школи. И онда, када наше школе буду достигле савршенство у раду, потреба за огледним школама неће престати. Тада ће се наћи људи који ће и ту школу и даље усавршавати. — Поред осталог, у огледним школама има да се изграђује наша педагогика и да се психички испитује наше дете и др.

У циљу успешног извођења реформе наше школе потребно је поред централних огледних школа, које су под непосредном влашћу Министарства просвете, отворати и огледне школе или бар огледна одељења и у свима другим већим и мањим местима па и по селима, а које би биле под непосредном влашћу школских надзорника. На овај начин дала би се могућност учитељима да чешће посматрају рад у њима. За наставнике ових школа поставити одушевљене присталице нове школе, који ће радити по упутима добијеним из централних огледних школа. У овим шко-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

лама ће школски надзорници са својим учитељима држати угледна предавања и конференције и претресати сва питања у вези са остварењем нове школе код нас. Поред овога, при огледним школама треба повремено приређивати течајеве на којима би учитељи и школски надзорници добијали теоријске и практичне упуте за рад по новим принципима.

У историји развитка наше школе, са жаљењем биће забележено да је било извесних људи који су често заузимали важне положаје, а који су ометали рад огледних школа и уопште рад на реформи наше школе. Неки су то радили из злобе и пакости, а неки из незнања и неразумевања и немања љубави према томе послу. Сви су они чинили неопростив грех према деци, школи и нашем народу. Ипак, постојао је и велик број људи који су имали разумевања и љубави према школи и школској омладини и који су помагали покрет нове школе код нас и који су бодрили наставнике огледних школа и друге да у своме раду, и поред свих тешкоћа, издрже до краја.

Ученици огледне школе у гвожђарској радионици

Једанпут се морају ствари код нас поставити правилно. Школа и школски рад, односно настава и васпитање долазе на прво место, а администрација и све остало на друго место. Не једанпут, већ стотину пута жалили су ми се појединци како им старешине по личном нахођењу или услед неке административне форме нису дали да изведу неке ствари веома корисне по школу. То не сме никако бити. Сви смо ми дужни да помогнемо сваки рад у циљу унапређења школе. Свима нама на срцу треба да лежи добро и напредак школе. Онога дана када се сва места, по-

ложаји и звања буду добијали не по протекцијама већ према заслугама и раду на напретку школе, тада ће сви бити прожети једном мишљу и нико неће ометати прогрес школе.

Све што се ради у огледним школама ради се само ради добра наше деце. Отуда ђачки родитељи необично много цене и воле огледне школе. То се најбоље види и по великој навали ђака из других реона да уче у огледним школама. Услед овога, углед наставника код ђачких родитеља, па и код читавог друштва необично расте. Даље, овим својим радом наши наставници су доказали да су дорасли за свој позив и да се у раду на остварењу нове школе могу такмичити са наставницима других земаља.

Не треба никако мислити да је рад на реформи наше народне школе патент само огледних школа. У стварању наше нове школе морају узети учешћа сви наставници из свих наших крајева. Све стечено искуство, како у огледним школама, тако и у другим школама, биће објављено како бисмо се њиме могли сви користити. За стварање наше нове школе потребна је само воља за рад и превелика љубав према овом послу и ништа више.

Преображај наше народне школе треба да буде потпомогнут јачим и дубљим радом наших учитељских школа, јер оне треба да формирају нове учитељске снаге које ће бити потпуно способне да раде у духу нове школе.

Реформа наше народне школе неминовно мора повући и нашу средњу школу у школу живота и рада. Потребно је одмах почети и са отварањем огледних средњих школа. Деца која у народној школи добијају наставу и васпитање по новим принципима, треба и у средњој школи да теку знање по истим принципима. Верујемо да се у средњој школи по овој ствари за кратко време може учинити веома много.

Реформа наших школа треба да припомогне стварању наше сопствене културе — културе рада која ће имати ознаке доживљавања, стваралаштва и активности на свима пољима људске делатности.

Потребно је да наставници свих школа, почев од забавишта па до универзитета, одмах приступе изградњи наше величанствене грађевине — наше нове школе која ће спремати јаке, моралне, вредне, способне, корисне и продуктивне чланове наше народне заједнице.

Тодор Лилић,
проф.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

НАЦИОНАЛНА УЛОГА СРПСКЕ ШТАМПЕ

ЈЕДАН ОСВРТ НА ПРВИ ЧАСОПИС И ПРВЕ НОВИНЕ

Светислав Шумаревић

новина. Тако се сваки број новина растурао у толико примерака колико је уредник имао писара око себе. То је, у најбољем случају, број од неколико десетина.

Тако се мучило са писаним новинама и оне никад нису могле да се јављају у великом броју примерака. После је прошло пуних шеснаест столећа (и нешто више година) до првих штампаних новина. Њихову појаву омогућио је велики Гутенбергов проналазак: штампање са покретним словима. Поред тога има Гутенбергове заслуге и за проналазак штампарске машине и штампарске црне боје. За сигурно и несметано развијање штампарства било је у петнаестом веку још и неколико добрих предуслова: хартија је постојала и њена прерада за штампарске сврхе није изазивала никакве озбиљне тешкоће. Дрворези и бакрорези налазили су, такође, примену у штампарству пред сам Гутенбергов проналазак и за време првих његових радова. Први је дрворез из 1423, а први бакрорез из 1446 године.

Претпоставља се да је Гутенберг чинио прве успешне опите са својим проналаском у Штрасбургу још 1434 године. Он их је од 1444 наставио у своме родном месту, у Мајнцу. Сад се ређају његови први штампани радови: „Песма о Страшном Суду”, „Латинска Библија”, „Турски календар”, итд. Прво су се штампале књиге. Новине се јављају тек касније, а пре њих развила се, за време Реформације, преко штампане речи, први пут битка јавних мишљења. Шеснаести век је, дакле, доба релација, реферата, летака, брошура, памфлета и штампаних обавештења. Почетком

Новине су имале свој дуги пут. Човек је потребу за новинама осетио одавно, те се може претпоставити постајање рукописних новина још у далекој прошлости. Нама је, ипак, довољно да се сетимо само новина у старом Риму, јер је њихово излагање научно утврђено. Звале су се *Acta diurna* и излазиле су пре Јулија Цезара. Умножавале су се рукописно. Њихова редакција била је један скуп људи. Око уредника листа налазило се много писара. Уредник је уређивао и стварао лист диктирањем свима овим писарима. Писање по диктату трајало је све дотле, док један писар не напише цео примерак

седамнаестог века јављају се прве ревије, часописи и новине. Старост новинарства у најнапреднијим европским земљама прешла је тек нешто више од три столећа. Први дневни листови каснијег су датума. Они су се појавили тек почетком друге половине седамнаестог столећа. Разуме се да је било и сувише скромности у садржају, у формату и по броју примерака. Најраспрострањеније новине 17 века, „Франкфуртер Журнал“, штампане су у 1500 примерака. Обавештења о веома важним догађајима стизала су са закашњењима, која не само што нису припадала истоме месецу, већ, понекад, ни истој години. Пуна два века новине нису знале за пошту коју доносе железнице и пароброди, а телеграфска и телефонска саопштења уведена су много касније. Данас кроз атмосферу лете „поштоноше“ брзином светлости небеских тела. Свакога часа воде се разговори који се чују на свима странама света. Све важније разговоре бележе новине још истога дана у много милиона примерака, које избацују ротационе машине. Упоредо са оваквом техником развила се и општа моћ штампе.

Историја српске штампе почиње часописом, сасвим правилно, али са великим закашњењем. То закашњење могло би се приближно одредити на сто педесет година. Код напредних европских народа ревије, часописи и новине појавили су се, у великом броју, у самом почетку седамнаестог века, а први српски часопис јавља се тек 1768 године, у другој половини осамнаестог века. Оправдање за овако закашњење налази се у тешком положају који је српски народ имао кроз вековна робовања. Интересантно је да са штампаном књигом нисмо били у толиком закашњењу. Напротив, штампарија ћириловских писмена основана је на Цетињу и прорадила још 1493 године. Она је била прва на Балкану. Основао је „Богом храними војвода Зете, Господин Ђурђе Црнојевић“. У њој су штампана два Октоиха, један Требник и један Псалтир. То је цео рад прве српске штампарије који је извршио „у Христу раб и свештеноинок Макарије“. Штампарија је радила од 1493 до 1496 године. Срби су, дакле, имали штампарију још у петнаестом веку, у веку њеног проналаска. Датум оснивања Црнојевићеве штампарије није далеко заостао од датума оснивања штампарија у напредним европским средштима.

Намеће се умесно питање: — Како то, да наша књига толико претекне новине? — Такав је случај био и код других народа, само у мањој мери. Код српског народа, тада у главном покореног од Турака, било је поред доброг познавања све користи од књиге (дотада рукописне) још и вере да ће му књига бити спасоносна у цркви, у његовом најсигурнијем склоништу. Ова вера чита се и на самој првој страни Октоиха, прве српске штампане књиге.

Почетак српске штампе забележен је 1768 године појавом првог часописа „Славено-Сербскога Магазина“, који је уредио и издао у Венецији Захарија Стефановић, са књижевним именом Орфелин, скованим од Орфеја, највећег митолошког музичара, и Линоса, легендарног песника. Пуки сиромаш и самоук, али

духом и правим националним одушевљењем пребогат, Орфелин припрема и равни путеве којима ће после њега доћи Доситеј и Вук. Орфелин, истински претеча народних просветитеља, схватио је сав значај новинарства, а посебно и значај часописа. У томе је показао, да се изразимо његовим језиком, „свих седам степенеј мудрости”. Пуно име првог српског часописа гласило је: „Славено-Сербски Магазин, то јест Собраније разних Сочиненија и преводов к ползе и увеселенију служашчих”. Штампан је грађанском азбуком у Венецији, „в Типографији Славено-Греческој благочестивој Димитрија Теодосијева”. Интересантно је, што је овде типографија, односно штампарија, у највећем поштовању, па се њој придаје атрибут „благочестиви”, а не њеном власнику, Теодосијеву, иначе вредном и окретном Грку из Јањине. Сам наслов наговештава збирку разних оригиналних радова на корист и за забаву оних који се том збирком послуже (служашчих).

Орфелинов „Магазин” је у исто време и први часопис на целом словенском Југу. Био је добар часопис, у пуном смислу речи. Имао је деведесет шест страна (шест штампаних табака), формата мале осмине. У њему је опширан предговор или „предисловије”, који је заузео пун штампани табак, односно шестину књиге. То је програм часописа у просветитељским идејама осамнаестог рационалистичког века. Орфелин се служио грађанском азбуком и први је тражио употребу народног језика у српској књижевности. Уверен је, да ће тако најкорисније послужити своје народу, који је добар народ и за који верује да је „по природи најспособнејши к сваким наукама”. Сад је, по њему, настало време, кад се мудри и учени људи хришћански брину о својим ближњима. Књижевници су досад живели само за књижевност, а сад постају нешто ново:

Они су некористољубиви патриоти „који љубет ближње и трудет се да им ползују, једни у сочиненијах, а други у преводах”.

У „магазину” ће се износити ствари „из древности (прошлости) сербскога народа, о чем је досада на других језика дјелано, а на нашем једвали где у кога находитсе”. Биће и забаве, али само „честне и позволене”. У забавни део спадају: поучне приче, сонети и други стихови. И све што буде нејасно, уредник ће на „србски језик преправљати”. Појавиће се, разуме се, и погрешке, јер и сам Орфелин признаје, да у „таквом дјелу потребног совершенства не имејет”. „Погрешенија” нека опросте читаоци или нека их поправе они који буду боље знали српски језик. Уредник још моли, на крају предговора, да сваки има на уму ону изреку:

„Погрешностију научаемсја!”

Часопис се покреће за општу народну корист. То је једини и највиши циљ коме ће се идеално служити:

„Ми на тај конец закључили трудити се (призвавше Бога у помошч) собирати и издавати на печат сочиненија и преводи о разних материјах, какве токмо обшчеству нашему Сербскому полезни бити могут.

„Награжденија и интереса за наш овај труд ни от кога не очекивамо (не очекујемо), но хоћемо што би интересом нашим била обшча полза то јест, кад тко каковугод от овог нашег труда ползу полчит, то већ ми совершенно награждени!

„Ми горе јавили што наша компанија весма маленка”. — Зато Орфелин позива све „дражајше патриоте” на сарадњу, све оне који су способни да истински послуже своме народу.

Колико је Орфелину само општа ствар лежала на срцу најбољи је доказ у томе, што он унапред одбацује из свога часописа све јавне спорове и личне увреде — „персоналне обиде”.

Орфелин је имао озбиљну намеру да „Магазин” издаје у повременим свескама од шест штампаних табака (деведесет и шест страна), формата мале осмине, и да од шест свезака начини један „переплет”, — или „што будет тако један Том”. Зато на насловној страни првог и јединог броја Орфелиновог часописа стоји: „Том први-част прваја”. Побожни Орфелин није предвидео да ће остати само на једном броју и надао се да ће га Бог помоћи, па каже: „И овај наш („Магазин”) издавати се буде (докле Бог изволит) по частјам, свака част из шест листа или табаках”.

Сам садржај првог српског часописа распоређен је у девет одељака, као што се у разна одељења сваког магазина „собирају” из разних места земни плоди“. Изобилује се у саветима, који остају добри за сва времена, па се могу и данас послушати. О деци је потребно велико старање. Њиховом васпитању треба поклонити што већу пажњу. Од занемарене деце постају младићи који нису најбољи. Пијанство и коцка били су и онда велики пороци. Осим тога одрасли и читави људи пропадали су од „пагубног опхожденија са безсрамним женама“. Што се тиче пријатеља, они нису били сигурни, као и увек:

„От тебе дотле не отидут, докле кухиња твоја димитисе будет, но кад то лишет, то већ ни једнога не увидиш.”

У часопису има још и стихова, историског материјала, народне медицине, итд. У деветом, последњем одељку, као у сваком данашњем часопису, приказују се и оцењују нове књиге. Тиме је Орфелинов часопис испунио све услове који се и данас постављају за такву врсту публикације. Из истог деветог одељка са знајемо да су све приказане ондашње нове српске књиге биле, у неку руку, школски уџбеници: „Новаја Сербскаја аритметика или простоје наставленије к Хесапу”, „Латински буквар”, „Первоје ученије за сербско јуношество”, итд.

Садржини Орфелиновог часописа могу се чинити многи приговори у књижевном погледу и у погледу оригиналности, али се при том увек мора имати на уму, да се права вредност налази на другој страни, у оној великој националној служби која је почела у нашем новинарском првенчету. Орфелин је почео да прикупља српски народ на сигуран начин: народним језиком и просвећивањем. Његово је гесло било „Све за мили србски род”. То је, заиста, велики новинарски почетак, који је одушевљено настављен и срећно проширен и кроз цео деветнаести век.

Српска штампа почела је 1768 године, па је застала на самом свом почетку. После прве и једине свеске Орфелиновог „Магазина“ Срби нису имали, за двадесет и три године, никаквог часописа ни новина. Спомиње се радо, колико да нам празнина изгледа мања, намера Емануила Јанковића, младог научника и спи-

СЛАВЕНО-СЕРБСКІЙ

МАГАЗИНЪ.

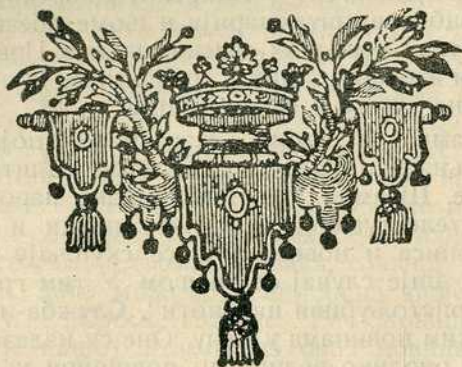
то есть.

СОБРАНИЕ

Разныхъ Сочиненій и Преводовъ,
къ пользѣ и увеселенію служащихъ.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

ЧАСТЬ I.

ВЪ ВЕНЕЦІИ,

Въ Тѣлографіи Славено-Греческой благочесливой
Димитрія Θεοδοсіева.

1768.

Насловна страна „Славено-сербског магазина”

сатеља, да покрене у Бечу прве српске новине. Међутим, чак да је Јанковић успео у својој намери, празнину не бисмо попунили, нити бисмо помакли много датум појаве првог српског листа, јер се Јанковић почео озбиљно бавити својим штампарско-издавачким покушајима тек 1789 године, дакле, на цигло две године пре појаве „Сербскија Новини“ Маркидеса Пуљо.

Пре сто педесет и једне године, 14 марта 1791 (по старом календару), појавиле су се у Бечу прве српске новине, које су се са првим својим бројем звале: „Сербскија Повседневнија Новини“, дакле, српске посведневне новине. Овакво име није у потпуности одговарало новинама, јер оне нису биле дневни лист, већ су излазиле само двапут недељно, сваког уторника и петка. Новине су биле посвећене или, како се у њима изрично каже, дароване клеру и народу. Излазиле су редовно непуне две године, од 14 марта 1791 до краја децембра 1792 године. Последњег петка у 1792 години, 31 децембра, престале су да излазе, али се појавио, истога дана, други број других српских новина (први број је изишао још 3 августа исте године). То су биле „Славно-Сербскија Вједомости“, које су наставиле, или замениле, прве новине. Срби су, према томе, имали без прекида четири године своје новине, од 14 марта 1791 до краја децембра 1794.

Прве српске новине издавао је грчки националиста Маркидес Пуљо, штампар и издавач грчког листа „Ефемерес“. Овај грчки лист покренут је у Бечу крајем 1790 године, свега три месеца пре српских новина. Друге српске новине уређивао је Србин Стефан племенити Новаковић, „преизрјадни националиста“, како га је и Доситеј назвао. Новаковић је претходно 12 фебруара 1792, као српски придворни агент у Илирској Дворској канцеларији у Бечу, купио Курцбекову штампарију и њоме обезбедио издавање свога листа и других корисних српских књига. Прве новине штампане су црквеном азбуком, а друге грађанском. И ове друге новине биле су посвећене „роду и свјаштенству“.

Српска штампа са својим „Магазином“ појавила се у почетку српског књижевног ренесанса и њиме се штампа одмах одвојила од књиге. Штампа је отишла право народу, а књига се задржала за интелектуалце, за службу науци и лепој књижевности. Око часописа и новина још се скупљају мање или веће групе људи, што није случај са књигом. У тим групама треба да буду увек „некористољубиви патриоти“. Служба народу наставља се у првим српским новинама у Бечу. Оне су излазиле на формату осмине, биле су онолико велике по површини као што је данас једна обична књига. Укупна висина новина, са маргинама, износила је свега двадесет један и по сантиметар, а ширина седамнаест и по сантиметара. Први број имао је, у ствари, шест страница са две странице додатка. Додатак је више прилично књижи него новинама. Прва страница носи само име новина: „Сербскија Новини повседневнија“. Име стоји при врху, где су обично наслови књига. Означење места у коме се новине штампају налази се при дну. Ту је и обавештење, где се новине могу добити, односно где се на њих претплаћује (пренумерира). Друга страница садржи, на својој средини, само обавештење, у једној краткој

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.un...

реченици, да су ове новине дароване клеру и народу. Све би то личило на омот, међутим ни то није, јер пагинација почиње са оваквом првом страном. Трећа страна је са заглављем. На врху је означен број, а заглавље са резервисаним местом на коме се бележе дани излажења листа, износи тачно половину стране.

Заглавље је интересантна виџета. На средини седи витез у старинском руху, под шлемом и перјаницом, и држи у десној руци мач, а у левој штит, на коме је крст са српског грба, крст са четири оцила, која се и данас у народу тумаче као мудро тврђење да само слога Србина спасава. На овој страни почиње и „предисловије“, којим се лист претставља публици, у овом случају „Славено-србскому високо-благородному клеру и народу“.

У „предисловију“ нарочито истиче „всевисочјеше дозвољеније за новине“. Ту се каже да је цар Леополд II дозволио „наконце (што до сего време не никога не било) на славенском језици новине имати“.

Прве српске новине дале су и ова потребна обавештења: претставку и молбу за покретање новина поднело је неколико трудољубивих чланова српске колоније у Бечу. Својим вестима новине неће само задовољавати читалачку радозналост, него ће још и поучавати. Из њих ће српски читаоци сад први пут на своје народном језику знати и разумети „што в свету бивајет“. Новинама ће се „ползовати мошти и увидеће се што на паденије и вред бивајет и од чега обште добро возрастајет и приумножајет сја“. Све ово читаоци ће сами изволети сазнати и без „нашего опоминанија“. Дакле, вести ће се објављивати без нарочитих уредничких коментара и примјечанија. Због тога биће чисто информативне. Добрим пријемом новина Срби би још побудили родољубиве прекретаче (што уложише и труд и трошак), да они само из најбољих страних новина пренесе вести за српске новине.

То је наше прво „новоначатије“. У њима се тако каже и тако се зове читање новина, а новости су „новија вједомости“ — нове вести. Иако су речи: новитас, новаре, новус, чисто латинске речи, па према томе и наше речи: новост, нови, новина, имају латински корен, ипак су се оне одомаћиле одавно и постале српске народне речи, па се поред споменутих речи, нађе и српско име *Новак*. Сетимо се само Старине Новака, славног јунака и наших народних песама. Зато можемо рећи, да су прве српске новине носиле народно име „Србске Новине“. Реч „новине“ за све српске листове остала је нашој штампи из ових новина и поред тога, што су друге по реду српске новине, већ споменуте „Славено-Србскија Вједомости“, покушале да уведу, вољно или ненамерно, име „вједомости“ за наше новине.

Прве српске новине издржавале су се претплатом (четрнаест форината годишње) и трошком оних људи који су молили да се покрену. Уређивале су се на тај начин што су се у њих преносиле вести из других бечких новина. Интересантно је да је на крају „предисловија“ напоменуто, како је „сочинитељима“ ових српских новина наложено „от пристојнија власти“ да новине сачињавају на простом славено-србском језику, да би их сви разумели. И то се објављује са обећањем, да ће се тако и поступити.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

„Предисловије“ је заузело скоро две трећине првога броја, а остали простор испуњен је неколиким прештампаним извештајима: из Беча, Влашке и Дубровника. Да би извештаји били потпунији стављали су се, или одмах у почетку или у сам текст, оба датума, по старом и новом календару. У ствари језик је био не-народски, са неодређеном ортографијом. Излазиле су двапут недељно, врло уредно, сваког уторника и петка. Прве године, од 14 марта до 30 децембра 1791, изишло је осамдесет четири броја, а друге потпуне године изишло је сто пет бројева, укупно сто осамдесет девет бројева. Ово је велика цифра, нарочито кад се има у виду, да су многе прве новине, покренуте под сличним приликама, завршавале своје излагање са свега неколико бројева. Само првих четрнаест бројева носили су име „Сербскија Повседневнија Новини“, док су се сви остали бројеви, из обе године, звали само „Сербскија Новини“. Заглавље се није мењало, већ је просто избрисана средња реч „повседвенија“, те је остао празан простор између прве и треће речи, које су сада значиле пуно име.

За све време излагања биле су и остале чисто информативне новине, по угледу на ондашњих десетак новина у Бечу. Техничка страна наших првих новина била је врло слаба. Лист је оскудан у материјалу, а ни оно што је имао, није распоређивано како треба. На уводном месту прве стране биле су, разумљиво, вести из Царевине. Оне нису носиле посебне наслове, већ општи наслов „Аустриска Држава“ или само „Беч“ или „Вијена“. После су се ређале иностране вести такође обележене само именом земље из којих су долазиле. Често се догађало да вести иду једне за другима без предаха и без одељка.

Брзина обавештајне службе била је на врло ниском ступњу, као што се у то доба вршила и код свих листова у свету. Поред већ споменутих информација, које су биле чисто прештапвања, имало је и непосредног обавештавања о српским стварима, али у врло малом проценту. Новине су се растуруле у малом броју примерака или, како се то новинарски каже: имале су слаб тираж. Није се показала довољна ревност за подржавање ових новина ни код најпросвећенијих Срба. Овакав одзив читалачке публике донекле је разумљив, јер се она онда тек стварала. Ипак је за дивљење да су ове новине са врло малим бројем претплатника излазиле готово две године. Оне су часно извршиле свој постављени задатак до крајње могућности...

*

*

*

Проналазак штампарске вештине, велико дело Јохана Гутенберга, почели су да хвале најумнији људи онога времена. Чувени немачки хуманиста Конрад Пикел поставио је проналазак изнад свих ранијих културних тековина. Ректор париског универзитета, друге године по оснивању прве штампарије у Паризу, 1472 године, хвалио је штампарство као највећу културну добит за човечанство. Срби су такође осетили још у прво време важност пронађеног штампарства, што се доказује раним оснивањем прве

наше штампарије на Цетињу. У нашим првим новинама схватила се сва моћ штампе и штампарства. У „Славено-Сербскија Вједомости“ Стефан племенити Новаковић, први Србин новинар, каже између осталог:

„Сви народи који на кругу земном велики и славни хотели бити или своје име безсмртним учинити, старали су се паче свега у своме собственем језику и у наукама напредовати и изобрести

1.

Нго.

ВЪ ВІЕННІИ ПЛАТОКЪ 14 МАРТА 1791.

ПРЕДЛОЖЕНІЕ.

Всѣмъ, и въ какомъ разумѣ свой, Наукою просвѣщенный имѣющимъ, или чтеніемъ различныхъ Авторовъ знаніе получившимъ, или напоследокъ обхожденіемъ съ людьми политическаго свѣта вѣдывшимъ, есть извѣстно: что всакой народъ въ лави, согласій, и единомыслии живущій, не только обещанство свое великолѣпными Науками, и учрежденіями, прокладываетъ, но еще и сверхъ сего многоразличныя искусства, и къ-

печетства увелаз; чрезъ что и Богатство приобрѣлъ, славу употомковъ своихъ заслужилъ, и Благополучна въ бѣдѣхъ, и соотвѣстныхъ своихъ дѣлахъ свои показалъ. Примѣръ намъ подаетъ разныя Европейскія Государства, въ которыхъ увывшихъ чинновъ правосудіи, и възпристрастіи царствыте, а у нижнихъ послѣдшаніи, лавовъ, и спиходителство мѣсто занимаютъ.

80-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.dmlb.rs

средства каквим би језик свој знати и науке обште полезније учинити могли... Између других средстава прво место типографија или књигопечатаније од неколико векова у Европи по правди узима...“

Каснији српски новинари знали су такође огромну моћ штампане речи. Један од њих, чувени Теодор Павловић, у првом српском илустрованом часопису, „Србском Народном Листу“, који је уређивао и издавао у Пешти, у броју од 7 децембра 1835 године, показао је читаоцима цртеж једне штампарске машине с оваквим објашњењем:

„Художесто печатање књига, о божественог ума, који га измислио и изнашао! Неда се описати, шта је печатање у свету досад већ починило, но види се, да после Бога художество ово род човчески управља“.

О самој националној улози српских новина други истакнути српски новинар из прошлога века, Данило Медаковић, написао је у уводнику, за први број свога „Српског Дневника“ (Нови Сад, 21 јуна 1852 године), и ово:

„Новине су једна важнија струка књижевна. Оне су, кад се вешто и приљезно обделавају, кадре бити народу од онолике користи од колике могу бити скоро све остале струке књижевне, једна од друге одвојене, а новине имају претресати и радити о ономе што је живац народни... Ја нисам нимало грешно, што сам некад новине назвао „Огњиштем народним“.

*

*

*

... Новине појединих народа имале су своје посебне путеве. Српске новине ходе, такође, својим путем, који су започеле крајем осамнаестог века. Први корак учиниле су у знаку крста са српског грба, у знаку српског крста са четири оцила. Са тим светим знамењем биле су, заиста, оно Медаковићево „Огњиште народно“...

... Светлост и живи пламен са овог народног огњишта озарио је, за вечита времена, дивне ликове првих српских новинара, искрених народних људи или понизних народних слугу, како су се сами називали. Први лик је Захарије Стефановића Орфелина, који је био фанатички одан народном послу. Он је улазио у штампарије и у њима се бавио са непоколебљивом вером, да га ту води и проводи сам Бог. Такав је био и у „Типографији славеногреческој благочестивој Димитрија Деодосијева у Венецији, у којој је штампао први српски часопис, и у Курцбековој штампарији у Бечу, којој је стигао за коректора, на две године пред своју смрт, пошто је све своје ствари заложно у манастиру Ремети. Међу заложеним стварима били су и његов дивит и његово перо, којим је писао једино за ползу и шчастије свога народа. Уз Орфелина најлепши је лик Димитрија Давидовића, који је свим својим радом, просветитељским, историчарским и државничким, а нарочито новинарским био „сав Србин“. На његовој надгробној плочи на смедеревском гробљу, код цркве Успења Свете Богородице, стоји натпис: „Димитрије Давидовић, сав

Србин". Плоча је од белог студеничког камена из околине нашег славног манастира. И натпис и студенички камен стављени су по последњој Давидовићевој жељи.

Новинарски рад Димитрија Давидовића дели се у два периода. Први захвата време од 1 августа 1813, од појаве његових новина у Бечу, које су носиле назив, најпре: „Новине Србске из Царствујушчега града Вијене“, а затим само „Новине Србске у Вјени“, па до 14 новембра 1821 године, до његовог преласка у Србију. Овом периоду могу се додати још четири месеца, када су српске новине излазиле у Бечу без Давидовића, али са његовим именом. Други период је много краћи и захвата време од 5 јануара 1834 до 16 марта 1835 године. То је Давидовићево уредниковање у првим српским новинама у Србији, у Крагујевачким „Новинама Србским“.

Било би интересантно још истаћи, да се већ у јесен 1793 године намеравало, у редакцији „Славно-Србских Вједомости“, да се спреме први српски професионални новинари. У своме „Објавленију“, да ће издавати новине и у 1794 години, Новаковић позива благовремено (27 септембра 1793) своје малобројне претплатнике, да изјаве да ли ће и у идућој години „новине држати или не?“ Ово „Објавленије“ садржи још и ове Новаковићеве речи:

„Мислим да су многи познали от какове ползе овакове Новине јесу и от какве јешче могу бити. При сочиненију о отправленију таквих могла би два младића, способна, упражњавати се, имати своју приличну Плаћницу и преправљати се за будушчу службу својему Народу“.

„Будушца служба својему народу“ треба да буде једина за свакога Србина, који би пожелео да се прими новинарског рада и посла...

Светислав Шумаревић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

РАДНА СЛУЖБА

Милорад Марчетић

За сваки рад потребан је већи или мањи утрошак енергије. Ова енергија једним делом остварује радни ефекат а другим савлађује инерцију саме личности која ради. Зато нема рада без тешкоћа, било физичке било душевне природе. „Слатко је не радити” није само топла жеља многих појединаца или извесних покрајина и народа, већ у човекову природу дубоко укоренен закон инерције, тако моћан закон неживе природе. Све би хтелo некако да мирује, али динамика живота, као нека врховна сила и над овим законом не дозвољава ни леност ни нерад. Па ни човек, као саставни члан заједнице живота, не може га се ослободити, као ни његових последица. Тежња ка нераду избија из његове личности а многи утврђен рад наилази на отпор било појединаца или целог народа. Легенда о проклетој Јерини, као и кулчење и непопуларност кулука, нису протести душе или продукти маште само нашег народа према раду на неком општем послу за народ и отаџбину. То су проблеми свих народа и народности.

Па ипак, поред свега тога човек и као појединац и као народ савлађује ову често пута удобну и пријатну леност те ради и ствара. Видимо ствараоце и прегаоце, вредне и марљиве неимаре од најмањих до највећих и најтежих послова. Ове јединке, савлађујући у себи закон лености, савлађују један део своје природе и, целисходним васпитањем за рад, од лених претставника човечанства, постају апостоли рада и вредноће. На једном месту пала ми је у очи ова апотеоза рада из које избија дубоко поштовање према раду кроз речи једног интелектуалца. „А рад је оно божанско даровање које нам је дато као највећа моћ и највећа радост, као сродничка веза са земљом и с Богом. Рад је мистичко учествовање у васељени; ради и болестан човек; разумно ради многе послове човек који је умоболан. И зато је рад далеко од тога да би био само питање привреде; у раду су сва питања овог и оног света у човекову животу. Радни инстинкт у човеку је, као што су и силе земљине, слободно креаторски нагон, и само под условима механички. Рад је у нама оно вечно емпиричко што жели да савлађује тешкоће интуитивно, на разне начине, као што природа савлађује и исправља свој рад и грешке. Рад је идеал, нешто што се никада не решава и не систематизује

дефинитивно. Рад је у врло великој мери духовни проблем. Човек има да мисли о смислу и тајнама рада, не само о привредном рефлексу његову. Све филозофије, све велике поезије, то су у основи расправе о раду. Радни нагони наши истурују нас, преко професије и службе друштву, у висину или даљину мистичних односа". Ово је заиста права химна раду а оваквих пионира рада било је у сваком раздобљу човекове историје на свим пољима делатности човекова духа или његових мишица.

Гледајући уназад појам рада у облику радног колектива, радне заједнице или радне службе није био ни популаран ни омиљен. Кад се тражило од појединца да ради за заједницу није пролазило без тешкоћа и роптања. Међутим услови живота данашњег и будућег човека захтевају од нових генерација да изврше реформу свог става према раду. Утакмице и рекордерства улазе полако у речник рада и нису више само изрази који имају своју примену у спорту, већ се примењују у многим гранама привреде и занатства. Нов живот тражи нове обавезе. И тако поред овенчаног победника на Маратонским тркама појављује се победник на пољу рада. Рад више није овако или онако решен проблем појединца него проблем заједнице и целине. Целина тражи радне и способне јединке. Она хоће да им наметне своју вољу, да их нагони да заволе рад, да га цене а да кроз тај рад заволе и целину, народ из кога потичу и за који раде. Рад постаје моћна полуга новог и будућег човека, али не само економска и привредна, већ много више национално просветна. Он замењује многе старе вредности, за које се вековима држало да су стабилне, а које у вртлогу данашњице губе свој значај и престиж. У том и таквом процењивању рада а под утицајем разних тешкоћа и невоља рађа се код многих народа појам и идеја службе рада.

Према томе служба рада је чедо наших дана, поникла из разних економских криза, незапослености и сл. Дobar део земаља Европе и Америке уводи обавезну службу рада. Ми смо досада били по страни, као и у многим другим проблемима важним за живот и напредак народа.

Видели смо да је потребно савладати инерцију личности да би рад постао „божанско даровање које нам је дато као највећа моћ и највећа радост“. Оставити случају да се до овог дође граничи са несавесношћу, па чак и са злочином према народу, јер у великој утакмици која очекује све народе после свршених нереда моћи ће да опстане само народ реда и рада. Економски значај радне службе види се по делу и није потребно ни да се нарочито истиче. Али је опажено да је радни колектив једна од најјачих организација за широко народно и национално васпитање. То је школа рада у којој се, радом на родној грудни, поред економско — привредног ефекта, формира национално исправна личност. Рад за домовину постаје почасна обавеза и средство за постизање једног вишег циља: новог човека. Обвезници радне службе, целокупна омладина народа до одређене старости, са мотиком и ашовом у руци обрађују родну грудну, а оплеменујујући кроз тај рад своју младу душу, пуну непоквареног идеализма, спремају се за праве службенике народа. Само онај ко је кроз рад заволео и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

уознао своју земљу може у будућем животу да је искрено воли, да јој несебично служи и да буде користан члан друштва.

Наш народ у току последње две деценије није био добре среће у погледу избора и примене васпитних метода при формирању и образовању свог подмлатка. Ишли смо или сувише напред или смо тапкали на истом месту. Зато смо тако и прошли — изгубили смо државу а домовина је у питању. Школа — висока и средња — давала је, а понекад и лиферовала, интелектуалца који је био невероватно далек своме народу. Зачудо да се овако нешто деси при формирању омладине једног у основи сељачког народа као што је наш. Али није ни чудо кад узмемо у обзир чињеницу да је систем у коме се живело, систем протекција и корупције, преношен на омладину, која га је, по закону инерције, као нешто лоше али примамљиво, примала. Наша омладина није васпитавана да се жртвује и да ради за народ. То уосталом нису радили ни они који су је васпитавали. Погрешно васпитана она је морала поћи погрешним путем. Колико је тај пут био кобан показују минули и данашњи дани, а не дај Боже и будући. Духовно дезорганизована а телесно млтава она је лако постала плен разних деструктивних фразеологија и идеологија које немају ништа заједничког са судбином и историјом нашег народа.

Данас се налазимо у тешким временима, можда и најтежим у нашој историји. Треба да кренемо напред бољој будућности. Застоја нема, јер је сваки тренутак драгоцен. А да би се пошло напред треба, милом или силом, без обзира на реакцију појединаца или инерцију маса пронаћи оне методе које су у датоме моменту једино спасоносне. Сматрам да је радна служба једна од тих полуга које, постављене на здраву подлогу, могу да изврше утицај и реформу код данашњих генерација. Рад оплемењује и васпитава. А љубав према народу свакако је најплеменитија и најузвишенија. Онај ко је, у једном од најјачих колектива — раду, жуљевитих руку и знојава чела, осетио сласти и горчине зарађивања свакидашњег хлеба, биће близак народу из кога је поникао па ће га и волети. Ми Срби као народ од службе рада много очекујемо. Зависи једино од тога да ли ћемо моћи при формирању ове младе организације, да бацимо у заборав један део блиске прошлости и да пођемо новим и бољим путем. Свака жртва коју бисмо на том путу поднели биће и мора бити дубоко награђена захвалношћу једног народа, који је у основи вредан и радан, само му је потребна добра и поштена омладина са којом би могао да изгради своју будућу отаџбину. Пођимо тим путем. Па ако успемо, упркос свих тешкоћа и препрека одакле оне долазиле, да и за нашег омладинца, био он интелектуалац или сељак, рад постане „сродничка веза са земљом и с Богом“ имаћемо најсигурнију подлогу за будући народни препород. Јер препород кроз рад који је успео да паралише инерцију појединаца мора формирати поштену, исправну, радну и одговорну омладину, омладину боље будућности.

Према томе радна служба није само привредна организација од које држава тражи само одређену количину енергије младих снага за обраду поља, разне мелиорације и сличне послове. То је само онај механички допринос јединке која ради. Он је данас

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unijg.rs

www.knjige.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

неопходно потребан, он се види и осећа. А хиљаде младих руку које данас ленствују могу да учине чуда и да поправе многу горку невољу народа. Ово је прека потреба, народ је у невољи, треба му помоћи. Али свест да је народна невоља и наша невоља и осећање да је уклањање ове невоље почасна обавеза сваког појединца то је онај други, можда невидљиви моменат службе рада, то је оно „небеско царство“ за које се наш народ одувек опредељивао. Васпитати сваког за рад способног појединца да ради за народ и отаџбину, али не празним фразама и демагогијом, као што смо дојуче радили, већ свим расположивим снагама и оданошћу, то је врлина која постаје стварност и други, за будућност народа, важнији део који очекујемо од службе рада.

Милорад М. Марчетић

Милорад М. Марчетић

...препоручује да се у овим случајевима не остављају без надзора, већ да се одмах предузму мере за њихово привремено одвођење из ове земље. У случају да се овакви случајеви понављају, треба предузети одговарајуће мере за побољшање услова живота и рада у овим местима. Такође, неопходно је да се у овим местима организују занатлијске и друге привредне организације, које ће помоći у побољшању њиховог материјалног стања и оспособљавању за рад. У случају да се овакви случајеви понављају, треба предузети одговарајуће мере за побољшање услова живота и рада у овим местима. Такође, неопходно је да се у овим местима организују занатлијске и друге привредне организације, које ће помоći у побољшању њиховог материјалног стања и оспособљавању за рад.

НЕШТО О ЈЕЗИКУ ПРЕВОДА ИЗ ПСИХОЛОГИЈЕ

Д-р Јова Вуковић

При превођењу страних дела психолошке литературе јављају се почешће тешкоће у изналажењу речи и израза за значења и везу појмова којима се не може наћи изражај у језику народнога говора. Више се овде, изгледа осећа оскудица домаћих речи и израза, него у многим другим научним областима. Полазећи од оних основних појмова у психичким појавама које је прости народ означио колико му је то требало, писци и преводиоци психолошких дела морају се довијати да се нађе изражај за тананија и сложенија душевна збивања, да би се појмови јасније обележили, а да би се што мање служили позајмљеним туђим речима. Уколико наука улази у тананија разглабања душевних збивања, утолико настаје већа потреба за диференцирањем и нијансирањем значења појмова и појмовних склопова. Зато се у том послу посебно изискује и добро језичко осећање матерњег језика и добра језичка логика. Зато што је често писац, преводилац нарочито, остављен самом себи да ствара речи и изразе, добијамо по који пут различите речи и за исте појмове, различите изразе за значење означено у страном језику једноставно и једном речју. Догађа се да нађемо у преводу речи или изразе које наше језичко осећање не може лако одобрити; а који пут долазимо у забуну кад нађемо померена или преиначена значења извесних уобичајених речи. Осећамо често да напор који је учињен да би израз био логичнији није уродио најбољим плодом. С друге стране, некад се види да је у оригиналу означавање појмова морало навести преводиоца да нам распореди понеке сродне и синонимне речи по значењу друкчије него што смо их ми навикли разумевати. — Овом приликом узећу два посебна случаја у којима се огледају тешкоће превођења: у једном опажамо у великој мери неслагање разних преводилаца у обележавању једног значења, а у другом видимо нужно померање уобичајених међусобних граница у значењу сродних и синонимних речи.

I БУДАН САН, ДНЕВНИ САН И СЛИЧНО

У једној полемици око превода дела психолошке литературе с немачког на наш језик настала је мала препирка око превода немачке речи *Tagtraum*. Преводаца једног познатог дела превео је ову реч изразом *будан сан*. Његов критичар му је учинио замерку, налазећи да је овај израз нелогичан. Други преводилац, преведећи друго дело од истог писца, остао је при изразу *будан сан*. Осврћући се на замерку критичареву признао је „да се може приговорити да *сан* није *будан* него *сневач*“, али није нашао бољег израста. Овај преводилац није се могао одлучити ни за дословни превод *дневни сан* или *сан по дану*, јер „главна одлика онога што се *снева* није у томе што се *снева* по дану (многи људи *сневају* и имају обичне *снове* по дану), него у томе што је *сневач будан*“. Преводиоцу се не допада ни израз *сањарење*, јер „означава нешто мање заокружено, ограничено и одређено“ него што је *Tagtraum*. Критичару израста „будан сан“ овај преводилац замера што је употребио у овом смислу израз *сањарење на јави*, који „има све недостатке „сањарења“, а поврх тога је плеоназам.“ С правом одбија и реч *сањарија* која „има карактер пејоративан, значење нечега што се мало цени.“

Примедбе овога преводиоца су оправдане, и по мом мишљењу, од свих ових израста највише има места *будан сан*, и поред све своје нелогичности. Али кад већ значење појма описујемо, кад га не можемо дати једноставно у једној речи, онда би било боље избећи преводиочеву нелогичност па дати овом значењу израз *сан у будном стању*. Но ако смо се у овом новом изразу приближили нагомилавању речи, близу смо и једног другог израста — бољега, који би био једноставнији — то је израз *сан на јави*. Чудо је што писац који је за дато значење употребио израз *сањарење на јави* није дошао до овог лепшег, одређенијег израста, који није плеонастичан.

Могао би ко и овде наћи нелогичности: *сан* и *јава* означавају супротне појмове, одговарају супротним психичким стањима, па би се рекло да је нелогично један од ових појмова уклопити у обим другог појма. Али у овом смислу приговор би био далеко мање оправдан него кад је у питању израз *будан сан*. Кад се може замислити, уопште, *сан у будном стању*, онда је израз *сан на јави* на свом месту.

Израз *сан на јави* може у ствари одбити сваки приговор који би му се могао учинити у име језичке логике. Анализом појмова и њиховог везивања то се може показати. *Сан* и *јава* у својим основним значењима су везани за стања у којима се налази душа у спавању и у будноћи. Али не стоје њихови појмови у сасвим истом односу према ова два стања душе. Појам *јаве* се не може издвојити из онога што означавају речи *будно стање*, јер се својим обимом појам *јаве* потпуно подудара са тим психичкофизиолошким стањем. *Будно стање* је испуњено *јавом*, — другим речима, *јава* је садржај *будног стања*. Тако се ови појмови у ствари идентификују. Није такав однос између појмова *сна* и *спавања*. Појам речи *сан* укључен је садржајем у појам *спа-*

вања, али га сваки пут потпуно не обухвата, као што је то случај у односу *јаве* према *будном стању*. Психолози нису начисто с тим колико је испуњено *спавање сновима*, колико *спавања* може бити без *сна*, али се верује да „стање дубоког спавања не може никако бити испуњено ни обичним сновима...“ (Д-р Б. Петронијевић: „О сну и прорицању снова“ — *Чланци и студије*, I књ., Београд 1913, стр. 14—15). Овом схватању односа између *дубоког спавања* и *сна* одговара и оно што се о томе мисли у народу: ако се „дубоко“ спава, „тврдо“ спава, како се понегде каже, онда се не сања. „Ни што снιο, ни причат умијем, но сам сву ноћ као заклан спава“, — каже Вук Мандушић у *Горском вијенцу*.

Знамо, дакле, да није исто *спавати* и *сањати* (или *снівати*), а тако није исто ни *спавање* и *сан* кад се друга реч узме у овом основном значењу. Истина, речју *сан* се обележава и *спавање* уопште, али то није више основно и уже, него друго шире, у ствари споредно значење речи.¹⁾ Речју *сан*, чије главно значење обухвата један део појма речи *спавање*, означава се и све оно што улази у садржај овога другог појма.²⁾ И тек у овом другом значењу речи *сан* долазимо до изједначавања односа *сан*: *спавање* и *јава*: *будно стање*. Употреба речи *сан* и у овом значењу је широка, и у народу, и у језику књижевно образованих људи. У народним говорима постоји и придев *сан*, што значи *поспан*, *санован* у истом значењу, и сл. Кад смо речју *сан* означили и оно што се у нашој свести догађа на *јави* — *будном стању* — рецимо, замишљање догађаја у будућности, ми смо то учинили путем метафоре: ова свесна радња замишљања догађаја у будућности слична нам је некако *сну*, па смо упоређујући их извршили „замену појмова.“ Што у нашем замишљању не одговара стварности, личи нам на *сан*. Реч *сан* овде је потекла, свакако, од ужег значења *сан* = *сањање*, а не од ширег значења *сан* = *спавање*. И ту реч улази у обим појма *јаве*, *будног стања*, као што у свом главном значењу улази у обим појма *спавање*.

Чим је језичка логика нашла могућност да једну свесну радњу *будног стања* означи метафорски речју *сан*, кад је, на име, помирила супротности да речју којом се обележавају садржаји *спавања* обележи и извесне садржаје *будног стања*, отклонила је и сметњу да реч *сан* у том метафорском и посебном значењу може ући у обим појма *јава*. Кад је дозвољено по језичкој логици да се реч *сањање* употреби за ознаку нечега што се догађа у *будном стању*, онда не може бити никако нелогичан израз *сан на јави*. Према свему овоме не би било разлога да се у датом значењу у психолошкој литератури не прими израз *сан на јави*. Овај израз би био прикладнији и логичнији од свих оних које смо поменули; био би логичнији него израз *будан сан*, а *прикладнији* него израз *сан у будном стању* који сам ја претпоставио првом.

¹⁾ Узимам савремено стање језика. Међутим по етимологији речи *сан* која води порекло од истог корена од кога проистиче и глагол *спавати* — *сѡй* — *нѡ* ово друго значење у старом језику могло је бити примарно, а наше главно било би у том случају по пореклу секундарно и метонимиско значење. Али у нашем питању то не мења ствар.

²⁾ У овом значењу је ова реч употребљена и у изразу *вечни сан*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

II ОСЕЋАЈ, ОСЕЋАЊЕ И ЧУВСТВО

У свом чланку: *Осећај и осећање*, на широј анализи примера израђеном (*Наш језик*, књ. V, св. 4, стр. 110) проф. М. Московљевић приказао је јасно употребу ових речи у нашем књижевном језику.

Ту смо видели да је у литератури и у нашим речницима страних језика обично мешање појмова ових двеју речи да се, наиме, у значењу немачке речи *Empfindung* француске *sensation* највише употребљава реч *осећај*, који пут и *осећање*, а да се у значењу *Gefühl* (*sentiment*) мешају у употреби и једна и друга реч, поред којих долази и трећа — *чувство* (црквенословенског порекла). У новије време под утицајем школе више се прави разлика првих двеју речи. У научној психолошкој литератури између значења ових речи — *осећај* и *осећање*, јасно је повучена разлика: *осећај* је сензација (*Empfindung*), а *осећање* емоција (*Gefühl*). Уз реч *осећање* многи психолози наводе реч *чувство* као потпун њен синоним.

За реч *чувство*, која је „скоро једино употребљавана у значењу *Gefühl*”, г. Московљевић каже да „за онога ко није навикао разликовати *осећај* од *осећања* она може и сад добро послужити за ознаку појма који означаје.” То је и учинио преводилац Јунгова дела *Психолошки типови* (издање Космос). Он је, место да разликује појам *осећаја* и *осећања*, а да изједначи *осећање* и *чувство*, што чине наши психолози, изједначио *осећај* и *осећање* у значењу сензације, а од појма *осећања* одвојио је значење речи *чувство*. — Тешко примамо изразе *религиозно чувство*, *морално чувство*, *естетско чувство*, кад смо се толико навикли на *религиозно осећање*, *естетско осећање* и сл. Доводе нас у забуну две терминологије психолошке: *осећај* у свом значењу, а *осећање* = *чувство* у диференцираном значењу, — и *осећај* = *осећање*, а *чувство* стоји напоредо у свом значењу.

Па ипак преводилац Јунгова дела је био принуђен да промени у психологији уобичајени распоред значења ових речи. Он је у оригиналу нашао две речи које би се преводиле речју *осећај* — *Empfindung* и *Empfinden*, ако би се речи *осећање* дало значење *Gefühl*. Иако Јунг скоро изједначује значење речи *Empfindung* и *Empfinden* („осећај или осећање [*die Empfindung* oder *das Empfinden*] је она психолошка функција која посредује између надражаја и опажаја”, — стр. превода 483), он упоредо употребљава исте речи у оном односу отприлике у ком стоје речи које одговарају нашим *чувство* и *чувствовање*. Преводиоцу је потребно било однос именица *Empfindung* и *Empfinden* означити, а то је тешко могао учинити на други начин, а да не употреби реч *осећање*. Кад је већ то учинио, онда му је за значење речи *Gefühl* било најгодније употребити реч *чувство*. На тај начин је боље и у нашем, као и у немачком језику, обележена разлика између двеју елементарних психичких појава речима посебних корена.

Преводац Јунгова дела био би у још једној неприлици да је *Gefühl* оригинала преводио речју *осећање*. Јунг је дубље диференцирао појмове *осећања* [*Empfinden*] и *чувства* [*Gefühl*],

него што се обично у нашој психолошкој литератури диференцирају појмови *осећај* и *осећање*. Он их је, што је најважније, друкчије означио у односу према другим психичким појавама.

Јунг се не слаже с оним психолошким правцем који *чувствовање* схвата „као секундарну од претстава или осећаја зависну појаву”, него налази „у *чувствовању* самосталну функцију *sui generis*” (стр. 515). Али се његово схватање *чувства* као психичке функције разликује и од оних који, ма да *чувству* (*осећању*, у речнику наших психолога) не дају значење секундарне него елементарне појаве, означавају и *чувство* и *осећај* као објективне психичке појаве. По њему је *чувство* (Gefühl) субјективна психичка појава. Међу четири основне функције психичке делатности — мишљење, *чувствовање*, *осећање* (Empfindung) и интуирање — Јунг ставља *чувствовање* у ближи однос према *мишљењу*, и долази до поделе ових функција на рационалне: *мишљење* и *чувствовање*, и ирационалне: *осећање* и *интуирање*.

Зато што је *чувствовање* „процес који се, без обзира на тренутни садржај свести или на тренутне осећаје, може појављивати, тако рећи, изолован као „расположење” („Stimmung”), и зато што *чувствовање* и као расположење значи „процењивање тренутног положаја свести у смислу усвајања или одбијања”, оно је по Јунгу „пре свега сасвим субјективан процес који у сваком погледу може да буде независан од спољашњег надражаја, иако се придружује сваком осећају” (стр. 516). Зато је *чувствовање* „и нека врста суђења, али које је од интелектуалног суда толико различно уколико се оно не врши ради доношења неке појмовне свезе, него ради некога пре свега субјективнога усвајања или одбијања.” *Чувство* одређује вредност садржаја у односу према субјекту. „Према томе, *чувствовање* је као и *мишљење* рационална функција, уколико се, као што искуство показује, вредност уопште додељује према законима разума” (стр. 517).

Разлика у психичким појавама *осећаја* и *чувства* у Јунга је добила широку примену у његовим основним разлагањима о разлици карактера. Као и *мишљење* и интуиција, према томе колико се јављају доминантни у психичком деловању појединаца, тако и *чувство* и *осећај* свако за себе су ознаке карактерних типова. (Испореди: интровертовани: 1) мислени, 2) чувствени, 3) осећајни, 4) интуитивни тип, — и екстровертовани: 1) мислени, 2) чувствени, 3) осећајни, 4) интуитивни тип). *Мислени* и *чувствени* типови и једне и друге основне групе су *рационални*, а *осећајни* и *интуитивни* су *ирационални*.

Даје ли се *чувству* међу психичким основним појавама место напоредо према *осећају*, и, ако му се по међусобној блискости даје место ближе трећој напоредној појави — *мишљењу*, онда више реч *осећање* није згодна да се употреби као идентична речи *чувство*. Зато је, по мом *мишљењу*, наш преводилац у показаном односу морао дати значење речи *осећај*, *осећање* и *чувство*, у ком нису обичне у нашем књижевном језику — ни у другим гранама литературе и науке (тамо се и *осећај* и *осећање*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.univerzitet.rs

употребљавају и у значењу Gefühl), ни у стручној психолошкој литератури.

Која ће од ових двеју употреба ових речи — она уобичајена, или ова нова — претегнути у психолошкој терминологији, одлучиваће даље наши психолози и даљи развој психолошке литературе. Овде је, мислим, било потребно скренути пажњу на неуједначеност употребе ових речи у стручној психолошкој литератури.

Д-р Јован Л. Вуковић

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Б Е Л Е Ш К Е

Телесно васпитање стоји на првом месту у наставним плановима свих школа у Рајху. У основним школама посвећена су телесном васпитању три часа, а у средњим школама пет часова недељно.

Приликом пријема у средње школе као и у току школовања врши се одабирање ученика, узимајући у обзир телесни развој, карактерне особине, духовну зрелост и расну припадност.

Деца са телесним манама као и носиоци наследних болести не примају се у средње школе. Занемаривање телесне неге и незадовољавајући успех у телесним вежбама, разлог су за искључење ученика из школе.

За одређивање постигнутог успеха у школи није меродавна количина наученог градива, већ целокупна духовна зрелост.

Заједничко васпитање мушке и женске омладине (коедукација) у начелу није дозвољено. Природна разлика полова и разноликост задатака, које сваки члан заједнице има да изврши, захтевају и одговарајуће васпитање.

Ф. Ш.

WWW.UNILIB.RS

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

ЗБИРКА НАРОДНИХ УМОТВОРИНА Бука Стефановића-Караџића

	Дин.
1) Српске народне пјесме — I књ. — 577 стр.	30.—
2) Српске народне пјесме — II књ. — 592 стр.	30.—
3) Српске народне пјесме — III књ. — 525 стр.	30.—
4) Српске народне пјесме — IV књ. — 474 стр.	30.—
5) Српске народне пјесме — V књ. — 559 стр.	30.—
6) Српске народне пјесме — VI књ. — 492 стр.	30.—
7) Српске народне пјесме — VII књ. — 428 стр.	30.—
8) Српске народне пјесме — VIII књ. — 490 стр.	30.—
9) Српске народне пјесме — IX књ. — 517 стр.	30.—
10) Српске народне приповетке — 371 стр.	30.—
11) Српске народне пословице и заговетке — 493 стр.	30.—

Све ове књиге су формата 23/16 см., тврдо повезане и украшене уметничким сликама на насловним страницама.

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) **Змај** — Одабрао, уредио и предговор написао Сима Пандуровић, 207 стр. Платно: Дин. 25.—
Картон: Дин. 15.—
- 2) **Песме Домовини** — Антологија родољубиве лирике — Одабрао, уредио и предговор написао Трифун Ђукић — 280 стр. Платно: Дин. 30.—
Картон: Дин. 20.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) **Петар Петровић Његош: Дела** — I књ.: Горски вијенац — Луча микрокозма — Шћепан мали — 355 стр. Платно: Дин. 25.—
- 2) **Петар Петровић Његош: Дела** — II књ.: Слободијада — Мање пјесме. — Проза — 457 стр. Платно: Дин. 40.—
- 3) **Петар Петровић Његош: Прениска**. Прва књига . Дин. 80.—
- 4) **Петар Петровић Његош: Горски вијенац** Дин. 20.—
- 5) **Богдан Поповић: Антологија новије српске лирике** — 284 стр. Луксузно издање: Дин. 100.—
Картон: Дин. 30.—
Платно: „ 50.—

- 6) „Из великих дана”. Одабране ратне приповетке српских приповедача Дин. 25.—
- 7) **Владимир Велмар-Јанковић: Дневна вест** „ 20.—
- 8) **Буро Димовић: Симеон Немања** „ 15.—
- 9) **Миливоје Предић: Голгота** „ 15.—
- 10) **Момчило Милошевић: Јован Владислав** „ 25.—
- 11) **Душан Николајевић: Две драме** „ 20.—
- 12) **Живко Милићевић: Записи о српској земљи** „ 20.—

ПРОБРАНА ДЕЛА ВИЛЈЕМА ШЕКСПИРА

- у преводу Др. Светислава Стефановића
	Дин.
1) Отело — 175 стр.	15.—
2) Хамлет — 213 стр.	15.—
3) Јулије Цезар — 156 стр.	15.—
4) Макбет — 153 стр.	15.—
5) Краљ Лир — 210 стр.	15.—
6) Антоније и Клеопатра	15.—
7) Зимска бајка	15.—

Свака књига садржи опширан предговор и многобројне коментаре.

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

	Дин.
1) Стеван Мокрањац: Православно српско народно црквено појање — У редакцији и допуну Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—	
2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Одабрао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр. 50.—	
3) Јосиф Маринковић: Божествена литургија Св. Јована Златоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 79 стр. Платно: 40.—
Картон: 20.—	
4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Манојловића — 15 стр. 8.—	
5) Петар Стојановић: Нова основна школа за виолину — I свеска 43 стр., II св. 46 стр., III св. 46 стр. Цена по свесци: 30.—	
6) Мокрањчева Споменица — 196 стр. 24.—	

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

- 1) **Љуба Ивановић: Цртежи — предели** — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—
- 2) **Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда** — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ

- 1) **Карин Михаелс: Биби** — Превео Миливоје Предић — 275 стр., 125 слика 45.—
- 2) **Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци** — У редакцији Милана Шевића — 350 стр. — Илустровано — Прва књига 30.—
- 3) **Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци** — У редакцији Милана Шевића — 375 стр. — Илустровано — Друга књига 30.—
- 4) **Вук Стефановић-Караџић: Немашти језик** — Луксузно издање — Илустровано Душан Јанковић — 24 стр. 26.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

- 1) **Вук Стефановић - Караџић: Српски рјечник** — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр. 150.—
Полукожа: 120.—
Картон: 120.—
- 2) **Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији** — стр. 189 20.—
- 3) **Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесамa Вука Караџића** — 169 страна 20.—
- 4) **Др. Јован Радонић: Сlike из историје и књижевности** — 533 страна 80.—
- 5) **Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаногa** — Са

- Дин.
- црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
- 6) **Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу** — У редакцији Павла Вујевића — 646 стр. 300.—
- 7) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — I део: Индустрија динабарита и козметика у Винчи — Везано божанство у преисторијској религији Винче и хиперборејски мит — 159+XVI стр. — 38 табли у мрком и вишебојном тиску — Полуплатно 70.—
- 8) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — II део: Облици гробова — Мистичне очи — Игра на табли — Датовање Винче — 199+XVI стр. — 124 табле у мрком и вишебојном тиску Полуплатно 150.—
- 9) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — III део: Пластика — Теракоте — 170+XXXII стр. — 136 табли у мрком и вишебојном тиску. Полуплатно 150.—
- 10) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — IV део: Керамика — Винча и Березањ — Рибарска оруђа из Винче — 172+XXIV стр. — 77 табли у мрком тиску. Полуплатно 150.—
- 11) I Граматичка терминологија 20.—
II Књижевна терминологија 15.—
III Ботаничка терминологија 20.—
IV Зоолошка терминологија 50.—
V Хигијенска терминологија 20.—
- 12) **Зборник радова посвећен Живојину Ђорђевићу** — У редакцији Б. Милојевића и Ш. Станковића — 330 стр. 50.—
- 13) **Споменица Смедеревског града** — У редакцији Пере Ј. Поповића — Луксузно издање — 147 стр. 100.—
- 14) **Др. С. Сагадин: Управно судство** 30.—

Иде није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање.

Поред наведених дела, Државна штампарија у Београду издала је још читав низ закона, уредаба и правилника, научних дела, уџбеника за универзитете, средње, основне и друге школе. — О свим тим издањима Државна штампарија је издала лепо опремљен каталог, у коме је опширно описана свака поједина књига.

КАТАЛОГ СЕ РАЗАШИЉЕ БЕСПЛАТНО свима онима који то затраже дописницом.

Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.

WWW.UNILIB.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА